

ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

ТДУ: 336.4(575.3)

ТБК:65.9(2Т)93

Қ-93

Бо ҳуқуқи дастнавис

ҚУРБОНЗОДА АБДУЛЛО АБДУЧАЛОЛ

ТАКМИЛИ МЕХАНИЗМИ ТАЪМИНОТИ МОЛИЯВИИ ИСТЕҲСОЛОТИ ВОРИДОТИВАЗКУНАНДА ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

(дар мисоли корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон)

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илми доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯи ихтисоси
6D050600 – Иқтисодиёт (6D050607 – Иқтисодиёти саноат ва энергетика)

Роҳбари илмӣ:

номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент

Зияева Манижа Давроновна

Душанбе – 2024

МУНДАРИЧА

Феҳристи	
ихтисораҳо.....	3
Муқаддима.....	4-16

БОБИ I. ЧАНБАҲОИ НАЗАРИЯВИИ МЕХАНИЗМИ МОЛИЯВӢ ВА ИСТЕҲСОЛИ МАҲСУЛОТИ ВОРИДОТИВАЗКУНАНДА ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

1.1. Заминаҳои пайдоиш ва аҳамияти истеҳсолоти воридотивазкунанда дар рушди саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	17-37
1.2. Манбаъҳо ва механизми молиявӣ-иқтисодии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ дар шароити муосир.....	38-54
1.3. Нақши дастгирии молиявии давлатӣ дар татбиқи сиёсати воридотивазкунии саноати хӯрокворӣ.....	55-72

БОБИ II. ТАҲЛИЛИ ИНКИШОФИ ИСТЕҲСОЛОТИ ВОРИДОТИВАЗКУНАНДА ВА МЕХАНИЗМИ ТАЪМИНОТИ МОЛИЯВӢ ДАР САНОАТИ ХҶРОКВОРИИ ТОҶИКИСТОН

2.1. Вазъи имрӯза ва дурнамои рушди саноати хӯрокворӣ дар Тоҷикистон.....	73-89
2.2. Таҳлили равандҳои татбиқи механизми молиявӣ дар таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ.....	90-112
2.3. Арзёбии иқтисодии захиравии саноати хӯрокворӣ дар заминаи рушди истеҳсолоти воридотивазкунанда.....	113-128

БОБИ III. САМТҲОИ АФЗАЛИЯТНОКИ ТАКМИЛИ МЕХАНИЗМИ МОЛИЯВИИ ИСТЕҲСОЛОТИ ВОРИДОТИВАЗКУНАНДАИ САНОАТИ ХҶРОКВОРИӢ

3.1. Такмили механизми молиявии дастгирӣ ва ҳавасмандгардонии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ.....	129-146
3.2. Равишҳои стратегии такмили механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ.....	147-168

ХУЛОСА.....	169-172
ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲО.....	173-174
РӢЙҲАТИ АДАБИӢТИ ИСТИФОДАШУДА	175-193
ИНТИШОРОТ АЗ РӢЙИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ.....	194-195

ФЕҲРИСТИ ИХТИСОРАҲО:

ММД – Маҷмуи маҳсулоти дохилӣ

СММ – Созмони Милали Муттаҳид

ҶСШП – Ҷамъияти сахҳомии шакли пӯшида

ҶСШК – Ҷамъияти сахҳомии шакли кушода

ҶДММ – Ҷамъиятҳои дорои масъулияти маҳдуд

ҶС – Ҷамъияти сахҳомӣ

КВД – Корхонаи воҳиди давлатӣ

ССБ – Саноатсодиротбанк

СМР ҚТ – Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон

ИМА – Иёлоти Муттаҳидаи Амрико

КАС – Комплекси агросаноатӣ

МОИ – Минтақаҳои озоди иқтисодӣ

АОНПҚТ - Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

ФР – Федератсияи Россия

ИА – Иттиҳоди Аврупо

РСА – Revealed Comparative Advantage-(афзалиятҳои қиёсии иқтисодии воридотивазкунӣ)

СУС – Созмони умумиҷаҳонии савдо

ИИЕА – Иттиҳоди иқтисодии ЕвроАзия

ШДБХ – Шарики давлат ва бахши хусусӣ

ВАО – Воситаҳои ахбори омма

КИТОК-Корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва озмоишӣ-конструкторӣ

МУҚАДДИМА

Мубрами мавзуи таҳқиқот. Пайомадҳои бухрони ҷаҳонии молиявие, ки таъсирашро ба рушди иқтисодии бисёр мамлакатҳои ҷаҳон, бахусус ба мамлакатҳои иқтисодиёти рӯ ба инкишофдошта ба мисли Ҷумҳурии Тоҷикистон расонида истодааст, ба вайроншавии мувозинати ҳаҷми истеҳсолу истеъмол, воридоту содироти маҳсулоти хӯрокворӣ ва савдои беруна замина гузошта, вобастагии бозори дохиларо аз маҳсулоти хӯроквории беруна зиёд гардонид. Дар баробари ин, нокифоягии ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ ва вобастагии бозори дохилӣ аз маҳсулоти воридшаванда, ҳамзамон мунтазам болоравии нархи маҳсулоти хӯрокворӣ зарурати пайдо намудани механизмҳои муассири молиявие, ки ба худтаъминкунии аҳоли бо маҳсулоти хӯрокворӣ, ҳамзамон барои коҳиш додани ҳаҷми воридоти маҳсулоти хӯрокворӣ ба мамлакат мусоидат менамояд, зиёд мегардад.

Таҷдиди рушди имкониятҳои воридотии саноати хӯроквории мамлакат дар шароити муносири хоҷагидорӣ на танҳо дар ҳаҷму миқдори механизми таъмини молиявӣ, дастгирӣ ва ҳавасмандиҳои давлатӣ зоҳир мегардад, балки дар таҳқиқи илмӣ-амалӣ ва такмили мунтазами онҳо чиҳати мусоидат намудан дар татбиқи ҳадафи олии мамлакат – таъмини амнияти озуқаворӣ ва дастрасии аҳоли ба ғизои хушсифат зуҳур меёбад.

Истеҳсолоти маҷрои воридотивазкунандадоштаи саноати хӯрокворӣ дар раванди саноатикунонии иқтисодиёти мамлакат ҳамчун вазифаи муҳиму калидӣ доништа шуда, таҳияи дуруст ва истифодаи самараноки механизми таъмини молиявии он иқтидори содиротии соҳаи саноатро таъмин намуда, ба ҳамин васила чиҳати васеъгардонии доираи ғаболият ва устуворгардонии мавқеи молистеҳсолкунандагони ватанӣ дар бозорҳои хориҷӣ заминаҳои мустаҳкам мегузорад. Масъалаҳои такмили механизми таъминоти молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати мамлакат дар шароити нокифоягии ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ, таъмини талаботи бозори дохилӣ бо маҳсулоти хӯроквории

ватанӣ, нобаробарии мувозинати ҳаҷми содирот ва воридоти онҳо, ҳамзамон вобастагии бозори озуқаворӣ аз бозорҳои беруна дар шароити муосир муҳимияти хоса пайдо намуда истодааст.

Имрӯзҳо ба ин масъалаи муҳими рушди иҷтимоӣ-иқтисодии мамлакат ҳукумати мамлакат диққати бештар зоҳир намуда истодааст. Аз ҷумла, дар ин росто ҷиҳати ҳалли ин масъала стратегияи миллии рушди ҷумҳурӣ, таҳқиқоти илмии гуногунравия, барномаҳои махсуси соҳавӣ ва лоиҳаҳои мақсаднок бо назардошти механизми таъминоти молиявӣ, дастгириҳо, ҳавасмандиҳо ва ташаббусҳои алоҳидаи давлатӣ сафарбар карда шуда бошад ҳам, лекин то ҳол масъалаи мазкур вобаста ба дигаргуншавиҳои муносибатҳои иқтисодӣ ва зарур гардидани таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроқвории мамлакат, роҳи ҳалли пурраи худро наёфтааст. Аз ин сабаб, муҳимияти мавзуи таҳқиқот дар тавсияи фарзияҳои нави илмӣ, инчунин асоснок намудани паҳлӯҳои назариявии онҳо дар асоси тағйирёбии муносибатҳо ва қонуниятҳои иқтисодӣ, таҳлили қиёсӣ ва ояндабинии нишондиҳандаҳои макро ва микроиқтисодӣ, ҷиҳати пайдо намудани сарчашмаву механизми нави таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроқвории мамлакат асос меёбад.

Дастовардҳои рушди иқтисодӣ соҳаи саноат собит менамоянд, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати ҳаллу ҷасли мушкилоти таъмини бозори ватанӣ бо маҳсулоти хӯроқа ва устуворгардонии рақобатпазирии саноати хӯроқворӣ дар бозорҳои дохила ва беруна, ба такмили саривақтӣ ва истифодаи оқилонаи механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроқворӣ алоқамандии зич дошта, бо мақсади мусоидат намудан ба татбиқи ҳадафҳои олии мамлакат, равишҳои илмию таҳқиқотӣ, таҳияи усулҳои мақсаднок, арзёбии иқтисодии бомаврид, модели мушаххаси иқтисодӣ-риёзӣ ва инчунин стратегияи зарурии такмили механизмҳои таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроқвории мамлакат ба таври кофӣ таҳия ва ба тавсиб нарасидааст, ки ин далелҳо муҳимияти мавзуи таҳқиқотро

асоснок менамояд.

Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Масъалаҳои таҳқиқи таъмини истеҳсолоти воридотивазакунандаи саноати хӯрокворӣ ҷолиби диққати олимону иқтисоддонҳои хориҷии мактабҳои илми иқтисодӣ гардидааст. Паҳлӯҳои алоҳидаи таҳқиқи назариявии таъмини истеҳсолоти воридотивазкунии истеҳсолоти саноати хӯроквориро дар асарҳои муҳаққиқони хориҷӣ, ба монанди А. Крюгер, Б.А. Нелсон, Ван дер Вее Г, Д. Итуэлл, К.Чойантакумаран, Л. Роббинс, Н. Картер, С. Нойман, С. Мукерчи, Р. Пребиш, Т. Ман, Ф. Листро, Х. Ченери, Ч. Бассел, Е.Б. Стародубтсева, Е.В. Волкодавова, Е.А. Червинский, В.А. Семикин, В.В. Сафронов, В.П. Терехов, И.В. Воробева, Л.Ш. Лазовский, Т.А. Лукичева ва дигарон дучор шудан мумкин аст.

Дар таҳқиқ ва ҳалли масъалаҳои назариявӣ-методологии такмили механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазакунандаи соҳаи саноати мамлакат саҳми муҳаққиқони ватанӣ ба монанди: Алиҷонов Д.А., Бойматов А.А., Давлатзода Қ.Қ., Зияева М.Д., Комилов А.Ф., Комилов С.Қ., Қаюмов Н., Қурбонов А.К., Саидмуродов Л.Ҳ., Мирсаидов А.Б., Низомова Т.Д., Раҳимов А.М., Раҳимов Р.К., Ризоқулов Т.Р., Шарифзода Б.М., Хушвахтзода Қ.Х., Умаров Ҳ. ва дигарон зиёд мебошад.

Дар баробари таҳқиқоти гуногунпаҳлӯ ва гуногунсамти таъмини истеҳсолоти воридотивазакунандаи саноати мамлакат, ҷанбаҳои методологӣ, методӣ ва самтҳои стратегии такмили механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазакунандаи саноати хӯроквории мамлакат мавзуи нисбатан кам таҳқиқгардида мебошад.

Барои ҳалли масъалаҳои вобастагии бозори дохила аз маҳсулоти хӯрокворӣ, инчунин дастгоҳу таҷҳизоти истеҳсолии соҳаи саноат, мувозинати нобаробари ҳаҷми содирот ва воридоти маҳсулоти хӯрокворӣ ва ба ҳамин васила мусоидат намудан ба татбиқшавии ҳадафҳои олии рушди мамлакат такмили муваффақи механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазакунанда натавонанд дар рушди соҳаи саноат, балки дар рушди иҷтимоӣ-иқтисодии ҷумҳурӣ нақши асосӣ дорад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳои давлатӣ. Таҳқиқоти илмӣ бо «Барномаи бехатарии маҳсулоти озуқаворӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2019-2023 (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 октябри соли 2018, №520)», «Барномаи рушди саноати хӯрокворӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025 (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 июли соли 2019, №373)», «Барномаи саноатикунони босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025 (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 майи соли 2020, №293)» алоқамандии зич дорад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ:

Мақсади таҳқиқоти диссертатсионӣ дар таҳқиқи тафсилоти ҷанбаҳои илмӣ-назариявӣ, фарзияҳои муассир ва равишҳои методи тақмили механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ дар шароити муосир зухур ёфта, ҳамзамон аз таҳияи ақидаҳои илмӣ ва асоснок намудани тавсияҳои муфиди тақмили механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунанда барои саноати хӯрокворӣ иборат мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои ноил гардидан ба мақсади таҳқиқоти диссертатсионӣ вазифаҳои зерин гузошта шуданд:

1. Тақмили ақидаҳои назариявӣ ва асоснок намудани баҳсҳои илмӣ намояндагони мактабҳои гуногуни иқтисодӣ, ошкорсозӣ ва асоснок намудани моҳияти асосии мафҳумҳои «саноатикунонӣ» ва «воридотивазкунӣ» ҳамчун категорияи иқтисодӣ;

2. Муайянсозии сарчашмаҳои асосии механизми молиявӣ ва гурӯҳбандии онҳо аз рӯи хусусият ва таъиноташон дар раванди тақмили механизми таъмини молиявии саноати хӯрокворӣ дар шароити муосир;

3. Асоснок намудани мавқеи механизми таъмини молиявӣ ва омилҳои асосии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ, инчунин коркарди чораҳои нави дастгириҳои давлатии молиявӣ;

4. Муайян намудани чараёни татбиқшавии механизмҳои таъмини молиявӣ ва ошкор намудани тавсифи истифодабарии механизмҳои қарзӣ, субсидиякунонӣ ва дигар механизмҳо ҳангоми таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи маҳсулоти саноати хӯрокворӣ;

5. Таҳлили қиёсии истифодаи механизми молиявии давлатӣ бо назардошти нишондиҳандаҳои ба воридотивазкунӣ алоқаманд буда, ҳаҷми истеҳсол, истеъмол, миқдори маҳсулоти хӯроквории воридшаванда, ҳаҷми сармоягузориҳо ва муайянсозии тавозуни воридоту содиротии маҳсулоту ашёи хоми саноати хӯрокворӣ;

6. Коркарди методикаи ҳисоби самаранокии механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ, таҳияи модели иқтисодӣ-риёзӣ ва ояндабинии раванди таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда ва дар заминаи ин пешниҳод намудани равиши стратегии такмили механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроквории Тоҷикистон дар шароити муосир.

Объекти таҳқиқот аз ҷаъолияти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ дар раванди ҳамоҳангсозии ҷаъолияти ниҳодҳои молиявии мақомотҳои маъмурии давлатӣ чиҳати таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи мамлакат иборат мебошад.

Мавзӯи таҳқиқотро раванди такмили механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунии саноати хӯрокворӣ дар ҳамгирии истеҳсолӣ бо дигар соҳаҳои иқтисоди миллии мамлакат ташкил медиҳад.

Фарзияи асосии таҳқиқот дар ифшо намудани алоқамандӣ ва вобастагии комплекси рушди саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон аз такмили механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунӣ, бо мақсади оқилона истифодабарии воситаҳои молиявӣ, дастгириҳо ва ҳавасмандиҳои молиявии давлатӣ, рақобатпазир намудани корхонаҳои соҳа ва ба ҳамин васила муайян намудани мавқеи истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ дар раванди татбиқи ҳадафҳои олии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон зӯҳур меёбад.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро асарҳои назариявӣю илмӣю муҳаққиқони ватанӣю хоричӣ дар самти такмили механизми таъмини молиявӣю истеҳсолоти воридотивазкунии саноати хӯрокворӣю ташкил намуда, дар заминаи онҳо фарзияҳо ва ақидаҳои муосири илмӣ бо назардошти шароитҳои густаришҳои муносибатҳои иқтисодӣю бозорӣю ҳамзамон ғайричашмдошт тағйир ёфтани вазъи бозорҳои озуқаворӣю ва таъсири онҳо ба бозори ватанӣю васеъ карда шудааст.

Асосҳои методӣ. Дар раванди таҳқиқоти мавзӯю чихати асоснок намудани муқаррароти илмӣю равишҳои гуногунсамти методӣю, аз ҷумла методҳои мантиқӣю, абстрактӣю ва диалектикӣю, мушоҳидаҳои шахсӣю, оморӣю, монографӣю, таҳлили қиёсӣю, моделсозии иқтисодӣю-риёзӣю ва ояндабинии тамоюлҳои такмили механизми таъмини молиявӣю истеҳсолоти воридотивазкунии саноати хӯрокворӣю мамлакат мавриди истифода қарор дода шудааст.

Сарчашмаи маълумоти таҳқиқотро маълумотҳои расмӣю Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистоню ва нашриёти даврии соҳавӣю, санадҳои меъёрию ҳуқуқӣю Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистоню, ҳисоботҳои расмӣю Вазорати саноатю ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистоню, Вазорати рушди иқтисодю ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистоню, Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистоню, монографияҳои илмӣю, асарҳои илмӣю нашршудаи муҳаққиқони ватанӣю ва хоричӣю, инчунин маълумотҳои дақиқю ва дастраси сомонаҳои интернетӣю ба таври зарурӣю истифода шудаанд.

Пойгоҳи таҳқиқот. Диссертатсия дар кафедраи иқтисодиёти корхонаҳою ва соҳибқорӣю Донишгоҳи миллии Тоҷикистон анҷом дода шудааст. Давраи иҷрои диссертатсия солҳои 2019-2024-ро дар бар мегирад.

Навгони илмӣю диссертатсия дар таҳқиқотю ва коркарди самтҳои асосӣю назариявӣю ва методӣю оид ба такмили механизми таъмини молиявӣю истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣю дар шароити муосирю, пешниҳоди тавсия илман асоснокгардида дар мавзӯи

таҳқиқгардида ифода ёфтаанд.

Натиҷаҳои нисбатан муҳимми аз ҷониби муаллиф дар ҷараёни таҳқиқоти илмӣ бадастомада дар бандҳои зерин пешниҳод шудаанд.

1. Дар заминаи пайдоиши таърихию илмӣ механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ ақидаҳои назариявӣ ва баҳсҳои илмии нотамоми намояндагони мактабҳои гуногуни иқтисодӣ, моҳияти асосии он дар «воридот» ва «ивазкунӣ» асоснок карда шуда, дар асоси мафҳумҳои «саноатикунонӣ» ва «воридотивазкунӣ» фарзияи нави илмӣ ҳамчун бунёдкунандаи назарияи муосири механизми молиявӣ таҳия гардидааст;

2. Вобаста ба номувозинатии ҳаҷми содирот нисбат ба воридоти маҳсулоти хӯрокворӣ дар мамлакат муайян карда шуд, ки механизми таъмини молиявии саноати хӯрокворӣ аз воситаҳои пулии буҷети давлатӣ ва фондҳои асосии корхонаҳо сарчашма гирифта, мувофиқи тавсифи истифодабариашон гурӯҳбандӣ гардида, ошкор карда шудааст, ки ҷиҳати таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроквории мамлакат бештар истифода бурда мешаванд;

3. Раванди устуворгардонии механизми таъмини молиявӣ ва омилҳои асосии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ, ҷиҳати татбиқи сиёсати давлатии воридотивазкунӣ муайян карда шуда, асоснок карда шудааст, ки чораҳои нави дастгириҳои давлатии молиявӣ дар самти ташкили шароити молиякунонии бизнес (бахши хусусӣ) барои стратегияи рушди молиявии соҳа ҷиҳати таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда заминаи муҳим мегузорад;

4. Вазъи имрӯза ва дурнамои рушди саноати хӯрокворӣ дар Тоҷикистон бо назардошти ҷараёни татбиқшавии механизмҳои таъмини молиявӣ дар асоси истифодаи механизми молиявии гуногунаҳамият дар сохтори соҳавии саноати мамлакат муайян карда шуда, хусусиятҳои истифодаи механизми молиявии қарзӣ, субсидикунонӣ ва дигар дастгириву ташаббусу ҳавасмандиҳои молиявии давлатӣ муайян ва асоснок карда шуда, сатҳи зарурии таъмини истеҳсолоти

воридотивазкунии маҳсулоти корхонаҳои саноати мамлакат ошкор карда шудааст;

5. Равандҳои татбиқи механизми таъмини молиявӣ дар истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ таҳлил гардида, бинобар сабабҳои дигаргуншавии унсурҳои бозорӣ, бахусус, эълон гардидани таҳримҳо ва эмбарго ба маҳсулот ё ашёи хоми саноати хӯрокворӣ дар бозори ҷаҳонӣ, коҳишёбии ҳаҷми захираҳои ашёи хориҷӣ, инчунин маҳдудияти рақибон дар бозор, зарурияти таъмини истеҳсолоти воридотивазкунӣ тавассути таҳлили қиёсии ҳаҷми истеҳсолу истеъмол, ҳиссаи маҳсулоти хӯроквории воридшаванда, ҳаҷми сармоягузориҳо ва муайянсозии тавозуни воридоту содироти маҳсулоту ашёи хоми саноати хӯроквории ҷумҳурӣ ғайбгардонии тамоюлҳои мусбии воридотивазкунии маҳсулоти соҳа муайян карда шудааст;

6. Методикаи ҳисоби самаранокии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроквории мамлакат асоснок ва пешниҳод гардида, бо воситаи модели иқтисодӣ-риёзии таҳиягардида алоқамандӣ ва вобастагии омилҳои асосии такмилдиҳии механизмҳои таъмини молиявии истеҳсолоти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ ошкор гардидааст. Вобаста ба натиҷаҳои таҳқиқот ояндабинӣ карда шудааст, ки мувофиқи сценарияи пешниҳодгардида, то соли 2030 ҳаҷми содироти маҳсулоти хӯрокворӣ то 29,4% ва ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ бошад то 63,2% зиёд мегардад. Вобаста ба ин, равиши стратегии такмили механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ ҷиҳати интихоби модели мувофиқ барои таъмини истеҳсолоти воридотивазкунии Тоҷикистон таҳия ва асоснок карда шудааст;

Нуқтаҳои асосие, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд, аз инҳо иборатанд:

1) Таҳия ва такмили фарзияҳои илмӣ оид ба механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунанда дар илми муосири иқтисодӣ;

2) Гурӯҳбандии механизмҳои амалкунанда, дастгириҳо ва ҳавасмандиҳои молиявии истеҳсолоти воридотивазкунии корхонаҳои

саноати хӯрокворӣ ва ошкор намудани хусусиятҳои таъиноти онҳо дар иқтисодиёти соҳаи саноати мамлакат;

3) Асоснок намудани равандҳои татбиқи сиёсати давлатии воридотивазкунӣ, раванди устуворгардонии мавқеи механизми молиявӣ ва омилҳои асосии таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ;

4) Муайян намудани вазъи ҳозираи рушди соҳаи саноати мамлакат ва равандҳои татбиқи механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунии саноати хӯрокворӣ дар шароити муосир;

5) Таҳлили қиёсии рушди соҳаи саноат ва арзёбии иқтисодии истифодаи механизми таъмини молиявии давлатии истеҳсолоти воридотивазкунии саноати хӯрокворӣ дар сохтори истеҳсолии саноати мамлакат;

6) Методикаи ҳисоби самаранокии механизми молиявӣ, моделсозии иқтисодӣ-риёзӣ ва ошкорсозии сатҳи коррелятсияи саноати хӯрокворӣ бо дигар соҳаҳои иқтисоди миллӣ ва ояндабинии оқилона истифодабарии механизми молиявӣ таҳия гардида, инчунин асоснок намудани равиши стратегии такмили механизми молиявии таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроквории мамлакат.

Аҳамияти назариявии таҳқиқот. Аҳамияти назариявии рисолаи диссертатсионӣ дар васеъгардонии ҷанбаҳои таҳқиқи илмию назариявии механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ зоҳир гардида, ҷиҳати ҷалби сармоягузори ватанию хориҷӣ, эҷоди ҳавасмандӣ, дастгирӣ ва ташаббусҳои нави давлатӣ метавонад заминаҳои бозғайтимода гузорад.

Аҳамияти амалии таҳқиқот. Натиҷаҳои ба дастовардашудаи рисолаи диссертатсиониро дар фаъолияти амалии мақомотҳои давлатие, ки ба молиякунонӣ, инчунин таҳияву пешниҳоди дастгириҳои молиявии ба рушди соҳаи саноати хӯроквории ҷумҳурӣ равона карда шудаанд истифода намудан мумкин аст. Маводҳои таҳқиқ, методикаи муайянсозии самаранокии механизми таъмини молиявии истеҳсолоти

воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ, коррелятсияи нишондиҳандаҳои макроиктисодӣ, хулосаҳо ва тавсияҳои дар диссертатсия овардашуда метавонанд аз тарафи Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон ва зерсохторҳои тобеи онҳо дар ҳамкорӣ бо мақомотҳои маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ҳангоми таҳия ва татбиқи «Барномаи беҳатарии маҳсулоти озуқавории Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2019-2023», «Барномаи рушди саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025» ва «Барномаи саноатикунони босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025» мавриди истифода қарор дода шаванд.

Инчунин, хулосаҳои алоҳидаи асоснок карда шудаи диссертатсияро дар раванди омодаسازی кадрҳои макотиби олии касбӣ аз рӯи ихтисосҳои иқтисодиёти корхонаҳо, иқтисодиёти саноат, технологияи истеҳлоли хӯрокворӣ мавриди истифода қарор додан мумкин аст.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот бо истифодаи дурусти маълумотҳои оморӣ аз сарчашмаҳои эътимоднок, коркарди ҳаҷми маълумотҳои санчишию таҳлилӣ оид ба тақмили механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунии саноати хӯрокворӣ, натиҷаҳои муфиди дар раванди таҳқиқот ба даст овардашудаи муаллиф, истифодаи оқилонаи механизми молиявии корхонаҳои соҳаро бо назардошти истифодаи равиши стратегӣ асоснок мегардонад. Хулоса ва тавсияҳо дар таҳлили илмии натиҷаҳои назариявӣ ва амалии таҳқиқот асос ёфтаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Натиҷаҳои рисолаи диссертатсионӣ, бахусус навгониҳои илмӣ ба бандҳои зерини шиносномаи феҳристи ихтисосҳои КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи самти ихтисоси 6D050600 – Иқтисодиёт (6D050607 – Иқтисодиёти саноат ва энергетика) мутобиқат мекунад: 1. Таҳияи методҳо, механизмҳо ва афзорҳои нав, мутобиқسازی афзорҳои мавҷуда дар амалкарди иқтисодиёт, ташкил ва идоракунии иттиҳодияҳои хоҷагидорӣ дар соҳаи саноат ва муҷтамаи сӯзишвории энергетикӣ; 11. Асосҳои назариявӣ ва методии таъмини рақобатпазирии

истеҳсолкунандагони маҳсулоти саноатӣ, ташаккул ва рушди истеҳсолоти саноатии воридотивазкунанда ва ба содирот нигаронидашуда; 12. Чойгиркунӣ ва асосҳои ташкил ва баланд бардоштани самаранокии истеҳсолоти саноатӣ ва энергетика; 21. Афзорҳои банақшагирии ҷорӣ ва стратегӣ дар корхонаҳо ва соҳаҳои саноат ва мучтамаи сӯзишворию энергетикӣ; 35. Асосҳои назариявӣ ва методии ташаккулёбӣ ва рушди истеҳсолоти саноатии воридотивазкунанда ва ба содирот нигаронидашуда.

Саҳми шахсии довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Дар ҳама марҳилаҳои омодагӣ ва таҳияи пурраи диссертатсия, таҳия ва тавсиби нақшаи таҳқиқот, асосноккунӣ, ҷамъоварии маълумот, коркарди маводи назариявӣ ва методӣ, мақсад ва вазифагузорӣ, таҳияи фарзияи нави илмӣ, методикаи ҳисоби самаранокии механизми молиявӣ, инчунин таҳияи равиши стратегии такмили механизми таъминоти молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроквории мамлакат бевосита бо иштироки инфиродии муаллиф гузаронида шудааст. Иштироки мустақилонаи муаллифро хулосаҳои дақиқу мушаххас оид ба мавзӯи таҳқиқот ва таҳияи ақидаҳои асоснок карда шудаи аҳамияти назаривию амалидошта собит менамояд.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Нуқтаҳои муҳими рисола дар ҷорабиниҳои илмии доираҳо ва сатҳҳои гуногун, ба монанди конференсияҳои илмӣ-назариявӣ ва амалӣ ба таври ҳузурӣ маъруза карда шуда, инчунин дар шакли мақолаҳои илмӣ нашр карда шудааст. Нашри даврии мақолаҳои илмии муаллиф давоми солҳои 2019-2024 дар маҷаллаҳои илмии ватанӣ, конференсияҳои илмию амалии сатҳи гуногун, аз ҷумла дар Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Шириншоҳ Шотемур, Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон, Донишгоҳи омӯзгорӣ-муҳандисии Ҷумҳурии Қрими ба номи Февзи Якубови Федератсияи Россия (соли 2021) дар дигар институтҳои илмӣ – таҳқиқотӣ рӯйи ҷоп омадаанд.

Маводи диссертатсия дар фаъолияти кории Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон (санади татбиқ аз 22 майи соли 2024 № 15-2334), Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (санади татбиқ аз 5 майи соли 2024 № 374/дс) мавриди истифода қарор дода шудааст.

Интишорот аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Муқаррароти асосии рисолаи таҳқиқотӣ дар ҳаҷми 10 мақола, 4,8 ҷузъи чопӣ нашр гардидааст, ки аз онҳо 4 мақолаи илмӣ дар маҷаллаҳои тақризшавандаи ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр гардидааст.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз феҳристи ихтисора, муқаддима, се боб, хулосаву пешниҳодҳо, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо ва феҳристи адабиёти истифодашуда иборат мебошад. Ҳаҷми диссертатсия 200 саҳифаро ташкил дода, фарогири 17 ҷадвал ва 16 расм мебошад.

БОБИ I. ҶАНБАҲОИ НАЗАРИЯВИИ МЕХАНИЗМИ МОЛИЯВӢ ВА ИСТЕҲСОЛИ МАҲСУЛОТИ ВОРИДОТИВАЗКУНАНДА ДАР ШАРОИТИ МУОСИР

1.1. Заминаҳои пайдоиш ва аҳамияти истеҳсолоти воридотивазкунанда дар рушди саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон

Таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда дар соҳаи саноат таъминкунандаи уфуқҳои нави рушди иқтисодии давлатҳо маҳсуб ёфта, барои таъмини бозори дохилии худ аз маҳсулотҳои саноатӣ, бахусус маҳсулоти саноати хӯрокворӣ консепсияҳои илмӣ, инчунин стратегияҳои давлатӣ таҳия намуда, тавассути механизмҳои гуногун, ки асоси онро механизмҳои таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунанда ташкил медиҳад, мунтазам татбиқ менамоянд. Равишҳои концептуалӣ ва стратегии ташкил ва такмилдиҳии механизмҳои таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунанда дар саноати хӯрокворӣ, ҳамохангӣ ва дар як маҷрои дуруст амал намудани як қатор соҳаҳои хоҷагии халқро тақозо менамояд. Ҳамзамон дар баробари таъмини афзоиши ҳаҷми истеҳсол, коркард, таъмини воситаҳои молиявӣ, нигоҳдориву логистика ва савдои маҳсулоти саноати хӯрокворӣ, ба афзоиши як қатор нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ тавачҷуҳи бештар мегардад.

Барои ҳамин, новобаста аз миқдор ва намудҳои мавҷудаи механизмҳои молиявӣ, такмили мунтазами механизмҳои таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ бо тавачҷуҳ ба иваз намудани ҳаҷми зарурии маҳсулоти хӯроквории воридмешуда, инчунин бознигариҳои ғаврии механизмҳои молиявӣ-дастгириву ҳавасмандии давлатӣ, сармоягузориҳои ватанию хориҷӣ, инчунин ҷалби соҳибқории истеҳсолӣ мубрамияти хоса пайдо менамояд.

Дар шароити муосир баландбардории самаранокии механизмҳои таъмини молиявии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ бо таъмини рушди истеҳсолоти интенсивии соҳаҳои воқеӣ, тағйирдиҳии сохтори истеъмолии хӯрокворӣ, таҷдид ва таъмини рушди инноватсионии саноати коркарди

маҳсулоти хӯрокворӣ, устувор намудани бартариятҳои рақобатпазирии корхонаҳои саноат, ҷиҳати таъмини мувозинати иваз намудани маҳсулоти хӯроквории воридмешуда бо маҳсулоти ватанӣ равишҳои муассири илмӣ ва тадқиқотиро тақозо менамояд. Зеро, ба вуқӯъ омадани бухронҳои шадиди молиявӣ ва иқтисодӣ, дигаргун гардидани вазъи бозорҳои ашёвӣ ва хӯроквории ҷаҳонӣ, шадид гардидани муносибатҳои рақобатпазирӣ, ки дар ҳошияи муносибатҳои таҳримонаи байни давлатҳои бо Тоҷикистон муносибатҳои иқтисодиву тиҷоратидошта пайдо гардидааст, бисёри мамлакатҳои дунё, бахусус Ҷумҳурии Тоҷикистонро водор менамояд, ки механизмҳои таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроквории худро бознигарӣ намояд.

Таваҷҷуҳ ба содироти маҳсулоти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ барои бисёр мамлакатҳо, аз ҷумла барои Тоҷикистон дар баробари нокифоягии захираҳои зарурии давлатӣ барои истеҳсолоти ин ё он маҳсулоти соҳаи саноат, вобаста ба сатҳи пасти таҷдиди техникаи саноатӣ ва мавҷуд набудани имкониятҳои қонёгардонии талаботи дохилӣ аз тарафи молистеҳсолкунандагони ватанӣ муҳим ва мубрам мебошад. Дар баробари ин, давлат бояд ҳарҷоти содиротии воситаҳои асъории аз содирот воридмешударо рӯйпӯш намояд. Дар мамлакатҳои сатҳи нокифояи иқтисодии содиротидошта, ки аз ҳаҷми воридоти маҳсулоти озуқои тайёр вобаста гардидаанд, ин мушкилот на танҳо ба коҳишёбии талабот ба маҳсулоти озуқои ватанӣ ва татбиқ нагардидани механизми таъмини молиявии саноати хӯрокворӣ оварда мерасонад, балки афзоиши қарзи берунаи мамлакатро низ зиёд менамояд. Дар қатори ин гуна мамлакатҳо, Ҷумҳурии Тоҷикистон низ шомил буда, бо сабаби нооромии сиёсии солҳои аввали соҳибистиқлолии давлатӣ ва дигар омилҳои иқтисодию табиӣ муяссар нагардид, ки диверсификатсияи пурраи иқтисодӣ гузаронида шуда, рушди муътадили саноати хӯроквории мамлакатро таъмин намуда, ба ҳамин васила сатҳи вобастагии бозори

озуқавории ҷумҳуриро коҳиш дода, мавқеи маҳсулоти соҳаро дар бозорҳои ҷаҳонӣ устувор намояд.

Вобаста ба вазъи имрӯза ва талаботҳои гуногунпаҳлӯи бозори озуқаворӣ, баҳусус захираву имконият ва иқтисодии саноатии рушди истеҳсолоти дохилаи соҳаи хӯрокворӣ, ниҳодҳои илмӣ ва давлатро зарур аст, ки ҷиҳати коҳишдиҳии вобастагии воридотӣ ва таҳияву таъмини механизми молиявии содиротивазкунандаи корхонаҳои соҳаи саноати хӯрокворӣ чораҳои зарурии илмиву амалӣ таҳия намојанд.

«Барои таъмини рушди иҷтимоӣ-иқтисодии босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва баландбардории самаранокии он, масъалаи муҳим-муайянсозии самтҳои асосии содиротивазкунӣ дар соҳаи саноат вобаста ба вазъи хоҷагии ҷаҳонӣ ва тағйиротҳои технологияи дар он таҷассумёбанда маҳсуб меёбад, ки он имконияти таъмини бехатарии иқтисодӣ, иқтисоди берунмарзӣ, молиявӣ ва озуқавории мамлакатро таъмин дода метавонад» [20, 215].

Мафҳуми илмӣ «воридотивазкунӣ» дар таҳқиқоти соҳавӣ ва адабиёти иқтисодӣ, баҳусус паҳлӯҳои иқтисодӣ-молиявии он-механизми таъмини молиявӣ фарзияҳои гуногунпаҳлӯ, назарияҳои гуногун дошта, инчунин баҳсҳои илмиро дар байни намојандагони мактабҳои гуногуни иқтисодӣ ба миён овардаст.

Дар адабиёти муосири иқтисодӣ оид ба фаҳмиши илмӣ воридотивазкунанда дар масири саноатикунони иқтисодиёт, баҳусус дар самти таҳия ва татбиқи механизми молиявии он фарзияҳои гуногунаҳамият ва баҳсҳои нотамоҷ вучуд дорад. Барои он, ки ба назари мо, аввалан ин мафҳум дар фаҳмиши худ паҳлӯҳои дохилаи (таркиби) иқтисодиёти ватанӣ ва хоҷагии ҷаҳониро ҳамгирой намуа, аз нигоҳи фарзияҳои илмӣ натиҷаҳои мусбӣ ва манфӣ дорад, баъдан таҳқиқи масъалаҳои воридотивазкунӣ дар баъзе мамлакатҳои дунё вобаста ба масъалаҳои бехатарии давлатӣ маҳдуд карда шудааст.

Заминаҳои пайдошавии мафҳуми илмӣ воридотивазкунӣ бори аввал дар баррасии масъалаҳои ҷаҳонӣ дар Созмони Милали Муттаҳид (СММ)

(с.1960) мавриди истифода қарор дода шуда буд. «Дар мамлакатҳое, ки сохти моделҳои иқтисодии худро нав намуда, низоми идоракунии онро иваз намуда буданд, ҳамчун мамлакатҳои вобастагии вориддошта доништа шуда буданд. Онҳо ғайр аз маснуоти соҳаи саноати сабук ва вазнин, инчунин қариб ҳамаи маҳсулоти соҳаи хӯроқро аз дигар мамлакатҳои ворид менамуданд» [147]. Дар ин заминаи аввалия, мафҳуми воридотивазкунии бештар ба раванди аз бозорҳои беруна ворид намудани маҳсулоти ғизоиро ҷиҳати таъмини талаботи аҳоли тасвир менамояд. Аммо, вобаста ба истифодаи ин истилоҳ воридотивазкунии дар мамлакатҳои рушди иқтисодидошта ба маънои дигар фаҳмида мешуд. Чунки онҳо, ин мафҳумро ҳамчун сиёсат, механизм, восита ва дигар намуди чорабиниҳои махсуси давлатӣ доништа, асоси муваффақиятҳои иқтисодиву саноатӣ ва тичоратии худ медонистанд.

Дар охири асри XX иқтисоддони немис “Ф. Лист ба масъалаҳои алоқамандии афзоиши иқтисодиёти бахши давлатӣ ва талабот дар ташаккули истеҳсолоти дохила таваҷҷуҳ намуда, воридотивазкуниро ҳамчун ҷузъи таркибии таъмини талаботи бозори дохила донист” [104, 155]. Албатта дар таҳқиқоти ӯ, рушди иқтисодии давлатро дар шаффофии қонуниятҳо барои ташаккули муҳити мусоид ҷиҳати рушди истеҳсолоти ватанӣ дидан мумкин аст, ки он барои таҳияи механизм, воситаҳо ва ҳатто чорабиниҳои асосии молиявии иваз намудани маҳсулоти воридшаванда заминаи калидӣ мегузоранд.

Намояндагони мактаби классикии иқтисодиёт, ба монанди С. Нейман ақидаҳои заминавии Ф.Листро ҷонибдорӣ намуда, чунин заминагузори мафҳуми воридотивазкуниро “ҳамчун шакли саноатикуноние, ки дар сатҳи пасти пардохтпазирӣ, даҳолати зиёди низомиён, васеъшавии бозори дохилӣ ва сиёсати гуногунпахлӯи рушди иқтисодӣ доништа буд” [168, 89]. Гузашта аз ин, К.Чойантакумаран воридотивазкуниро ҳамчун “тағйирдиҳандаи сохтори ҳаҷми воридотии маҳсулоти берунмарзӣ доништа, инчунин воридотивазкунии маҳсулоти

саноатиро на танҳо иваз ё тағйирдиҳандаи воридоти маҳсулоти беруна ба маҳсулоти ватанӣ, балки дастгирикунандаи стратегияи савдо мешуморид” [125]. Ҷонибдори ин ақидаҳои илмӣ, дар таҳқиқоти Е.А. Червинский низ дучор шудан мумкин аст. Ба ақидаи ӯ, “Воридотивазкунӣ омили асосии ҳавасмандии истеҳсолот ва рақобатпазирии истеҳсоли маҳсулоти ватанӣ мебошад” [175].

Яке аз асосгузори назария ва концепсияи воридотивазкунӣ дар соҳаи саноат иқтисоддони Амрикоӣ Лотинӣ Р. Пребиш ба иқтидори саноатии ватанӣ така намуда, ҷиҳати коҳиш додани сатҳи вобастагии иқтисодиёти ватанӣ аз маҳсулоти саноатии хориҷӣ ва ҳамзамон ноил гардидан ба рақобатпазирии маҳсулоти саноат дар бозори хориҷӣ, воридивазкунии маҳсулоти соҳаи саноатро чунин тавсиф намудааст: “Татбиқи индустриализатсияи мамлакатҳои рушди заифдошта дар асоси воридотивазкунӣ ва таҳияи концепсияи худӣ «така ба қувваи худ» имконпазир аст” [166, 196]. Қобили қайд аст, ки дар ақидаҳои иқтисоддон ва сиёсатмадори аргентинӣ масъалаҳои аввалиндараҷаи таъмини аҳоли бо маҳсулоти хӯрокворӣ ва инчунин кам намудани сатҳи вобастагии технологӣ ва таъминоти ашёи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ аз бозори беруна мебошад. Натиҷа ё татбиқшавии чунин ақидаи назариявиро дар шароити муосир, ки бозорҳои хориҷӣ таъминоти ашёи хоми маҳсулоти соҳаи кишоварзиро барои рушди саноати хӯроквории дигар мамлакатҳо инҳисор (монополия) намуда, баъдан ҳангоми бастанӣ шартномаҳои муштарак уҳдадорӣҳои тавсифи яктарафдоштаро ба шарикони худ пешниҳод менамоянд. Дар ҳолати вобастагии ашёи хом, технология, инчунин равандҳои логистики корхонаҳои саноати хӯрокворӣ ба мушкилоти зиёди молиявӣ иқтисодӣ дучор мегарданд. Бахусус механизми молиявӣ дастгирию ҳавасмандгардонии истеҳсолоти ба содиротивазкунанда нигаронида шуда, натиҷаҳои татбиқи худро гум намуда, масъалаҳои такмилдиҳии онҳо низ душвор мегардад. Аз инҳо бар меояд, ки таҳия ва татбиқи механизми таъмини молиявӣ истеҳсолоти ба

воридотивазкунанда танҳо дар асоси афзоиши иқтидорҳои истеҳсолии соҳаҳои саноати ватанӣ имконпазир мебошад.

“Воридотивазкунӣ ҳамчун як воситаи ҷалби мамлакат ба хоҷагии ҷаҳонӣ доништа шуда, ҳамчунин афзоишдиҳандаи суръати рушди иқтисодӣ, бахусус васеъгардонии бозори дохилии маҳсулоти саноатӣ мебошад” [68,430]. Чунин ақидаҳои заминавӣ назаривии воридотивазкуниро дар адабиёти иқтисодӣ ҷонибдорӣ намуда, қайд намудан мумкин аст, ки бисёр мамлакатҳои дунё, ки натиҷаҳои баланди рушди саноатиро аз худ намудаанд, бе чунучаро раванди иваз намудани воридоти маҳсулоти саноатӣ, бахусус саноати хӯроквориро аз дигар мамлакатҳо гузаронидаанд. **Дар чунин равиши муайянсозии мафҳуми илмӣ, ба ақидаи мо, воридотивазкунӣ дар истеҳсолоти саноати хӯрокворӣ дар худ равандҳои табиӣ, ки дар давраҳои гуногуни татбиқ ва заминагузорӣ татбиқи сиёсати воридотивазкуниро таҷассум менамояд, пайдо мегардад.** Албатта чунин тасаввурот маҳз дар давраи коҳишёбии сатҳи мувозинати пардохтпазирӣ сурат мегирад, ки дар натиҷа зарур меояд, ки ҳаҷми содирот зиёд карда шавад, ё ин ки ҳаҷми воридот кам карда шавад.

Ҳамин тариқ, маълум мегардад, ки чунин ҷузъиёти илмию назариявии пайдоиши «воридотивазкунӣ» дар соҳаи саноат, бахусус саноати хӯрокворӣ, қисми таркибӣ ва ҳамзамон таъминкунандаи мунтазами рушди иқтисоди мамлакат мебошад. Аниқтараш, соҳаи саноат, ки ҳамчун соҳаи калидӣ ва таъминкунандаи заминаҳои асосии рушди устувори иқтисодиёти мамлакат мебошад, пас дар ҳошияи саноатикунони мамлакат, масъалаҳои “воридотивазкунӣ” ва рушди муътадили иқтисодӣ аз ҳамдигар ҷудонопазир мебошанд.

Чунин фарзияҳои илмӣ мавҷуда собит менамоянд, ки саноати хӯрокворӣ, алоқамандкунандаи фаъолияти дигар соҳаҳои иқтисоди миллӣ, таъминкунандаи шароитҳои такмилдиҳии шаклҳо ва намудҳои муосири хоҷагидорӣ буда, асоси татбиқи ҳадафҳои олии рушди мамлакат маҳсуб меёбад. (ҷадвали 1.1.)

Мафҳумҳои матраҳгардида, собит менамоянд, ки онҳо ҳамчун фарзияи илмӣ, дар давраҳои гуногуни таҳаввулоти илмӣ ба таври гуногун маънидод гардида, бахусус дар соҳаи саноати хӯрокворӣ, барои мафҳумгузориҳои дурусти воридотивазкунӣ ҳамчун категорияи иқтисодии мураккаб заминаи асосӣ гузоштаанд.

Чадвали 1.1.

Заминаҳои пайдоиш ва таҳаввулоти назарияи илмӣ воридотивазкунӣ дар рушди саноатӣ

Муҳаққиқ	Фаҳмиши заминавии воридотивазкунӣ тибқи равишҳои илмӣ	Давраҳо	
Воридотивазкунӣ ҳамчун раванди иқтисодӣ			
Стародубцева Е.Б.	Раванди объективии иқтисодии афзоиши истеҳсолот, талабот ва содироти маҳсулоти ватанӣ ҳангоми хоҳиш додани ҳаҷми воридот тавассути рақобатпазиркунонии маҳсулоти ватанӣ	Асри XVII- воридотивазкунӣ ҳамчун маҷмӯи методҳои идораи давлатӣ	
Воридотивазкунӣ ҳамчун сиёсати алоҳида			
Лазовский Л.Ш.	Сиёсати илман асоснок карда шуда оид ба мувофиқкунонии ҳаҷми воридот тавассути ҳавасмандгардонии истеҳсолкунандагони ватанӣ ва хоҳишдиҳии воридот дар асоси воситаҳои протекционисти		
Воридотивазкунӣ ҳамчун низоми чораҳои махсус			
Волкодавова Е.В.	Ҳамчунӣ низоми чораҳои таъминкунандаи мақсадаҳои гузошташудаи корхона оид ба ҳаҷм ва сохтори воридотивазкунӣ барои самаранокӣ фаъолияти он мебошад.	Солҳои 1950-1960- воридотивазкунӣ ҳамчун гузарии аз содироти ашё хом ба маҳсулоти тайёр, коркарди саноатӣ	
Воридотивазкунӣ ҳамчун мувофиқкунонии сохторӣ дар иқтисодиёт			
Семькин В.А., Сафронов В. В., Терехов В.П.	Равандҳои ташкилӣ ва мувофиқкунонии фаъолияти сохторҳои иқтисодии мамлакат, минтақаҳо ва соҳаҳо бо роҳи таъмини истеҳсолот ва соҳаҳои иловагӣ, ки дар ивазкунии воридот иштирок намуда, хоҳишдиҳии сатҳи вобастагӣ аз таҳдидҳои беруна, робитаҳои берунмарзӣ, ташкилдиҳии инҳисорияти беруна...		
Воридотивазкунӣ ҳамчун сиёсати иқтисодӣ			
Воробева И.В., Лукичева Т.А.	Сиёсати иқтисодии давлат ба мақсади конёгардонии талаботи субъектҳои он тавассути иваз намудани бозори дохилии аз маҳсулоти беруна равона карда шуда мебошад	Солҳои 1970- инҷониб воридотивазкунӣ ҳамчун кӯшишҳо барои фаъолгардонии мавҷеъ дар бозори ҷаҳонӣ	
Воридотивазкунӣ ҳамчун стратегия			
К.Ҷойантакумаран	На танҳо тағйирдиҳандаи воридоти маҳсулоти беруна ба маҳсулоти ватанӣ, балки дастгирикунандаи стратегияи савдо мебошад		
Воридотивазкунӣ ҳамчун механизми маъмури			
Алиҷонов Д.А.	Маҷмуи муносибатҳои иқтисодии пешниҳодкунандаи таъсиррасонӣ ба савдои беруна тавассути механизми иқтисодӣ ва маъмури мебошад		
Воридотивазкунӣ ҳамчун муносибати бозорӣ			
Раҳимов А.М.	Воридотивазкунӣ татбиқи истеҳсолоти воридшавандаи маҳсулот дар дохили кишвар мебошад.		

Таҳияи муаллиф аз рӯйи сарчашмаҳои расмӣ

** сарчашмаи маъхазҳо дар мавзеи тавзеҳот оварда шудааст.*

Бахусус мушоҳида мегардад, ки дар маънии асосии онҳо истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ пурра маҳдуд намудан ва ё баста намудани ҳаракати воридшавии маҳсулоти хӯроквориро ба мамлакатҳои дунё шарҳ намедиҳад, балки ба таври назариявӣ маънидод менамоянд, ки мафҳуми «воридотивазкунанда» ин чараёни муътадили

иваз намудан ва ё дар ҳаҷми зарурӣ коҳиш додани маҳсулоти хӯроквории воридмешударо дар назар доранд. Гузашта аз ин, давраҳои таҳаввулоти мафҳуми «воридотивазкунанда» ҳамчун механизми муайянсозии ҳаҷми норасогии маҳсулоти истеҳсолмешудаи ватаниро барои мамлакатҳои дунё асоснок намуда, дар доираи қонунҳои асосии иқтисодӣ ташкили муносибатҳои ҳамгирӣ ва фаъолияти муштараку кооператсиониро пешбинӣ менамоянд. Ба ҳамин васила ҳаҷми норасогии маҳсулоти саноати хӯроквории худро, ҷиҳати таъмини истеҳсолоти ватании маҳсулоти хӯрокворӣ таҳия намуда, механизмҳои таъмини молиявии истеҳсолоти ватании воридотивазкунандаи худро дар шакли консепсияҳо ва стратегияҳои алоҳида интихоб менамоянд.

Заминаҳои пайдоиш ва равишҳои илмии воридотивазкунии истеҳсолоти саноати хӯрокворӣ собит менамоянд, ки ҳангоми татбиқи муваффақи сиёсати воридотивазкунӣ, давлат истеҳсолоти маҳсулоти саноати худро ташкил намуда, иқтидори қоньгардонии талаботи аҳолии худро бо маҳсулоти хӯроквории саноатишуда дар бозор пайдо намояд. Аниқтараш дар татбиқи воридотивазкунии истеҳсолоти саноати хӯрокворӣ, механизмҳои молиявии он нақши калидӣ бозида, метавонад кафолати мувозинати воридоту содиротии мамлакатро таъмин намояд. Дар шароити муосир усулҳои зиёди ба мақсадҳои гузошташуда ноил гардидан вучуд дорад, аз ҷумла милликунонии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ, сармоягузори давлатӣ, шарикии давлат ва бахши хусусӣ, маҳдудсозии воридот, пастшавии фоизи қарзҳо ва субсидияҳо, имтиёзҳои андозӣ. Бо мақсади таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ таҳия ва татбиқи механизми молиявии он вазифаву мақсад, иҷроиши чорабиниҳо, ҳамоҳангсозии муҳити истеҳсолоти саноатӣ ва инчунин самаранокии муносибатҳои молиявии онро дар ҳамагуна шароитҳо таъмин карда метавонад. Ғайр аз ин, самаранокии татбиқи механизми молиявии истеҳсолоти саноати хӯрокворӣ дар якҷоягӣ бо равишҳои илмӣ хусусиятҳои соҳавӣ, минтақавӣ ва инчунин ҷумҳуриявии воридотивазкуниро тасвир карда метавонад.

Рушди иҷтимоӣ-иқтисодии Тоҷикистон бо сатҳи рушди саноат алоқамандии зич дорад, ки саҳми соҳаҳои худро дар таъмини афзоиши инноватсионии иқтисодиёт инъикос медиҳад. Бо мақсади таъмини диверсификатсияи иқтисодиёт, рушди иқтисодии инноватсионии он ва рушди соҳаи коркарди маҳсулоти хӯроквориву тиҷоратикунони натиҷаҳои корҳои илмӣ-таҳқиқотии дар бозорҳои беруна ва дохила рақобатпазир Стратегияи саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 таҳия гардида буд.

Равиши раванди иқтисодӣ. Намояндагони мактаби муосири Россия мафҳуми воридотивазкуниро ҳамчун раванди иқтисодӣ дониста, бо мақсади афзоиш додани истеҳсоли маҳсулоти саноати хӯрокворӣ, муайянсозии талабот ва пешниҳод дар бозори озукаворӣ, ҳаҷми содироти маҳсулоти соҳа, коҳиш додани ҳаҷми маҳсулоти воридотшаванда бо мақсади давра ба давра рақобатпазир гардонидани корхонаҳои саноати хӯроквории ватанӣ шарҳу тавсиф додаанд. Масалан, Стародубтсева Е.Б. дар таҳқиқоти худ мафҳуми «воридотивазкунӣ»-ро ҳамчун «Раванди объективии иқтисодии афзоиши истеҳсолот, талабот ва содироти маҳсулоти ватанӣ ҳангоми коҳиш додани ҳаҷми воридот тавассути рақобатпазиркунонии маҳсулоти ватанӣ» [32,15] маънидод намудааст.

Аз тафсилоти чунин мафҳумгузорӣ муайян намудан мумкин аст, ки воридотивазкунӣ ҳамчун раванди иқтисодӣ тавассути чораҳои протексионӣ метавонад, сатҳи вобастагии иқтисодиёти дилхоҳ давлатро коҳиш дода, дар асоси чораҳои ҳифз ва дастгирии корхонаҳои истеҳсоли маҳсулоти хӯроквории ватанӣ танзими нархи маҳсулотро таъмин намуда, мувозинати қонёгардонии талаботи аҳолиро муътадил нигоҳ дорад. Ҳамзамон ин раванд, татбиқи ҳамагуна механизми молиявии истеҳсолоти воридотивазкунии корхонаҳои саноати хӯроквориро таъмин карда метавонад.

Равиши сиёсӣ. Тавассути ин равиши илмӣ мафҳуми воридотивазкуниро ҳамчун як сиёсати алоҳида, ки дар сиёсати дохилии мамлакат зухур меёбад, фаҳмидан мумкин аст. Чунончи Лазовский Л.Ш.,

воридотивазкуниро чунин тавсиф намудааст «...сиёсати илман асоснок карда шуда оид ба мувофиқкунонии ҳаҷми воридот тавассути ҳавасмандгардонии истеҳсолкунандагони ватанӣ ва коҳишдиҳии воридот дар асоси воситаҳои протекционистӣ мебошад» [23,122]. Албатта дар ақидаи ин муаллиф, назарияи ҳамоҳангсозии ҳамаи сиёсати давлатро барои ноил гардидан ба истиқлолияти иқтисодӣ мушоҳида намудан мумкин аст. Аниқтараш сиёсати дохилаи давлат бояд манфиатҳои таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроквориро ба эътибор гирифта, фаъолияти соҳавии худро маҳз ба ҳамин мақсад равона созанд.

Дар чунин тафсилот, фаҳмидан мумкин аст, ки таъмин намудани истеҳсолоти ба воридот нигаронидашудаи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ дар асоси ҳамкориҳои тарафайни ҳамаи самтҳои фаъолияти давлатӣ имконпазир мегардад. Бахусус, агар таъмини истеҳсолоти ба воридот нигаронидашудаи саноати хӯрокворӣ дар шакли сиёсати алоҳида амал намояд, пас таҳия ва татбиқи механизми молиявии он кафолат пайдо намуда, вобаста ба вазъи бозор ва инчунин дигар омилҳои пайдомешуда, ба осонӣ такмил дода мешаванд.

Равиши чораҷӯии дақиқ. Дар адабиёти иқтисодӣ, бахусус дар доираи микроиқтисод мафҳуми воридотивазкунии истеҳсолоти саноати хӯроквориро ҳамчун низоми мукаммали чораҳо (воситаҳо), ки ҷиҳати устуворгардонии рақобатпазирии корхонаҳо ва ҳамзамон кам намудани сатҳи вобастагии онҳоро аз ашёи хом, воситаҳои пулӣ, фоизи қарзҳо ва дигар падидаҳо ҳифз менамояд, маънидод карда шудааст. Ба назари Е.В. Волкодавова, “воридотивазкунӣ ин низоми чораҳои таъминкунандаи мақсадҳои гузошташудаи корхона оид ба ҳаҷм ва сохтори воридотивазкунӣ барои самаранокии фаъолияти он мебошад” [49,281]. Чунин равиши илмӣ собит менамояд, ки ҳамаи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ дар баробари чораҳои зиддиинҳисорӣ, зиддибухронӣ, инчунин идоракунии корпоративии худ низоми чораҳои махсуси танзимкунандаи

ҳаҷм ва сохтори истехсолоти воридотивазкунандаи худиро таҳия менамоянд.

Албатта дар чунин мафҳумгузорӣ таҳияи низоми чораҳои махсус аз сиёсати воридотивазкунандаи давлат, инчунин механизми таъмини молиявии татбиқи он сарчашма мегирад. Гузашта аз ин, аз ақидаи муаллиф пай бурдан мумкин аст, ки сохтори воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ набояд пурра бошад. Ба ақидаи ӯ, дар сохтори воридотивазкунӣ, як ҳиссаи муайяни ашёи хом, дастгоҳу таҷҳизот, бахусус воситаҳои пулӣ (сармоягузорӣ, ҳаққи (дивиденд) аз саҳмияҳо ва ғ.) бояд аз бозори беруна ворид шавад. Чунин ақидаи илмиро ҷонибдорӣ намуда, қайд намудан мумкин аст, ки ҳадафи мазкур хоси бозори молиявӣ буда, чиҳати васеъ намудани бозори истеъмоли ва фурӯши маҳсулоти хӯрока бояд муносибатҳои тиҷоратӣ ривоч дода шавад. Дар ин асос, нақши механизми молиявӣ муҳим гардида, дар хариду фурӯши ашёи хориҷӣ корхонаҳои саноати хӯрокворӣ ба таври ҳиссавӣ ба сармоягузориҳои хориҷӣ ва ватанӣ диққати бештар зоҳир менамоянд.

Равиши мувофиқкунонӣ. Дар шароити муосир, ҳангоме, ки вазъи бозорҳои ҷаҳонӣ ғайриҷашмдошт тағйир меёбад муносибатҳои молиявии саноати хӯрока дигаргун мегардад. Истехсолоти ба воридотивазкунанда нигаронидашуда бояд ба сохтори иқтисодии мамлакатҳо (минтақаҳо) ва бозорҳои хориҷӣ мувофиқ гардонида шавад, зеро ин равиш механизми дақиқи молиявиро чиҳати татбиқи самараноки механизми таъмини молиявии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ тақозо менамоянд. Масалан, муҳаққиқон Семикин В.А., Сафронов В.В. ва Терехов В.П. оид ба воридотивазкунии истехсолоти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ чунин ақида намуда буданд, воридотивазкунӣ дар соҳаи саноати хӯрокворӣ ин, «Раванди мувофиқкунонии сохтори иқтисодии мамлакат ва минтақаҳо тавассути ташкили истехсолот ва соҳаҳои иловагии таъминкунандаи ивазкунии воридот ва барҳам задани вобастагӣ аз хавфи беруна, робитаҳои берунмарзӣ, ташкилдиҳии инҳисорияти беруна мебошад...» [100,7].

Маълум мегардад, ки муаллифон воридотивазкуниро ҳамчун раванди мувофиқкунонии сохтори иқтисодӣ шуморида, тавсиф намудаанд, ки таъмин намудани истеҳсолоти воридотивазкунанда барои саноати хӯрокворӣ тавассути таъсиси шаклҳои нави истеҳсолот, ки метавонанд ҳаҷми воридоти корхонаҳои саноати ро коҳиш диҳанд, муҳим мебошад. Инчунин мушоҳида мегардад, ки бо роҳи таъмин намудани истеҳсолоти воридотивазкунанда, корхонаҳои саноати хӯрокворӣ метавонанд хавфҳои берунаро бартараф намуда, инҳисорияти дохиливу беруна ва инчунин баландшавии нархи дастгоҳу таҷҳизотҳои саноатие, ки аз беруни мамлакат ворид мешавад, танзим намоянд.

Бояд қайд намуд, ки дар ин равиш ба назари мо, муаллифон паҳлӯҳои таҳия ва татбиқи механизми таъмини молиявии воридотивазкунии саноати хӯроквориро чандон ба назар нагирифтаанд. Барои он, ки агар истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳо фарогири чунин теъдоди зиёди мақсадҳои давлатӣ бошад, пас давлат ё корхонаҳо дар алоҳидагӣ наметавонанд, ки механизми молиявии муфидро чиҳати таъмини пурраи истеҳсолоти ба воридотивазкунандаи ватанӣ таъмин намоянд. Ин масъала, айни замон ҳоси корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Равиши сиёсати иқтисодӣ. Воробева И.В., Лукичева Т.А. ва дигарон дар таҳқиқотҳои худ исбот намудаанд, ки гуё, воридотивазкунанда ин «...сиёсати иқтисодии давлат ба мақсади қонеъгардонии талаботи субъектҳои он тавассути иваз намудани бозори дохилӣ аз маҳсулоти беруна равона карда шуда мебошад» [50,11]. Агар ба чунин мафҳумгузорӣ диққат диҳем, пас аз нуқтаи назари иқтисодӣ танҳо барои қонеъгардонии талаботи субъектҳои хоҷагидорӣ таҳия намудани сиёсат ё низоми чораҳои таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда ғайрисамаранок аст. Барои он, ки ба назари мо чиҳати таъмини истеҳсолоти ба воридотивазкунанда нигаронидашуда бояд сиёсати мустақим таҳия гардида, дорои чораҳои махсуси ба муносибатҳои бозорӣ (бахусус ба бозори молия) алоқамандбуда бошад. Ҳол он, ки сиёсати иқтисодии дилхоҳ давлат аз

сиёсати ягонаи давлатӣ маншаъ мегираду механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунанда танҳо аз тарафи мақомотҳои давлатӣ сурат мегирад ва табиӣ аст, ки чунин механизмҳои молиявӣ хусусияти инҳисориро пайдо менамояд. Ин нуқтаи назари мо ба ақидаҳои илмии Л.Ш. Лазовский ва Е.В. Волкодавова ҳамшабеҳ буда, инчунин дар таҳияи таҳқиқотҳои худ тавсиф ва тафсир намуда буданд.

Равиши стратегӣ. К. Ҷойантакумаран дар таҳқиқоти илмии худ оид ба масъалаҳои механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ бештар ба алоқамандсозии равандҳои стратегии воридотивазкунанда бо стратегияи тичорати корхонаҳо тавачҷуҳ зоҳир намудааст. Ба назари ӯ, воридотивазкунонӣ «...на танҳо тағйирдиҳандаи воридоти маҳсулоти беруна ба маҳсулоти ватанӣ, балки дастгирикундаи стратегияи савдо мебошад» [175]. Ба ақидаи ӯ, раванди таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда бояд ҳамрадифи стратегияи тичоратии корхонаҳо бошад, чунки воридотивазкунӣ дар саноати хӯрокворӣ на танҳо бо мақсади тағйир додани сохтори воридоти молу маҳсулоти дохила аз бозори беруна, балки барои таъсис додани чораи ҳавасмандии стратегияи савдои корхонаҳо равона карда мешавад. Ақидаҳои муаллифро ҷонибдорӣ намуда, қайд намудан мумкин аст, ки агар равандҳои воридотивазкунӣ бо равандҳои татбиқи стратегияи тичоратии саноати хӯрокворӣ мувофиқ карда шаванд, на танҳо таҳия ва татбиқи механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунӣ, балки дар ҳама намуд тағйиротҳои бозори озукаворӣ ва бозори молия ташаккулдиҳии ҳамаи механизми молиявӣ сода ва муаваффақ мегардад.

Таҳқиқот нишон медиҳад, ки бо мақсади раҳой ёфтани аз вобастагии ашёвӣ, молиявӣ, техникӣ ва технологияи беруна, пурра тағйир додани сохтори воридотии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ ғайрисамаранок аст. Ба ақидаҳои К. Ҷойантакумаран такя намуда, илова намудан мумкин аст, ки барои рушди устувори саноати хӯрокворӣ, бахусус дар Тоҷикистон маҳз ба ҳамин сабаби вобастагии воридшавии ҳаҷми як қатор маҳсулоти

саноати хӯроқвории бозори берунаро бо формулаҳо ва ё моделҳои муассири муносибатҳои тиҷоратӣ ва савдои байналмилалӣ бознигарӣ кардан зарур аст. Ҳамзамон, ҳангоми интиҳоб ва таҳияи механизми таъминоти молиявии истеҳсолоти воридотивазкунии саноати хӯроқвории мамлакатро бо назардошти унсурҳои асосии бозори беруна, бахусус мунтазам тағйир ёфтани унсурҳои бозори ашё, технология ва шартҳои савдои маҳсулоти хӯроқворӣ мувофиқ намуда, чандирии истеҳсолоти саноати хӯроқвории мамлакатро барои таъмини мунтазами бартариятҳои рақобатпазирии онҳо таъмин намудан мувофиқи мақсад мебошад. Дар ин маврид, таъмин мегардад, ки механизмҳои таъмини молиявии таҳиягардида, ба ҳамаи унсурҳо ва хусусиятҳои бозори беруна тобовар гардида, аз нигоҳи рақобатпазирии саноати хӯроқвории ватанӣ коҳишдиҳии сатҳи вобастагӣ давра ба давра таъмин хоҳад гардид.

Равиши маъмурӣ. Муҳаққиқи ватанӣ, Аличонов Д.А. воридотивазкуниро ҳамчун механизми сиёсати тиҷоратии беруна тавсиф намуда, ҳамзамон онро чораи ҳавасмандии афзоиши воридотивазкунанда доништааст. Ба назари ӯ, воридотивазкунӣ, ин «маҷмуи муносибатҳои иқтисодии таъсиррасонӣ ба савдои беруна тавассути механизми иқтисодӣ ва маъмурӣ» [38,17] мебошад. Албатта, дар чунин мафҳумгузорӣ таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда маҳз тавассути таҳия ва татбиқи ҳамон муносибатҳои иқтисодиву маъмурӣ ба амал меояд, ки агар ҳамаи тағйиротҳои бозори озуқаворӣ ва бозори молия бо назардошти татбиқи пурраи механизми молиявӣ дар доираи стратегияи савдои берунаи иқтисодиёт таҳия карда шуда бошад.

Ба назари ӯ, механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроқворӣ бояд дар доираи тақвиятбахшии савдои хориҷа таҳия ва татбиқ карда шавад. Ба назари мо бошад, муаллиф дуруст хулоса намудааст, ки вобаста ба шароитҳои муносири Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоме, ки сатҳи вобастагии саноати хӯроқвории мамлакат аз бозори беруна нисбатан зиёд аст, чиҳати таъмин намудани механизми молиявии таъминкунандаи истеҳсолоти

воридотивазкунанда маҳз таҳияи чораҳо ва механизми иқтисодиву маъмурӣ мувофиқи мақсад мебошад. Вазъи муосири рушди саноати хӯроквории мамлакат собит менамоянд, ки ҳангоми тағйир ёфтани вазъи бозорҳои озуқаворӣ ва инчунин бозори молияи ҷаҳонӣ, маҷрои афзоиши истеҳсолоти корхонаҳо нисбатан тағйир ёфта, дар баъзе ҳолатҳо корхонаҳои соҳа ба муфлисшавӣ низ дучор мегарданд.

Равиши бозорӣ. Дар шароити муосир, ҳангоме, ки муносибатҳои бозорӣ фаъол гардида истодааст, таҳия ва татбиқи механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунии саноати хӯрокворӣ ба вазъи механизми бозорӣ диққати бештар зоҳир менамояд.

Ба ақидаи Раҳимов А.М. воридотивазкунӣ ин, «татбиқи истеҳсолоти воридшавандаи маҳсулот дар дохили кишвар мебошад» [90,97]. Чунин мафҳумгузорӣ моҳияти илмӣ ва паҳлӯҳои назариявии таъмини истеҳсолоти воридотивазкунии саноати хӯроквориро вобаста ба устуворшавии давра ба давраи механизми бозорӣ тафсир менамояд. Муносибатҳои бозорӣ, ки бештар ба сатҳи арза ва тақозо таъяс менамоянд, дар рушди онҳо мавқеи асосиро гирифтани фоида ё даромад касб менамояд. Барои ҳамин дар фаҳмиши назариявии воридотивазкунӣ аз рӯйи равиши бозорӣ таҳияи механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунии саноати хӯрокворӣ аз муносибатҳои бозорӣ вобаста мегарданд.

Ҳамин тариқ, таҳлили ба низомдарории мафҳуми воридотивазкунӣ дар раванди таҳаввулоти илмиву саноатӣ нишон медиҳад, ки воридотивазкунии истеҳсолот дар адабиёти иқтисодӣ мафҳуми мустақиму ягона надорад. Вобаста ба давраҳои таҳаввулотӣ ва равишҳои илмӣ мафҳуми воридотивазкунӣ ба манфиатҳои давлатӣ рабт дода шуда, на танҳо ба мақсади тавассути коҳиш додани сатҳи воридот, баҳусус вобастагии ашёиву технологӣ, манфиатҳои молистеҳолкунандагони ватанӣ баланд бардошта мешавад, балки таъмин намудани истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ бо назардошти механизми молиявии хуб коркардашуда, дар шароити муосир асоси рушди устувори

саноатӣ, бо ибораи дигар, саноатикунони комили мамлакатро таъмин менамояд.

«Дар раванди саноатикунонӣ дар чамъият тағйиротҳои на танҳо ба равандҳои истеҳсоли алоқаманд мегузарад, балки ҷаҳонбинӣ, арзишҳои фарҳангӣ-анъанавии онҳо тағйир ёфта, инчунин рушди илму техника шиддат гирифта, шаҳрҳо васеъ ва аз навсозӣ гардида, ҷанбаҳои иҷтимоӣ-маишии ҳаёти одамон беҳтар мегардад» [64,612].

Дар шароити муосир, ҳангоми зиёд гардидани ҷараёнҳои инҳисорӣ аз тарафи мамлакатҳои рушди саноатидошта, вазъи бозорҳои ҷаҳонӣ ғайриҷашмдошт тағйир ёфта, сохтори истеҳсоливу саноатии мамлакатҳои рӯ ба инкишофро вайрон менамояд. Дар натиҷа, сатҳи вобастагии онҳо аз бозори беруна зиёд гардида, номувозинатии истеҳсолоти саноати хӯрокворӣ пайдо мешавад, афзоиши нархи маҳсулоти хӯрокворӣ ва инчунин фалаҷ гардидани сохтори пардохтпазирии истеъмолкунандагон суръат мегирад. Вобаста ба фарзияҳои илмӣ ва паҳлӯҳои назариявии мавзӯи таҳқиқшаванда, ба назари мо, механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунӣ дар саноати хӯрокворӣ ин шакли сиёсати ягонае мебошад, ки ҷиҳати таъмини аҳоли бо маҳсулоти хӯрокворӣ дар ҳаҷми зарурӣ ва дар як низоми муайяни муносибатҳои иқтисодии амалкунанда буда, ба падидаҳои ғайриҷашмдошти бозорӣ тобоваранда мебошад. Маҳз ҳамин гуна фаҳмиш, воридотивазкуниро дар доираи иқтисодиёти саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун категорияи илмӣ маънидод карда метавонад.

Воридотивазкунии истеҳсолоти саноати хӯрокворӣ ин низоми муносибатҳои иқтисодие мебошад, ки мақсади асосии он-иваз намудани қисми зарурии молу маҳсулоти воридотӣ барои рушди устувори соҳаи саноат мебошад.

Чунин мафҳумгузори воридотивазкунӣ, бо тавачҷуҳ ба ташаккули механизми таъмини молиявии истеҳсолоти саноати хӯрокворӣ, тасаввуроти илмию назариявиро ҷиҳати сохторбунёдкунанда будани саноати хӯрокворӣ васеъ менамояд. Ҳамзамон, метавонад ба паҳлӯҳои

институтсионалӣ ва ташкилии истеҳсолоти воридотивазкунии дигар соҳаҳои иқтисодӣ милли ҳамчун заминаи асосӣ мусоидат намояд. Саноати хӯрокворӣ, ки ҳамчун соҳаи муҳими аввалиндараҷа махсуб меёбад ва ташаккулдиҳии саривақтӣ ва давра ба давраи механизми молиявии он фаҳмиши илмии воридотивазкуниро дақиқ мегардонад.

Моҳияти чунин ақидаи назариявиро, дар таҳқиқоти илмии муҳақиқи ватанӣ Комилов А.Ф. мушоҳида намудан мумкин аст. Масалан, ӯ паҳлӯҳои мухталифи сиёсати воридотивазкунии истеҳсолотро таҳқиқ намуда, ибраз менамояд, ки «воридотивазкунӣ дар рушди саноат аз се марҳила иборат мебошад» [128,13]:

- рушди соҳаҳои воридотивазкунанда;
- ташкили иқтисодии содиротӣ ва соҳаҳои заминавии саноат;
- рушди соҳаҳои илмталаб.

Мусаллам аст, таъмини истеҳсолоти воридотивазкунии саноати хӯрокворӣ масъалаи сахлу осон набуда, балки танҳо дар шакли дастаҷамъона фаъолият намудани мақомотҳои давлатӣ, саноати хӯрокворӣ ва ниҳодҳои бозорӣ ба мақсад ноил гардидан имконпазир мегардад.

Чунин фаҳмиши илмии воридотивазкунанда ҳамчун категорияи иқтисодӣ дар соҳаи саноати хӯрокворӣ тасаввуроти назариявии онро васеъ менамояд (Расми 1.1).

Дар асоси таҳлили заминаҳои пайдоиш ва аҳамияти истеҳсолоти воридотивазкунанда дар рушди саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон маълум кардан мумкин аст, ки чунин мафҳумгузорӣ ба фаҳмиши назариявии «воридотивазкунии саноатӣ» (Import substitution industrialization) низ асос мегузорад.

Расми 1.1. Фарзияи заминавӣ ва назариявии мафҳуми «воридотивазкунӣ» дар шароити муосир. Таҳияи муаллиф.

Паҳлӯҳои назариявии механизми таъмини молиявии воридотивазкунанда дар соҳаи саноати мамлакат имкон фароҳам овард, ки Ҳукумати мамлакат, бахусус Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба саноатикунони босуръати кишвар тавачҷуҳи хоса намуда, барои ноил гардидан ба ин модели рушди саноатӣ, такмили бозори меҳнат ва рақобатпазир гардидани соҳаи саноати мамлакат мунтазам дастуру супоришҳо, инчунин роҳу усулҳои татбиқи ҳадафҳои олиӣ рушди мамлакатро роҳандозӣ менамоянд. Дар робита ба ин, «бо дарназардошти аҳамияти соҳаи саноат дар ҳалли масъалаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ ва таъсиси ҷойҳои корӣ пешниҳод менамоям, ки саноатикунони босуръати кишвар ҳадафи ҷоруми милли эълон карда шавад» [10].

Назарияи воридотивазкунии саноатӣ дар адабиёти хориҷӣ маъмул буда, аз истифодаи амалии он, бисёре аз мамлакатҳои ҷаҳон, бахусус давлатҳои Амрикои Лотинӣ ва Иттиҳоди Аврупо тавассути таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда саноатикунони мамлақати худро

таъмин намудаанд. Воридотивазкунии саноатӣ дар худ сиёсати иқтисодӣ-тиҷоратии ба иваз намудани воридот бо истеҳсолоти ватанӣ равона карда шуда, раванди мураккаб ва ниҳоят маблағталаб мебошад. Бо ин сабаб, ҳукумати ин мамлакатҳо ғайр аз субсидиякунонии истеҳсолоти маҳсулоти хӯроквории соҳаи кишоварзӣ, ба механизми ҳавасмандагардониҳои фаслҳои (сиклҳои) гуногуни соҳаи коркарду амборкунонӣ, содагардониҳои маъмурӣ, баҳусус стандартизатсия ва сертификаткунонии фаъолияти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ таваччуҳи бештар зоҳир намуда, ба онҳо муяссар гардид, ки на танҳо ҳамчун мамлакатҳои худтаъминкунандаи маҳсулоти хӯрокворӣ, балки ҳамчун қитъаҳои алоҳидаи рушди саноати хӯрокворидоштаи ҷаҳонӣ эътироф карда шаванд.

Ҳамзамон воридотивазкуниро ҳамчун раванди иваз намудани молу маҳсулот ва хизматҳо барои бозорҳои беруна дар доираи иқтисодиёти миллӣ тасаввур намудан мумкин аст. “Гузашта аз ин, таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроквориро намояндагони мактабҳои ғарбӣ ҳамчун натиҷаи фишороварӣ ба талаботи дохила низ маънидод намуда, инчунин воситаи ҳамгирии иқтисодии мамлакат дар робитаҳои хоҷагидории ҷаҳонӣ медонанд” [170,].

Барои ҳамин, ҳамаи ин заминаҳои илмиву назариявии истеҳсолоти воридотивазкунанда дар рушди саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳайси мушкилоти аввалиндараҷаи таъминоти рушди стратегии мамлакат баромад намуда, равишҳои муассири илмиву таҳқиқотӣ, такшилӣ – институтсионалӣ, инчунин методологияи комплекси таҳия ва татбиқи механизмҳои таъминоти молиявии саноати хӯроквориро тақозо менамояд. Дар доираи ҳадафҳои олии рушди мамлакат, аҳамияти истеҳсолоти воридотивазкунанда дар рушди саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳамияти илмию назариявӣ низ дорад. Зеро тавассути он концепсияҳо, стратегияҳо ё барномаҳои соҳавии ҷиҳати ҳарчи бештар аз худ намудани фазои иқтисодии ҷаҳон таҳия карда шуда истодааст. Қобили қайд аст, ки татбиқи ягон концепсия, стратегия ё барномаҳои

соҳавии таъмини воридотивазкунӣ дар алоҳидагӣ ғайриимкон мебошад. Зарур меояд, ки комбинатсияҳои муайяни истифодабарии ҷузъиёти протексионизми саноатӣ ва ақидаҳои назариявӣ илмие, ки иқтисодиёти мамлакатро ба низоми робитаҳо ва муносибатҳои хоҷагидорӣ ҷаҳонӣ ворид менамояд, таҳқиқ ва таъмин карда шавад.

Дар асоси таҳлили системавии мафҳуми воридотивазкунӣ дар истеҳсолоти саноати хӯрокворӣ, назарияҳои гуногун ва баҳсҳои зиёди илмӣ намояндагони мактабҳои иқтисодӣ намоён мегардад, ки моҳияти асосии онҳо дар истилоҳи «воридот» ва «ивазкунӣ» зухур меёбанд. Ҳамзамон дар алоқамандии онҳо истилоҳоти ҳамшабеҳ бо мафҳуми «ба содиротнигаронӣ» ва «протексионизм» дучор меоянд, ки дар маҷмӯи инҳо маънии дигари илмӣ дошта, дар алоқамандӣ бо мафҳуми «воридотивазкунӣ» нисбатан муқобил мебошанд. Масалан, агар воридотивазкуниро ба протексионизм алоқаманд намоем, пас дар ин маврид механизми молиявӣ татбиқ ва таъмини воридотивазкунӣ маҳдуд мегардад. Инчунин дар алоқамандӣ бо мафҳуми содиротивазкунӣ бошад, дар ин маврид воридотивазкунӣ заминаи асосии «ба содиротнигаронӣ» гардида, дар мадди аввал баландбардории сатҳи рақобатпазири корхонаҳои саноати хӯроквориро дар бозорҳои ҷаҳонӣ тақозо менамояд. Аниқатараш бе воридотивазкунӣ, таъмини истеҳсолоти ба содиротнигаронидашуда ғайриимкон мебошад.

Вобаста ба зербоби мазкур чунин хулосаҳо таҳия намудан мумкин аст:

1. Мундариҷаи мафҳуми илмӣ механизми молиявӣ ва воридотивазкунанда дар иқтисодиёти саноат бо назардошти баҳсҳои гуногуни намояндагони мактабҳои иқтисодии хориҷӣ, вобаста ба давраҳои гуногуни таҳаввулоти иқтисодиву саноатии хориҷӣ ва ватанӣ имконият медиҳад, то чунин хулосабарорӣ намоем, ки воридотивазкунӣ мафҳуми илмӣ ягона ва мушаххаси таълифотӣ надошта, балки вобаста ба мақсадҳои асосӣ дар сатҳи микроиқтисодиёт ва бо мақсадҳои стратегӣ

мамлакатҳо фарогир ва таъминкунандаи масъалаҳои рушди иҷтимоӣ-иқтисодии мамлакатҳо доништа мешавад. Барои дарки дурусти назарияи воридотивазкунӣ дар саноати хӯрокворӣ, истифодаи равишҳо ва фарзияҳои илмӣ муҳим мебошад. **Ба назари мо, механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунӣ дар саноати хӯрокворӣ – ин ҷузъиёти муҳими сиёсати иқтисодии мустақиму мақсадноке мебошад, ки чиҳати таъмини фаъолияти самараноки субъектҳои хоҷагидорӣ соҳаи саноат, инчунин таъмини аҳоли бо маҳсулоти хӯрокворӣ дар ҳаҷми зарурӣ буда, алоқамандкунандаи фаъолияти иқтисодии дигар соҳаҳои низоми иқтисодӣ мебошад.**

2. Як қатор намояндагони модели иқтисодии ғарбӣ механизмҳои молиявиро дар алоқамандӣ бо воридотивазкунӣ ҳамчун сиёсати алоҳида доништа, татбиқ ва таъмини онро дар истифодаи воситаҳои протекционистии қоҳишдиҳии сатҳи воридотӣ ва ё ҳавасмандии истеҳсолоти ватанӣ барои мутобиқсозии ҳиссаи воридот нисбат ба содироти маҳсулоти саноати хӯрокаи медонанд;

3. Заминаҳои пайдош, назария ва аҳамияти истеҳсолоти воридотивазкунанда дар рушди саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шакли стратегияи рушди устувори иқтисодӣ баромад карда метавонад. Ҳамзамон, механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунии саноати хӯрокворӣ ба вазъи бозорҳои ватаниву хориҷӣ таъсия намуда, чиҳати ба осонӣ мутобиқшавӣ ба вазъи онҳо роҳи усулҳои муфиди такмилдиҳии механизми молиявиро тақозо менамояд;

4. Воридотивазкуниро ҳамчун раванди алоҳида барои афзоиши ҳаҷми истеҳсолоти саноати миллӣ, истеъмоли маҳсулоти ватанӣ ва содироти он аз ҳисоби баландбардории сатҳи рақобатпазирии истеҳсолоти ватанӣ фаҳмидан мумкин аст. Аз ин ҷо, назарияи заминавии механизми молиявии воридотивазкунӣ ҳамчун категорияи иқтисодӣ маълум мегардад, ки моҳияти асосии он дар иваз намудани маҳсулоти воридотӣ ба маҳсулоти ҳамшабеҳи ватанӣ, вобаста ба ҳиссаи муайяни мувозинати воридоту содироти иқтисодиёт зухур меёбад.

1.2. Манбаъҳо ва механизми молиявӣ-иқтисодии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ дар шароити муосир

Дар шароити иқтисоди бозорӣ барои корхонаҳои саноати хӯрокворӣ, ки субъекти асосии саноати хӯроквории мамлакат маҳсуб меёбанд, дер ё зуд масъалаҳои зарурияти ҷалби воситаҳои молиявӣ ба миён меояд. Барои ҳар як корхона сабаби ҷалби воситаҳои молиявӣ амалҳои инфиродии он буда, инчунин аз шароитҳои дохилӣ ва берунаш вобаста мебошад. Гузашта аз ин, ҳар корхонаи саноати хӯрокворӣ кӯшиш менамояд, ки истеҳсолоти худро тадричан ҷоннок намуда, доираи фаъолиятро васеъ намояд. Барои ҳамин, ҷиҳати таъмини истеҳсолоти воридотивазкунӣ дар саноати хӯрокворӣ масъалаҳои ҷалби воситаҳои молиявӣ барои таҳияи механизми таъминоти молиявии мукамал мунтазам баррасӣ мегардад.

Ҳамаи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ, ки дар шароити бозор фаъолият намуда истодаанд кӯшиш менамоянд, ки ҳаҷми истеҳсолоти худро тавассути зиёд намудани шаклҳои маҳсулоти саноатӣ афзоиш дода, фоида ва даромади худро нисбатан зиёд намуда, мутахассисони касбиро ба кор ҷалб намоянд ва мизочон ё доираи истеъмолкунандагонро афзоиш диҳанд. Татбиқи ҳамаи ин чорабиниҳо танҳо тавассути молиякунонии иловагӣ имконпазир мебошад. Маълум аст, ки сарчашмаҳои худии механизми молиявӣ бо таваккали молиявӣ алоқамандӣ надоранд. Аз тарафи дигар, агар корхонаҳо танҳо ба сармояи худӣ бе мавҷудияти сармояи ватаниву хориҷӣ такя намоянд, дар ин маврид, раванди татбиқшавии ин механизми таъмини молиявӣ номукамал ва нокифоя гардида, теъдоди муфлисшавии корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат нисбатан зиёд гардида, дар натиҷа сатҳи вобастагии бозори дохила аз бозорҳои беруна афзоиш ёфта, механизмҳои танзими нархӣ нисбатан мушкил мегардад.

Фаъолияти истеҳсолии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ ба монанди фаъолияти соҳибкорӣ доимо ба таваккали воридшавии воситаҳои молиявӣ дучор мегарданд ва мувозинати хароҷоти онҳо метавонанд бо

вақти ба нақшагирифташуда рост наояд, ҳатто дар баъзе мавридҳо барои корхонаҳо зарур меояд, ки воситаҳои пулии берунаро ҷиҳати таҳияи механизми молиявӣ истифода намуда, ба ҳамин васила афзоиши истеҳсоли ва рушди минбаъдаи саноати хӯроквориро таъмин намояд.

Корхонаҳое, ки сармоягузори қарзиро ҳамчун сарчашмаи механизми молиявии худ интихоб менамоянд, имкониятҳои мусоидро тавассути ташаккулдиҳии ҳаҷми зиёди дороиҳо пайдо намуда, рушди минбаъдаи худро таъмин менамоянд. Дар баробари ин, ҳангоми истифодабарии воситаҳои молиявии қарзӣ таваккали молиявӣ низ зиёд мегардад. Қарорҳои дахлдори қабулгардида оид ба интихоби сарчашмаҳои молиявӣ ва сохтори сармоя яке аз самти муҳими фаъолияти роҳбарии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ маҳсуб ёфта, таъмини даромаднокии воситаҳои молиявии худӣ, сатҳи устувори молиявӣ ва қобилияти пардохтпазирӣ, сатҳи таваккали истеҳсоли, дараҷаи муътадили таъминоти молиявӣ маҳз аз онҳо вобастагӣ дорад. Ҳангоми нодуруст қабул намудани қарори идоракунии метавонад натиҷаҳои мусбӣ – коҳишҳои худхаридкунии воситаҳои молиявии қарзӣ, аз даст додани соҳибхитиёрии молиявӣ ё ҳатто ба муфлисшавӣ оварда расонад. Барои ҳамин, сохтори идоракунандаи корхонаҳои саноати хӯроквориро ҷиҳати таҳияи механизми молиявии муфид нишондиҳандаҳои тавсифдиҳандаи вазъи молиявӣ ва инчунин имкониятҳои татбиқшавии механизми молиявиро бо назардошти шароитҳо ва тарзу усулҳои истифодабарии онҳо дуруст таҳлил намояд.

“Барои фаъолгардонии равандҳои воридотивазкунии дар саноати хӯроквории Тоҷикистон таъсиси фонди алоҳидаи дастгирӣ ва мусоидат ба воридотивазкунии маҳсулоти хӯрокворӣ, афзоиш додани ҳиссаи маблағгузориҳои давлатӣ аз буҷети давлатӣ, инчунин ҷалби сармоягузори ватанӣ бо назардошти пешниҳоди имтиёзҳои андозӣ ва қарзӣ мувофиқи мақсад мебошад” [77,148].

Барои таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ дар шароити муосир сарчашмаҳои молиякунонӣ дар

натичаи фаъолияти мақсаднок (масалан, гирифтани қарзи молиявӣ аз бонкҳо) ё дар натичаи фаъолияти молиявӣ-хоҷагидорӣ пайдо мегардад. Чунин шакли сарчашмаи молиявӣ бештар тавассути муътадил истифодабарӣ нисбат ба шакли захираҳои дигари молиявӣ фарқ мекунад. Сарчашмаҳои дигари молиявии ба корхонаҳои саноати хӯрокворӣ дастрасбуда, аз гирифтани фоида ё даромади аниқ таваккал доранд. Ҳангоми фаъолияти самараноки корхонаҳои саноати хӯрокворӣ сармоягузоре, ки маблағгузорӣ намудаанд, метавонанд ҳаққи саҳмия (дивиденд) ё дигар намуд даромади сармоягузорӣ кардаи худро гиранд.

Ҳамин тариқ, ҳангоми мавҷуд набудани сатҳи лозимаи воридот бо сатҳи содироти ашё ва маҳсулоти саноати хӯрокворӣ, ба таври сохторӣ ва системавӣ истифода намудани механизмҳои таъминоти молиявӣ дар саноати хӯроквории Тоҷикистон муҳимияти аввалиндарачаро пайдо менамояд. Таъмини суботи молиявӣ ва беҳатарии молиявии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ дар сохтори гурӯҳбандии сарчашмаҳои молиякунонӣ ва муайянсозии мақсадҳои асосии молиякунонӣ асос меёбад.

Захираҳои молиявӣ дар асоси сарчашмаҳои молиякунонӣ ташаккул ёфта, барои таҳия ва татбиқи механизми молиявии таъмини истеҳсолоти воридотивазкунии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ заминаи муҳим гузошта, ҳамзамон ҳангоми зарурати ташаккулдиҳии онҳо ҳамчун иқтидори воқеӣ истифода бурда мешавад. Имрӯзҳо дар фаъолияти молиявии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ шакл ва намудҳои зиёди сарчашмаҳои молиявӣ вучуд дорад, ки барои ошкор намудан сарчашмаҳои муфиде, ки ҳамчун механизми молиявии фаъолияти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ истифода мегарданд, бояд аз рӯйи хусусият, таъинот ва сатҳи истифодабарӣ гурӯҳбандӣ карда шавад (Расми 1.2).

Расми 1.2. Гурӯҳбандии сарчашмаҳои молиявии sanoati хӯрокворӣ дар шароити муосир. Таҳияи муаллиф:

Захираҳои молиявӣ аз сарчашмаҳои асосии молиякунонӣ маншаъ гирифта, аз нигоҳи илмӣ тибқи хусусият, маҳак, инчунин таъиноташон гурӯҳбандӣ карда мешаванд. Аммо барои пайдо намудани тасаввуроти бештари илмию таҳқиқотӣ ва инчунин тасвири амалии онҳо гурӯҳбандии сарчашмаҳои асосӣ аз рӯи хусусиятҳои шакли молиякундорӣ (хусусӣ ва қарзӣ), аз рӯи пайдошавӣ (дохилӣ ва берунӣ), аз рӯи муҳлат (бемуҳлат, дарозмуҳлат, миёнамуҳлат ва кӯтоҳмуҳлат) ҷолиб мебошад.

Қобили қайд аст, ки вобаста ба хусусиятҳои соҳавии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ молияи дар ихтиёрдошташонро аз рӯи шакли моликиятдорӣ ҷудо менамоянд. Масалан, дар Тоҷикистон корхонаҳои саноати хӯрокворӣ дар шакли ҷамъиятҳои саҳомии шакли кушода ва пӯшида (ҶСК ё ҶСП), корхонаҳои хусусӣ ва ҳатто дар шакли инфиродӣ фаъолият менамоянд. Онҳо дар ихтиёри худ захираҳои молиявии воридшавии воситаҳои пулӣ аз ҳисоби истехлоки дастгоҳу таҷҳизотҳо, даромад, аз ҳисоби фонди хусусӣ, воситаҳои пулии аз ҳисоби фурӯши коғазҳои қиматнок воридшаванда, саҳмгузори молиявии шахсонӣ ҳуқуқӣ ва инфиродӣ ва ғайраҳо доранд. Аз ин сабаб, ҳангоми татбиқ ё дар ҳолати зарурӣ мукамалгардонии механизми молиявии таъминкунандаи истехсолоти воридотивазкунандаи саноатӣ, ҳамчун сарчашмаи муҳими иқтисодии молиявии корхона шинохта мешавад.

Воситаҳои молиявии корхонаҳои саноати хӯрокворие, ки хусусиятҳои қарзиро доро мебошанд, нишонаҳои баргардонии онҳо дар муҳлати муайяну ҳаҷми зиёдтар дорад. Гузашта аз ин, чунин сарчашма уҳдадорихои қарзӣ дошта, аз рӯи таҷрибаи мамлакатҳои рушди саноатидошта ҳамчун сарчашмаҳои муҳим маҳсуб меёбад. Аммо дар мамлакатҳое, ки фоизи қарзи бонки нисбатан баланд аст ва динамикаи беқурбшавии асъори ватанӣ мунтазам афзоиш дорад, ин сарчашмаи боэътимод шуда наметавонад. Дар қатори инҳо, аз рӯи хусусияти мавҷуда фурӯши вомбаргҳои корхонаҳо низ ворид мешаванд. Таҷрибаи ватании фаъолияти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ собит менамояд, ки ҷиҳати таъмин намудани истехсолоти воридотивазкунӣ онҳо сарчашмаи молиякунонии худро дар шакли қарзҳо нисбатан кам истифода менамоянд. Дар қатори ин сарчашмаҳо воридшавии воситаҳои молиявии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ аз ҳисоби фондҳои ғайрибуҷетӣ низ дохил мешаванд. Дар Тоҷикистон ба ҳайси фонди ғайрибуҷетӣ, аввалан фонди дастгирии соҳибкорон, ҳозира корхонаи воҳиди давлатии бонки саноативу содиротии Тоҷикистон «Саноатсодиротбонк» таъсис дода шуда буд, (Бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 14 феввали соли

2015 №62 шакли ташкилию ҳуқуқи Муассисаи давлатии ««Фонди дастгирии соҳибкорӣ» тағйир дода шуда, ба Муассисаи давлатии «Фонди дастгирии соҳибкориҳои назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон» табдил дода шуд, баъдан бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 июни соли 2020 №390 Муассисаи давлатии «Фонди дастгирии соҳибкориҳои назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба корхонаи воҳиди давлатии бонки саноату содироти Тоҷикистон «Саноатсодиротбонк» табдил дода шуд» [109]

Истифодабарии воситаҳои молиявии қарзӣ нисбат ба истифодаи воситаҳои молияви худӣ дар фаъолияти истеҳсолии ба воридотивазкунӣ нигаронидашудаи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ як қатор афзалиятҳо низ дорад. Яқум, барои пешниҳоди қарз, қарздиҳанда тибқи созишнома даромади муайян мегирад ва корхонаи саноати хӯрокворӣ ҳангоми гирифтани даромад аз ҳисоби маблағи қарзии гузошташуда даромади худро бо онҳо тақсим намекунад. Дуюм, ҳангоми истифодаи воситаҳои қарзӣ корхонаҳои саноати хӯрокворӣ имтиёзҳои андозӣ пайдо менамояд, гарчанде пардохти фоизи қарзӣ ба хароҷоти молиявии корхонаҳо ворид шуда, инчунин арзиши воқеии қарзро паст менамояд. Дар баробари ин, воситаҳои қарзии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ инчунин паҳлӯҳои манфӣ ҳам дорад. Ҳар чӣ қадар меъёри қарзии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ зиёд бошад, ҳамон қадар зареби (коэффисенти) қарздорӣ баланд гардида, ҳамзамон сатҳи таваккали молиявии корхонаҳо низ зиёд мешавад. Агар корхонаҳои саноати хӯрокворӣ дар ҳолати бӯҳронӣ қарор дошта бошанд ва даромади онҳо барои пардохти фоизи қарзҳо нокифоя бошад, пас роҳбарияти корхонаи саноати хӯроквориро зарур меояд, ки чиҳати аз бӯҳрони молиявӣ раҳой ёфтани, воситаҳои молиявии худиро истифода намояд.

Дар мувозинати ғайрифаволи молиявии корхонаҳо чунин сарчашмаҳои молиявӣ мавҷуд аст: воситаҳои молиявии худӣ-сармоҷи оинномавӣ, иловагӣ, даромади тақсимнашуда, воситаҳои қарзӣ, аз ҷумла

вомбаргҳои қарзӣ, қарзҳои дарозмуҳлат, миёнамуҳлат ва кӯтоҳмуҳлати бонкӣ, қарзи кредиторӣ.

Корхонаҳои саноатӣ, ки танҳо сармояи худиро истифода менамоянд, устувории молиявии худро доро мебошанд, аммо ин сарчашмаи молиявии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ ҳаҷми маҳдуд дошта, суръати рушди худро коҳиш медиҳад, чунки наметавонанд, ки афзоиши дороиҳои худро таъмин намуда, ба зиёдшавии ҳаҷми маҳсулоти истеҳсолоти воридотивазкунӣ мусоидат намояд. Дар баробари ин, корхонаҳои саноати хӯрокворӣ, ки сарчашмаҳои молиявии-вомбаргҳои худиро истифода менамояд, иқтисори баланди молиявии худро аз ҳисоби ташаккули ҳаҷми дороиҳои худӣ баланд мебардорад.

Таснифоти сарчашмаҳои молиявии корхонаҳои саноати хӯроквориро аз рӯи пайдоиш ба ду гурӯҳи алоҳида, воситаҳои молиявии дохилӣ ва берунӣ ҷудо менамоянд. Воситаҳои молиявии дохилро корхонаҳои саноати хӯрокворӣ аз натиҷаи фаъолияти ҷорӣ худ пайдо намуда, аз ҳисоби захираҳои худӣ маблағгузорӣ карда мешаванд. Маблағгузори дохилро тавассути ҳаҷми воситаҳои пулии амалиётӣ (даромади тақсимношуда, истеҳсол ва ғ.), инчунин аз ҳисоби дороиҳои ғайригардон ва воситаҳои гардон татбиқ намудан мумкин аст.

Дар шароити муосир, ҳангоме, ки омилҳои зиёд ба татбиқи механизми молиявии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ ҷиҳати таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда таъсир мерасонанд, нокифоягии ин сарчашмаи молиявӣ ҳис карда шуда, корхонаҳо маҷбур мешаванд, ки ба сарчашмаҳои молиявии беруна муроҷиат намоянд.

Ба сарчашмаҳои берунаи молиякунонии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ ин ҳамаи воситаҳои молиявӣ, ки аз беруни корхонаҳо дохил мешаванд, ворид карда мешавад. Ҷузъи таркибии чунин сарчашмаи молиявии корхонаҳои саноати хӯроквориро қарзҳои дарозмуҳлат ва кӯтоҳмуҳлати бонкҳо ва дигар ташкилотҳои молиявӣ, лизинги сармоягузоришаванда, факторинг, қарзҳои мақсадноки давлатӣ, эмиссияи вомбаргҳои корхонаҳо ташкил менамояд. Истифодабарии

хардуи гурӯҳи сарчашмаҳои молиявии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ нишон медиҳанд, ки инҳо нисбат ба сарчашмаҳои молиявии қарзӣ, ки ҳамчун сарчашмаи молиявии беруна доништа шудааст, метавонанд ҳам сарчашмаи молиявии дохилӣ ва ҳам сарчашмаи молиявии беруна бошанд. Зеро ҳангоми аз ҳисоби сарчашмаҳои молиявии худии корхона барои сармоягузориҳои дилхоҳ объекти дигар равона карда шуда, ҳаққи саҳмияи (дивиденди) он боз ба корхона мегардад, дар ин маврид ҳамчун сарчашмаи молиявии дохилии корхона маҳсуб меёбад.

Дар масъалаҳои ошкорсозии сарчашмаҳои молиявии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ ва аҳамияти он дар таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои соҳа, онҳо аз рӯи муҳлати истифода ё пешниҳодмешуда-бемуҳлат, дарозмуҳлат, миёнамуҳлат ва кӯтоҳмуҳлат гурӯҳбандӣ карда мешаванд. Воситаҳои молиявии воридшавандаи бемуҳлатро ҳамчун воситаҳои худии корхона низ шуморидан мумкин аст. Воситаҳои қарзӣ бошад ба ягон муҳлати муайян пешниҳод карда мешаванд.

Доштани воситаҳои молиявии худӣ яке аз шартҳои муҳими таъмини воридотивазкунии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ дар шароити муосир мебошад. Ҳаҷми воситаҳои молиявии худӣ ва қарзӣ дар раванди банақшагирии буҷети корхона муайян карда мешавад, ки дар сохтори он ҳаҷми даромад ва хароҷоти воситаҳои молиявӣ дарҷ мегардад. Таҳияи бандҳои (бобҳои) буҷети корхона мувофиқи мақсадҳои стратегии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ-тақмили механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунӣ, сурат мегирад, инчунин хароҷоти нақшавии онро дар назар дорад.

«Корхонаҳои саноатӣ вазъи иқтисодиву молиявии худро вобаста ба сатҳи баланди рақобат, даромаду хароҷот ва тамаркузи худро ба нақша гирифта, қаноатбахш меҳисобанд, ки ин аз вазъи мусоиди корхонаҳо шаҳодат медиҳад» [101, 167].

Ҷузъиёти алоқамандкунандаи шаклҳои молиякунонии бонкӣ ва ғайрибонкӣ лизинг ва факторинг мебошанд. Шартномаи лизинг дар

фаъолияти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ ухдадорихои лизингдихандаро дар азонихудкунии воситаҳои пулӣ ё моликиятҳо ба ивази пардохти қисм ба қисм аз тарафи корхонаҳоро дар назар дорад. Хусусияти хоси лизинг дар корхонаҳои саноати хӯрокворӣ нисбат ба шакли иҷорагирӣ дар азонихудкунии моликияти махсуси барои амалиёт ё амалиёти сетаарафаи (лизингдиханда, лизинггиранда ва фурӯшанда) лизинги омодакардашуда мебошад.

Дар илми иқтисодӣ факторинги корхонаҳои саноатӣ ба сифати манобеи молиякунонӣ, савдои маҳсулоти онҳо, инчунин усули дисконтиронии қарзҳои дебиторӣ шинохта шудаанд, ки ҷиҳати бе таъхир таъмин намудани раванди худхаридкунии воситаҳои молиявӣ ва иҷрои саривақтии ухдадорихои қарзии корхонаҳои саноатӣ истифода бурда мешаванд. Гузашта аз ин, механизмҳои таъмини молиявии лизингӣ ва факторингӣ барои рушди муътадили корхонаҳои саноати хӯрокворӣ маъмул гардида истода, инчунин институтҳои молиявӣ барои хушрушд ёбии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ ҳамчун усули муфиди амалиёти молиявии бонкӣ хуб пазируфтаанд.

Баррасии илмию назариявии сарчашмаҳои молиявии саноати хӯрокворӣ ҷиҳати таъмини истехсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ тавсиф медиҳад, ки ҳамаи инҳо сарчашмаҳои молиявии заминавӣ буда, дар таҷрибаи фаъолияти корхонаҳо барои таҳияи механизми молиявӣ мавриди истифода қарор дода мешаванд. Дар шароити муосири такмил ёбии механизми иқтисоди бозорӣ миқдори сарчашмаҳои молиявӣ тағйиру такмил ёфта, инчунин вобаста ба тағйироти ғайричашмдошти вазъи бозорҳои саноатӣ ва агросаноатӣ бо шароитҳои муосир ба харочоти камтарин мутобиқ карда мешаванд.

Ҳамин тариқ, дар шароити муосир зарурияти таҳқиқи механизми дохилшавӣ, ҷойгиршавӣ ва истифодаи оқилонаи сарчашмаҳои молиявии саноати хӯрокворӣ вучуд дорад ва дар асоси ингуна тағйиротҳо такмил ёбии мунтазами онҳо мубрам мегардад. Таъмини устувории молиявӣ ва беҳатарии молиявии дилхоҳ корхонаи саноатӣ дар сохтори

гурӯҳбандии сарчашмаҳои молиявӣ ва муайянсозии мақсадҳои асосии молиякунонии саноати хӯрока зуҳур меёбад, ки ин ҳам таъмини истеҳсолоти воридотивазкунӣ дар шароити саноатикунони иқтисодиёти мамлакат мебошад.

Мафҳуми механизми молиявӣ дар адабиёти иқтисодӣ то ба имрӯз ба таври фарох ва гуногунмаъно тавсиф карда шудааст. Маълум аст, ки хусусиятҳои умумӣ барои ошкорсозии маънии механизми молиявӣ бетағйир менамояд. Чунки дар он бештар масъалаҳои ҳамоҳангии сарчашмаҳои молиявӣ ҷиҳати таҳия ва татбиқи механизми ягонаи молиявии корхонаҳои саноатӣ баррасӣ мегардад. Механизми молиявии саноати хӯрока дар фаҳмиши умумӣ ҳамчун низоми идоракунии муносибатҳои молиявии корхонаҳо тавассути фишангҳои молиявӣ ва бо ёрии усулҳои молиявӣ тафсир гардидааст.

Ба ақидаи Балабанов И.Т. «Механизми молиявии корхонаҳо ҳамчун фаъолияти молиявии фишангҳо дар ташкил, банақшагири ва ҳавасмандкунии истифодабарии захираҳои молиявӣ доништан муҳим аст» [16,512].

Механизми молиявӣ дар маҷмӯъ – «ин қисми механизми хоҷагидорӣ буда ва маҷмуи муносибатҳои молиявии ташкилотҳоро бо шаклҳои молиякунонӣ алоқамандкунанда мебошад, ки дар худ шароит ва усулҳои раванди ташаккулёбии захираҳои молиявиро таҷассум намуда, барои ташкил ва истифодаи фондҳои молиявӣ ҷиҳати ноил гардидан ба мақсади гузошта шуда истифода бурда мешавад» [98, с. 58].

Рамазанова А.Е. ва Мизанбекова С.К. қайд менамоянд, ки «Механизми молиявӣ дорои сохтори мураккаб буда, дар он унсурҳои гуногуни муносибатҳои молиявӣ, ба монанди унсурҳои техникӣ ва зерсохторҳои барномавии молиявӣ, воситаҳои молиявии санадҳои ҳуқуқӣ-меъёрӣ, шахсӣ ва ҳуқуқӣ дохил мешавад» [93, 132].

Ҳамин тариқ, шарҳу тавсифи умумии механизми молиявӣ муайян менамояд, ки он ҳамчун фаъолияти молиявии фишангҳои махсус, ҷузъи механизми хоҷагидорӣ, низоми ягона, сохтори муайян буда метавонад.

Барои он, ки аз нигоҳи менечменти корхонаҳои соҳа, механизми молиявӣ на танҳо барои сафарбар намудани воситаҳои молиявӣ барои дилхоҳ фаъолияти истеҳсолии корхонаҳои саноатӣ мебошад, балки механизми молиявӣ бояд функсияҳои идоракунӣ ва назоратии (мониторинги) фаъолияти истеҳсолии корхонаҳоро фарогир бошад. Бахусус ҳангоме, ки механизмҳои молиявӣ чӯзи таркибии таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ мегарданд, пас бояд он дар ҳамаи равандҳои истеҳсоливу ғайриистеҳсолии корхонаҳо иштирок намояд.

Ба ақидаи мо, вобаста ба шароитҳои бозорӣ ва шаклҳои моликиятдории Ҷумҳурии Тоҷикистон механизми молиявии саноати хӯрокворӣ ин низоми шаклҳо, намудҳо ва усулҳои муносибатҳои молиявии аз тарафи давлат муқарракардашуда буда, ҷиҳати ташкил ва истифодаи самараноки захираҳои молиявии саноати хӯрокворӣ мебошад.

Дар шароити муносири муносибатҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон субъекти асосии ташкил ва танзимкунандаи фаъолияти молиявии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ давлат мебошад. Аз ин лиҳоз, мақомотҳои дахлдори давлатӣ бояд дар ҳамбастагӣ бо ниҳодҳои молиявии ватаниву хориҷӣ таҳия ва татбиқи механизми молиявии саноати хӯроквориро ҷиҳати таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда роҳандозӣ намоянд.

Қайд намудан бомаврид аст, ки механизми таъмини молиявӣ бо мақсади ташаккули истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ, дар баробари масъалаҳои ҳамоҳангии муносибатҳои молиявӣ, фондмусаллаҳӣ, менечменти молиявии корхонаҳои саноатӣ, инчунин фарогири масъалаҳои қонунгузории молиявӣ, ки ҳангоми муайянсозии давлатии даромад ва хароҷоти ташкилотҳои низоми буҷетӣ ва фондҳои ғайрибуҷетӣ, муассисаҳои молиявӣ, бозори коғазҳои қиматнок, хизматҳои суғуртавӣ ва ғайраҳо иборат мебошад. Вобаста ба ин, ду намуди механизми молиявии корхонаҳои саноати хӯроквориро ҷиҳати таъмини истеҳсолоти воридотивазкунӣ ҷудо намудан мумкин аст:

1. Механизми молиявии директивӣ барои муносибатҳои молиявие, ки дар он давлат дар масъалаҳои андозситонӣ, харочот, буҷет ва ғайраҳо бояд иштирок намояд. Ин шакли механизми молиявӣ уҳдадорихои ҳатмии ҳамаи корхонаҳои саноатӣ, ҳатто агросаноатиро дар шакли муносибатҳои молиявӣ ва усулҳои таъсиррасонии муқарраргардида нишон медиҳад. Масалан, дар фаъолияти корхонаи воҳиди давлатии «КВД Хӯрокворӣ». Дар баъзе ҳолатҳо механизми молиявии директивӣ метавонад дар муносибатҳои молиявие, ки мақомотҳои давлатӣ иштирок намекунанд мавриди истифода қарор дода шавад. Чунин механизм ба таҳияи сиёсати молиявии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ дар таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда метавонад заминаҳои асосӣ гузорад.

2. Механизми молиявии танзимкунандаи қоидаҳои асосии рафтори ҳамон самти молиявиро муайян менамояд, ки дар он манфиатҳои давлат мавҷуд нест. Масалан, ҳангоми ташкили муносибатҳои молиявии дохилии корхонаҳои саноати хӯрокворие, ки аз рӯи шакли моликият ғайридавлатӣ мебошанд. Дар ин маврид танҳо тартиби ягонаи истифодаи захираҳои молиявӣ баъди супоридани андозҳо ва дигар пардохтҳои ҳатмии муқаррар қарда мешавад. Инчунин, корхонаҳо метавонанд мустақилона шаклу намуди фондҳои молиявии худро таҳия намоянд.

Дар шароити муосир, ки ҳамасола механизми иқтисодии бозорӣ такмил ёфта, равандҳои иваз намудани ҳаҷми воридоти молу ашё чихати коҳишдиҳии сатҳи вобастагии саноатӣ аз бозорҳои беруна, механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ аҳамияти дигар пайдо менамоянд. Аз ҷумла, механизмҳои таъмини молиявӣ як қатор хусусиятҳои иқтисодиро дар худ касб намуда, дар раванди истеҳсолоти саноатӣ фаъолон иштирок менамоянд ва дар татбиқи ҳадафҳои рушди стратегияи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ нақши калидӣ доранд.

Вобаста ба аҳамият ва иштироки механизми молиявӣ дар раванди таъмини истеҳсолоти воридотивазкунии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ шаклҳои зерини татбиқи механизми молиявиро муайян намудан мумкин аст:

- мониторинги миқдори зарурии воситаҳои пулӣ барои ҳисоббаробаркуниҳои саривақтӣ аз рӯи уҳдадорихо;
- сариштасозӣ ва истифодаи мақсадноки фонда, даромад ва дар асоси онҳо ташкил намудани фондҳои мақсаднок, аз ҷумла фонди инвестиционӣ ва инноватсионӣ;
- танзими таносуби шаклҳои алоҳидаи даромадҳои пулӣ, воридот ва ҷамъшавии воситаҳои пулӣ;
- ташаккули сохтори сармояи корхонаҳои саноатӣ;
- маблағгузориҳои фаъолияти амалиётӣ, сармоягузорӣ ва молиявӣ.

Бо мақсади пайдо намудани маълумот ва дарки дурусти механизми молиявӣ дар таъмини истеҳсолоти воридотивазкунии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ дар мадди аввал ба сохтори асосии он диққат додан зарур аст.

Умуман, дар сохтори механизми молиявии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ ҷузъиёти функционалиро, ки дар он захираҳои молиявии сафарбарнамоӣ, маблағгузорӣ ва ҳавасмандихо дохил мешаванд, ҷудо карда мешавад. Инчунин, блоки ташкилӣ-идоракунӣ, ки дар он банақшагири ва ояндабинии молиявӣ, идоракунии фаврӣ ва назорати молиявӣ дохил мешавад.

Расми 1.3. Сохтори таркибии механизми молиявии саноати хӯрокворӣ

Таҳияи муаллиф:

Дар сохтори механизми молиявии саноатӣ равишҳои дигар мавҷуд аст, ки дар таркиби сохтори он чунин унсурҳои дигарро ҳамроҳ менамояд.

Усулҳои молиявӣ – намудҳои таъсиррасонии муносибатҳои молиявӣ ба раванди хоҷагидорӣ, ташаккул ва истифодаи фондҳои молиявиро дар назар дорад. Дар таҷрибаи саноати хӯрокворӣ онҳо дар ду самт ҳаракат менамоянд: - якум, дар самти идораву назорати истифодаи самараноки захираҳои молиявии саноати хӯрокворӣ, бо назардошти густариши муносибатҳои иқтисодиву молиявӣ, дуум бошад, дар самти иҷроиши уҳдадорихо барои таъмини самарнок истифода намудани фондҳои молиявии корхонаҳо мебошад.

Мавҷудияти усулҳои молиявӣ дар ташкил ва истифодаи фондҳои пулӣ таҷассум меёбанд. Дар ҳаёти усулҳои молиявӣ банақшагирии молиявӣ, баҳисобгирии молиявӣ, таҳлили молиявӣ, танзими назорати молиявиро шомил намудан мумкин аст.

Фишангҳои молиявӣ ин воситаҳои дар усулҳои молиявӣ истифодамешуда ба монанди фоида, даромад, воридшавии истехлок, фондҳои пулии таъиноти мақсаднок, таҳримҳои молиявӣ, пардохти иҷора, меъёри фоизи қарзҳо мебошанд. Воситаҳои молиявӣ дар фаъолияти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ ҳамагуна шартномаҳои байни ду тараф, корхонаҳо бо ниҳодҳои молиявӣ, ки дар натиҷаи муносибатҳои истехсолии онҳо яке аз тарафҳо ҳамчун соҳиби дорой ва тарафи дигар бошад ҳамчун уҳдадории молиявидошта фаъолият менамоянд. Масалан, дар муносибатҳои кредиторӣ, истифодаи вомбаргҳо, инчунин ҳангоми васеъгардонии имкониятҳои молиявӣ тавассути муносибатҳои молиявии фючерсӣ, шартномаҳои форвардӣ, меъёри фоизи асбӯрӣ ва ғайраҳо чудо менамоянд.

Таъминоти ҳуқуқӣ – истифодаи санадҳои ҳуқуқӣ-меъёрӣ, аз ҷумла конунҳо, қарорҳо, фармонҳои сатҳи ҳукуматӣ ва дастуру супоришҳои идоравии мақомотҳои сохториро дар назар дорад. Дар қатори инҳо дар

фаъолияти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ меъёрҳои ҳуқуқии воситаҳои гардони корхонаҳои соҳа, инчунин талаботҳои андозӣ илова мегарданд, ки заминаи асосии ташкили механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноатӣ маҳсуб меёбад.

Таъминоти иттилоотӣ – таъминоти иттилоотӣ дар шароити муосир на танҳо дар раванди пайдо намудани сарчашмаҳои молиявии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ, балки дар дигар соҳаҳои коркарди маҳсулоти озукаворӣ ҳамчун воситаҳои муҳими қабули қарорҳои идоракунии мавриди истифода қарор дода мешавад. «Дар сохтори таркибии механизми молиявии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ чиҳати таъмини равандҳои татбиқи механизми молиявӣ, иттилооти иқтисодӣ, тижоратӣ, молиявӣ, маълумотнома оид ба андоз ва пардохтпазирии истеъмолкунандагон, устувории шарикони тижоративу истеҳсолӣ, рақибон, оид ба нархҳои ашё ва маҳсулоти коркарди саноатимешуда, арзиши асъори хоричӣ, дивиденд, фоизи қарзии бонкҳо, оид ба вазъи бозорҳои фондӣ ва асъорӣ истифода мегардад» [78, 49].

Ҳамин тариқ, аз тафсилоти сохтори таркибии механизми молиявии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ маълум мегардад, ки ҷустуҷӯ ва интиҳоб, инчунин таҳия ва татбиқи механизми молиявии корхонаҳо раванди мушкил буда, якбора ба таври ҷамоҳангӣ ҳаракати як чанд қуввахоро тақозо менамояд. Албатта, чунин равиши ошкорсозии манбаъҳои асосӣ чиҳати таҳия ва саривақт такмилдиҳии механизми молиявии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ заминавӣ набуда, балки моҳияти асосии онро исбот менамояд. Гарчанде, дар чунин равиш унсурҳои таъминкунанда, ба монанди – таъминоти ҳуқуқӣ, таъминоти меъёрию иттилоотӣ, баҳусус ҳамон унсурҳои асосии идоракунии дохилии механизми молиявӣ (усулҳои молиявӣ ва фишангҳои молиявӣ) ба шумор мераванд, нишон медиҳад. Дар ин маврид, тарзи таъсиррасонии муносибатҳои молиявиро ба раванди хоҷагидориро ҳамчун ташаккул ва истифодаи фондҳои молиявии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ тасаввур намудан мумкин аст. Ба қатори муносибатҳои молиявӣ дохил мешавад, банақшагирии молиявӣ, ҳисоби

молиявӣ, таҳлили молиявӣ, танзим ва назорати молиявии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ ва ғайраҳо.

Вобаста ба зербоби мазкур чунин хулосаҳо баровардан мумкин аст:

1. Дар шароити муосир ҳангоми интихоби сарчашмаҳои молиявӣ, таҳия ва татбиқи механизми молиявӣ чиҳати таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ, инчунин вобаста ба шаклҳои моликиятдорӣ дар Тоҷикистон мавқеи давлат назаррас аст. Аз ин сабаб, таъсис додани низоми мукаммали шаклҳо, намудҳо ва усулҳои механизми молиявӣ бояд аз тарафи мақомотҳои давлатӣ сурат гирад. Барои он, ки ҳангоми тағйирёбии ғайриҷашмдошти вазъи бозорҳои ашёи хом, инчунин дастгоҳу таҷҳизотҳои саноатӣ, маҳз тавассути даҳолати давлат тақмили механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ дар Тоҷикистон имконпазир мебошад.

2. Таркиби сохтори механизми молиявии саноати хӯрокворӣ унсурҳои алоҳидаро дар бар гирифта, ҳангоми фаъолияти ҷамоҳангшуда метавонанд самаранокии механизми молиявии саноати хӯроквориро таъмин намуда, дар ҳолати тақмили он ҳамчун унсурҳои тақмилдиҳанда баромад намуда, мақсадҳои асосии механизми молиявии саноати хӯроквориро чиҳати таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда амалӣ намоянд. Муносибатҳои молиявӣ байни зерсохторҳои гуногуни саноати хӯрокворӣ барои иҷроиши саривақтӣ ва инчунин босифату самараноки вазифаҳои гузошташуда равона гардида, устуворгардони таъсиррасониҳои молиявиро дар ин самт таъмин менамояд.

3. Ҳар як звено ва ё самти механизми молиявӣ қисми асосии мақсади механизми таъмини молиявии саноати хӯрокворӣ мебошад, чунки онҳо на танҳо бо ҳам алоқаманд ҳастанд, балки ҳангоми ташаккули онҳо дар раванди таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда аз якдигар вобаста мебошанд. Шартҳои муҳими механизми молиявиро фаъолияти (ҳаракати) ҷамоҳанг карда шудаи онҳо ташкил медиҳад. Аз ин сабаб, механизми таъмини молиявии саноати хӯрокворӣ тавассути усулҳо ва воситаҳои ташкилӣ-иқтисодӣ амалӣ карда шуда, ба қонеъгардони талаботи бозори

хӯрокворӣ, аҳоли, бахусус корхонаҳои саноати хӯрокворӣ дар таъмини истеҳсолоти воридотивазкунӣ замина мегузорад.

4. Ташаккули механизми таъмини молиявии саноати хӯрокворӣ дар баробари сарчашмаҳои молиявии интихоб гардида, таҳлили касбии мунтазами вазъи молиявии корхонаҳои саноати хӯроквориро, ҷиҳати баландбардории сатҳи самаранокии истеҳсолоту рентабелнокӣ, инчунин таъмини устувории молиявиро ҳангоми мавҷуд будани таҳдидҳои бозори молиявии ҷаҳониро тақозо менамояд.

5. Дар методикаҳои таҳияи буҷети корхонаҳо, идоракунии хароҷот ва натиҷаҳои он, идоракунии воридшавии воситаҳои молиявӣ ва воситаҳои гардон, сармоягузориҳои лоиҳавӣ, ҳолати молиявӣ ва устувории молиявии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ, ки такмилдиҳии механизми молиявии корхонаҳоро дар ҳама вазъу ҳолатҳо таъмин карда метавонанд.

6. Назорати вазъи молиявии саноати хӯрокворӣ дар сохтори идоракунии он ҳамчун звенои робитаи баръаксдошта буда, ба сохтори идоракунанда дар доираи иҷроиши қонунҳо, меъёрҳо ва дигар санадҳои ҳуқуқӣ-меъёрии истифодабарӣ ва ташаккули воситаҳои молиявӣ маълумот пешниҳод менамояд. Ҳамин тариқ, механизми молиявӣ ҷузъи таркибии механизми хоҷагидорӣ саноати хӯрокворӣ буда, дар он фишангҳои молиявӣ, маҷмуи чораҳои ҳавасмандгардонӣҳои молиявӣ, шаклҳо, воситаҳо ва усулҳои танзими равандҳо ва дигар муносибатҳои молиявии корхонаҳои соҳа ворид мешаванд. Ҳамзамон, дар раванди хоҷагидорӣ саноати хӯрокворӣ механизми молиявӣ ҷанбаҳои нарх, боч, андоз, дотатсия, ҷарима, имтиёзҳо, субсидия, таҳрим, ғоизи қарзии бонкҳо ва амонатгузориҳо, тарифҳо, меъёри ҳисоби молиявиро дар худ таҷассум менамояд.

1.3. Нақши дастгирии молиявӣ давлатӣ дар татбиқи сиёсати воридотивазкунии саноати хӯрокворӣ

Вазифаҳои нав дар самти таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ дар заминаи инқилоби чоруми саноатӣ пайдо шуда истодааст. Албатта технологияҳои нав имкониятҳои истеҳсолии саноати хӯроквории мамлакатро афзун намуда, ба афзоиши самаранокӣ ва баландбардории сатҳи рақобатпазирии корхонаҳои соҳа заминаи муҳим мегузорад. Ҳамзамон, дар баробари ин, рақобати технологӣ низ шиддат гирифта истодааст, ки дар қатори механизми таъмини молиявӣ истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ вазифаҳои дигарро ба монанди таҳия ва татбиқи унсурҳои ҳавасмандихо ё дастгириҳои молиявиро тақозо менамояд. Инчунин, зарур меояд, ки концепсияи назариявӣ воридотивазкунии мукамал ҷиҳати таҳияи тавсияҳои амалӣ дар масъалаҳои таҳқиқшаванда омода карда шавад.

“Сиёсати воридотивазкунии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар баробари коҳишдиҳии сатҳи маҳсулоти воридшаванда, ба ҳавасмандгардонии содирот низ нигаронида шудааст. Дар асоси он гузариш ба модели саноатии ислоҳоти иқтисодӣ бо унсурҳои танзими самараноки давлатӣ дар назар аст” [57, 45].

Айни замон, вобаста ба шароитҳои истеҳсолии соҳаҳои воқеии иқтисодиёти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар заминаи таъмини аҳоли бо маҳсулоти хӯрокворӣ, ба роҳ мондани истеҳсолоти маҷмуавӣ маводи хӯрокворӣ, бахусус сода намудани дастрасии ҳамаи табақаҳои аҳоли бо маҳсулоти хушсифату аз нигоҳи экологӣ тоза буда, бо татбиқшавии модели саноатии мамлакат барои дурнамои оянда алоқамандии ногусастанӣ дорад.

Фаъолона амалӣ намудани сиёсати воридотивазкуниро як қатор омилҳои мавҷуда боз медоранд, ки бештари онҳо ба номуътадили молиявӣ, имкониятҳои маҳдуди истеҳсолӣ, вазъи нугувори сиёсати иқтисодии берунмарзӣ алоқамандӣ доранд. Барои татбиқи сиёсати

давлатии воридотивазкунӣ, дар мадди аввал ба баландбардории самаранокии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ бояд таъя намуд. Дар навбати худ маҳаки самаранокии корхонаҳои соҳа дар шароити муосир метавонад таъминоти молиявӣ, воситаҳои молиявӣ, талабот ва тақозо ба воридотивазкунӣ ва рақобатпазирии маҳсулоти соҳаи саноати хӯрокворӣ гардад.

Барои беҳтар намудани самаранокии сиёсати давлатии воридотивазкунӣ, ҳамзамон таъмини самаранокии механизмҳои таъмини молиявӣ, дар мадди аввал пайдо намудани роҳу равишҳои аҳамияти дастгирикунандаи молиявидошта барои саноати хӯроквории мамлакат муҳим мебошад. Дар баробари ин, татбиқи низоми ислоҳоти институтсионалӣ, таъмини муътадили макроиқтисодӣ, афзоиши имкониятҳои истеҳсолии корхонаҳои соҳа, таъмини озуқаворӣ ва умуман таъмини беҳатарии иқтисодии мамлакат ва инчунин коҳишдиҳии сатҳи лаппиши (чаҳиши) вазъи бозорҳо зарур аст.

Рушди қарздиҳии бонкӣ дар Тоҷикистон яке аз самтҳои афзалиятноки рушди соҳаҳои истеҳсолии мамлакат маҳсуб ёфта, асоси рушди муътадили иқтисодиёти миллӣ мебошад. Дар шароити муосири таҳримҳои иқтисодӣ аз тарафи як қатор мамлакатҳои Аврупо ба мамлакатҳои дигар, ки иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо онҳо муносибатҳои хуби ҳамгирӣ дорад, дар шароити номуайянии ташаккули муносибатҳои хоҷагидорӣ қарор дорад. Аз ҷумла, сабаби асосии ин гуна номуайяни дар мадди аввал ба ноустувор гардидани мавқеи механизми таъмини молиявӣ, чаҳиши нархи асъори хориҷӣ ва дар пайомади он беқурбшавии асъори миллӣ, инчунин болоравии нархи молу маҳсулот, баҳусус маҳсулоти хӯрокворӣ, инчунин вайроншавии мувозинати иқтисодии харидории аҳоли мусоидат менамояд. Албатта, афзалияти асосии ҳалли ин масъалаҳо маҳз дар сиёсати давлатии воридотивазкунӣ дар асоси ташаккули низоми самараноки қарздиҳии бонкӣ дида мешавад.

Фаъолияти ниҳодҳои молиявӣ, баҳусус ташкилотҳои қарзӣ дар якҷоягӣ бо мақомотҳои давлатӣ барои пешниҳоди хизматрасониҳои

молиявии сода ва дастраси бонкӣ дар таҳияи механизмҳои таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ бояд мавқеи муҳим дошта бошанд. Чунки новобаста аз таҷрибаи ҷаҳонӣ, механизми молиявии қарзӣ на танҳо кафолати рушди истеҳсоливу инноватсионӣ ва рақобатпазирии корхонаҳои саноати хӯроквориро таъмин карда метавонанд, инчунин ҳамин гуна ниҳодҳои қарзӣ метавонанд фаъолияти худро дар бозори молиявии дохилӣ васеъ гардонид, ба таври ғайримустақим дар раванди таъмини истеҳсолоти саноатии воридотивазкунанда фаъолона иштирок намоянд.

“Муносибатҳои иқтисодии дар раванди қарздиҳӣ ба амалномада бо стандартҳои гуногуни ҳуқуқие, ки хусусиятҳои минтақавӣ, соҳавӣ ва молиявиро ба эътибор мегиранд танзим карда мешавад. Муносибатҳои қарзӣ аз як қатор принципҳои муайян асос ёфта, беҳатарии иқтисодӣ ва истифодабарии мақсаднокро инъикос менамояд” [88, 21].

Чун қоида, бонкҳои тижоратӣ бо мақсади муайян дар масири ташаккули механизми молиявӣ, барои саноати хӯрокворӣ қарзҳо пешниҳод менамоянд. Агар ин принципҳо риоя нагарданд, пас ҳамаи низоми қарзӣ вайрон мегардад, яъне дар ин маврид чораҳои гуногун, ба монанди маҳдудгардонӣ ва манъсозӣ (боздорӣ) истифода карда мешавад.

Дар шароити муосири рушди саноати Тоҷикистон чунин вазъи муносибатҳои қарзӣ дида мешавад. Мақсади асосии саноатчиёни мамлакат – гузариш ба самти фаъолияти воридотивазкунии фаъол ҷиҳати коҳишдиҳии таъсири нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ, омилҳои геосиёсӣ, натиҷаи таҳримҳои иқтисодӣ байни дигар мамлакатҳои шарик мебошад.

Дар асоси давра ба давра устувор гардидани мақоми механизми таъмини молиявӣ дар таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ, ба амалишавии бомуваффақи сиёсати давлатии воридотивазкунӣ чунин омилҳои гуногунхусусият ва гуногунтаъсир, таъсири худро расонида метавонанд:

➤ Захираҳои молиявии нақдӣ;

- Ташаккули сиёсати молиявии корхонаҳо;
- Талаботи нақдӣ ба маҳсулоти воридотивазкунӣ;
- Коҳишдиҳии рақобат дар бозорҳои молӣ;
- Душвории раванди рақамикунонии истеҳсолот.

Мавҷудияти захираҳои молиявии нақдӣ категорияи фароҳе мебошад, ки ҷанбаҳои гуногуни амалкарди механизми молиявии саноати хӯроквориро дар бар мегирад. Захираҳои молиявии нақдӣ дар саноати хӯрокворӣ ҷиҳати таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда, на танҳо самти асосии молиякунонии раванди истеҳсолоти воридотивазкуниро ошкор менамояд, инчунин ҷустуҷӯ ва таҳияи механизмҳои молиявии навро заминагузори менамояд. Имрӯзҳо саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон барои пурра таъмин намудани истеҳсолоти воридотивазкунандаи худ сармоягузориҳои зиёдро талаб менамоянд, ки дар ин самт ба бозори молиявӣ қарзии ҷаҳонӣ ва бозори сармоя мушкилоти дастрасӣ дорад, инчунин барои онҳо ҳаҷми сармояи хориҷӣ нисбатан маҳдуд аст. Бо мақсади бартараф намудани ин мушкилиҳо, «дар Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2013 (Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 05.02.2013, №34 Муассисаи давлатии «Фонди дастгирии соҳибкорӣ», аз 25.06.2020, №390 ба КВД бонки саноативу содиротии Тоҷикистон «Саноатсодиротбонк») таъсис дода шуд» [149]

Айни замон, КВД «Саноатсодиротбонк» (ССБ) фаъолияти худро на танҳо дар самти васеъгардонии имкониятҳои молиявии саноати хӯрокворӣ дар самти механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунӣ, балки дар самти сода ва инчунин таъмини корхонаҳои соҳа бо воситаҳои молиявии қарзӣ, бахусус қарзҳои имтиёзнок равона намудааст.

Масалан, дар самти рушди истеҳсолот ва содироти маҳсулоти саноати хӯрокворӣ барои сохтмон ва хариди дигар иншоотҳои вобаста ба истеҳсолоти соҳа, инчунин «хариди воситаҳои асосӣ (дастгоҳу таҷҳизот, техника, мошинҳо ва ғ.), васеъ намудани ҳудуди истеҳсолот, хариди молу маҳсулоти дар ҷараёни истеҳсолот истифодашаванда, банду баст,

нигоҳдории молу маҳсулоти хӯроквории зудвайроншаванда ва дигар намудаи фаъолияти истехсолӣ қарзҳои молиявӣ аз 50000 сомонӣ то 100000 сомонӣ пешниҳод менамояд. Мухлати чунин шакли қарздиҳӣ 36 моҳро ташкил намуда, фоизи қарзӣ 18% мебошад» [149], инчунин шартҳои имтиёзи барои қарзгирандагони корхонаҳои саноати хӯрокворӣ чунин пешниҳод гардидааст:

➤ «То 6 моҳ барои содироти молу маҳсулот ва хизматрасонӣ дар хориҷа (барои пардохти маблағи қарзи асосӣ).

➤ Мухлати ниҳии имтиёзнок, барои пардохти маблағи қарзи асосӣ барои истехсолот вобаста ба самти фаъолият аз тарафи Кумитаи қарзӣ муайян карда мешавад» [149].

➤ «Ҳангоми мавсимӣ будани фаъолияти қарзгиранда ва тартиб додани чадвали пардохти инфиродӣ муҳлати имтиёзҳо аз тарафи Кумитаи қарзӣ муайян карда мешавад» [150].

Маълум мегардад, ки дастгириҳои молиявии истехсолоти воридотивазкунии саноати хӯрокворӣ раванди мураккаби идоракунии дар истифодаи маҷмуи воситаҳои танзими давлатӣ асосёфта мебошад. Дар ин росто буҷети давлатӣ низ ҳамчун воситаи дастгирии молиявии раванди таъмини истехсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ ба шумор меравад. Буҷети давлатӣ яке аз воситаи молиявии дастгирии давлатӣ ва самараноки таъминкунандаи мавқеи давлат дар раванди воридотивазкунии маҳсулоти саноати хӯрокворӣ мебошад.

«Қобили қайд аст, ки ҳамасола аз буҷети давлатӣ барои дастгирии соҳаи саноат, аз ҷумла саноати хӯрокворӣ маблағҳои буҷетӣ ҷудо карда мешавад. Аз ҷумла, соли 2021 аз буҷети давлатӣ ба соҳаи саноат ҳамагӣ 1,9 млрд. сомонӣ маблағҳои пулӣ ҷудо карда шуда буд ва дар соли 2022 ин нишондиҳанда ба 2,1 млрд. сомонӣ расонида шуд, ки нисбат ба соли гузашта маблағҳои пулии буҷети давлатӣ 18466 ҳаз. сомонӣ зиёд мебошад». Дар сохтори маҷмуи маҳсулоти дохилӣ (ММД) соҳаи соҳаи саноат бахусус саноати хӯрокворӣ назаррас мебошад, чунончи соли 2022 дар маҷмуъ аз 15,2% ба 17,3 расонида шуд.

Дар баробари ин шакли дастгириҳои молиявии давлатии саноати хӯрокворӣ дар таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда, чораҳои дигари дастгирии давлатӣ дар санадҳои ҳуқуқӣ-меъёрий низ дарч гардидааст. Масалан, соли 2017 аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Қонун «Дар бораи сиёсати давлатӣ дар соҳаи саноат» масъалаҳои амалисозии дастгириҳои молиявии корхонаҳои саноати тавсиб гардидааст, ки дар моддаи 11 хусусиятҳои амалисозии дастгирии молиявии субъектҳои фаъолият дар соҳаи саноат бо назардошти индикаторҳо (маҳакҳо) чунин оварда шудааст:

- пешниҳоди маълумот оид ба истифодаи самараноки воситаҳои молиявӣ ва назорати ҳатмии истифодаи мақсадноки онҳо;

- “шартҳои бозпас гардонидани маблағи дастгирии молиявӣ (ба истиснои бурсия), аз ҷумла ҳангоми ноил нашудан ба нишондиҳандаҳои ниҳойӣ, ки ҳангоми пешниҳод муқаррар гардида буданд” [8].

Гузашта аз ин, чиҳати васеъгардонии доираҳои дастгириҳои молиявии давлатӣ ва ҳамзамон тақвиятбахшии таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроквории мамлакат, дар Тоҷикистон соли 2020 Барномаи саноатикунонии босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025 қабул гардида буд, ки дар он чунин намудҳои дастгирии молиявии рушди соҳа таҳия гардидааст:

- такмили низоми андозбандӣ бо назардошти сатҳи андозбандии кишварҳои минтақа;

- мутобиқ намудани хароҷоти хизматрасонии роҳи оҳан бо кишварҳои ҳамсоя;

- бартараф намудани монеаҳо дар самти воридоти ашёи хом ва содироти маҳсулоти ниҳойӣ;

- навосозӣ ва азнавтаҷҳизонии корхонаҳои амалкунанда;

- пешбарии маҳсулоти саноати хӯрокворӣ ба бозори дохили мамлакат ва хориҷи он;

- вусъати кооператсияи саноатӣ ва фаъолияти намоишгоҳҳо (ярмаркаҳо);

- зиёд намудани номгӯй ва азхуд кардани намудҳои нави маҳсулот;
- коҳиш додани вобастагии бозори истеъмолии кишвар аз маҳсулоти ғизоии саноатии воридотӣ ва тақвияти диверсификатсияи содирот;
- дар асоси фармоиши давлатӣ ба роҳ мондани истеҳсоли навҳои алоҳидаи маҳсулот дар корхонаҳои саноатӣ хусусан корхонаҳои хурди коркард барои эҳтиёҷоти дохилӣ ва содироти минбаъдаи он ба хориҷи кишвар;
- ҷорӣ намудани стандартҳои байналмилалӣ дар истеҳсолот;
- омода намудани мутахассисон дар донишкадаҳои пешқадами ҷаҳон ҷиҳати пешбурди савдо дар хориҷи кишвар;
- танзими бозори маҳсулот ва нархи фурӯши ашёи хом мувофиқи фармоиши давлатӣ;
- тақвияти тарғибу ташвиқи маҳсулоти истеҳсоли корхонаҳои ватанӣ тавассути воситаҳои ахбори омма;
- зиёд намудани навъ ва ҳаҷми истеҳсоли навҳои саноатии маҳсулоти кишоварзӣ [1];

Дар шароити муосир вобаста ба маҳдудият ва нокифоягии захираҳои молиявии давлатӣ амалкарди дастгириҳои давлатии таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроквории мамлакат тамоюлҳои чандон босуръат надорад. Аз ин лиҳоз, вобаста ба шароитҳои мавҷуда дастгириҳои давлатӣ тавассути бехтаргардонии фазои сармоягузорӣ ба истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ равиши муфид мебошад.

Қобили қайд аст, ки барои таъмини саноати хӯрокворӣ бо захираҳои сармоягузоришаванда, ки бо мақсади тақвиятбахшии раванди таъмини истеҳсолоти воридотивазкунӣ ташкил карда мешавад, татбиқи чораҳои нави дастгириҳои давлатии молиявӣ дар самти ташкили шароити молиякунонии бизнес (бахши хусусӣ) муҳим мебошад, бахусус:

➤ Тағйирдиҳии сиёсати пулӣ-қарзии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати васеъгардонии имкониятҳои дастрасии қарзҳои муфид барои бахши

воқеъ, таъсиси имкониятҳои мусоиди институтсионалӣ барои сармоягузори зарурӣ;

➤ Таҳияи чорабиниҳои пешгирикунандаи монеаҳои воридшавии воситаҳои молиявӣ барои саноати хӯрокворӣ, аз ҷумла барои ҳалли мушкилоти истеҳсолоти воридотивазкунанда дар бозори коғазҳои қиматнок ва асьор;

➤ Пешниҳоди қарзҳо дар асоси имтиёзҳо барои корхонаҳои дар раванди воридотивазкунӣ иштироккунанда;

➤ Танзими меъёрҳои қарзӣ, ки аз тарафи бонкҳо бо ташаббуси мақомотҳои давлатӣ (аз ҷумла аз фондҳо ё буҷетҳои маҳаллӣ) пешниҳод мегардад;

➤ Бознигариҳои сиёсати маҳдудсозии ҳаҷми сармоягузориҳо барои саноати хӯрокворӣ;

➤ Дастгирии давлатии ташкилотҳои микромолиякунонӣ аз ҳисоби воситаҳои молиявии буҷетҳо, бахусус таъмини кафолати қарзӣ ва ҷуброни фоизи қарзӣ;

➤ Бунёди механизми субсидиякунонии фоизи қарзӣ аз ҳисоби воситаҳои ниҳодҳои махсусгардонидашудаи рушди истеҳсолоти саноати хӯрокворӣ ва сармоягузориҳои онҳо, бо назардошти корхонаҳои хурде (соҳибкорони инфиродие), ки дар раванди воридотивазкунӣ иштирок менамоянд;

Ҳамин тариқ, маълум мегардад, ки татбиқи чораҳои нави дастгириҳои давлатии молиявӣ дар самти ташкили шароити молиякунонии бизнес (бахши хусусӣ) барои стратегияи рушди молиявии саноати хӯроквории мамлакат ҷиҳати таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда заминаи муҳим мегузорад ва ба таҳияи сиёсати алоҳидаи он мусоидат менамояд. Воқеан, дар ҳамаи давраҳои замони давлат ҳамчун субъекти боэътимоди таъсисдиҳанда ва ташаккулдиҳандаи механизмҳои таъмини молиявӣ маҳсуб ёфта, бо мақсади ғановати бозори дохилӣ аз маҳсулоти хӯрокворӣ, роҳандозӣ намудани масъалаҳои худтаъминкунии аҳоли бо маҳсулоти лозимаи хӯрокворӣ ва дар заминаи

инҳо таҳия намудани модели муфиду куллайи таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ чораҳои мусоиду муфиди молиявиро фароҳам меоварад.

Мусаллам аст, ки дар алоқамандӣ бо соҳаи кишоварзӣ, ки як қисми зиёди маҳсулоти тайёр ва ашёи хоми саноати хӯроквориро ташкил медиҳад, механизмҳои дастгирӣ ва ҳавасмандии ғайримолиявии давлатӣ ба таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроквории мамлакат дар қатори дигар механизмҳои молиявӣ мавқеъ ва мароми хоса дорад. Маҳз давлат, тавассути механизмҳои давлатии таъмини молиявии аҳамияти дастгирӣ ва ҳавасмандии дошта ва дар асоси истифодаи равишҳои ташкилӣ-иқтисодӣ метавонад, ҷузъиёти асосии сохтори истеҳсолии саноати мамлакатро бо назардошти тағйирдиҳии ҷузъиёти сохтори истеъмолии маҳсулоти хӯрокворӣ тағйир диҳад. Барои ҳамин, дар раванди ташкили истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроквории мамлакат алоқамандии таъсиси занҷираи истеҳсолӣ бо дастгириҳои молиявии давлатӣ уфуқҳои навро пайдо менамояд.

Дар асоси Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 (СМР ҶТ), барномаи давлатии мусоидат ба содирот ва воридотивазкунии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020, барномаи рушди саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025 ва барномаи саноатикунони босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025, ба назари мо, барои иваз намудани маҳсулоти хӯроквории воридотшавандаи мамлакат, давлат имкониятҳои дастгирикунандаи молиявии зеринро доро мебошад, ки дар таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ муҳим ва мувофиқи мақсад мебошанд:

- Манъ ё маҳдудсозии воридшавии баъзе намуди маҳсулоти хӯрокворӣ аз хориҷи мамлакат;
- Субсидиякунони истеҳсолоти соҳаи саноати хӯрокворӣ;
- Сармоягузориҳои соҳаҳои техникаю технологие, ки ба истеҳсолоти саноати хӯрокворӣ алоқамандии зич доранд;

- Ташкили истеҳсолоти саноати хӯрокворӣ дар минтақаҳои ҷумҳурӣ вобаста ба захира ва шароитҳои истеҳсолию тиҷоратӣ;
- Содагардони давлатии сиёсати пулӣ-қарзӣ;
- Фаъолгардони хариди давлатии маҳсулоти хӯроквории саноати хӯроквории мамлакат.

Танзими давлатии гумрукӣ ҷо ба ҷо гузоштани ҳаҷми воридшавии маҳсулоти хӯрока ба бозори ватаниро дар бар гирифта, тавассути чораҳои тарофавӣ ва ғайритарофавӣ, дар робита бо фаъолияти иқтисодии берунмарзии давлат ҷиҳати ҳимоя ва эҳтироми манфиатҳои молистеҳсолкунандагони ватанӣ татбиқ мегардад. Дар баробари ин, дастгириҳои давлатии гумрукӣ низ ба амал меояд. Дар ин намуди дастгириҳои молиявии давлатӣ барои иштирокчиёни раванди воридотивазкунии маҳсулоти хӯрокворӣ аз бочи гумрукӣ ва андоз аз арзиши иловашуда озод намудани дастгоҳу таҷҳизотҳои саноатие, ки ба саноати хӯроквории мамлакат ворид менамоянд. Инчунин, содагардони расмиёти иҷозатдиҳӣ барои ҳамаи фаъолиятҳои хоҷагидорие, ки дар раванди таъмини истеҳсолоти воридотивазкунии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ иштирок менамоянд. Таҷриба нишон дод, ки дар Тоҷикистон дар асоси ҳамин намуд дастгирии давлатӣ шумораи корхонаҳои паррандапарварӣ аз 109 адар дар соли 2018 то 218 (дар соли 2022) расонида шуда, инчунин истеҳсоли гушти парранда бошад, зиёда аз 9 маротиба афзоиш дода шуд. Бахусус воридоти гӯшти парранда аз 65 ҳаз. т. ба маблағи 50 млн. дол. ИМА дар соли 2014 то 3 ҳаз.т. ба маблағи 9 млн. долл. ИМА дар соли 2022 кам карда шуда, коҳишёбии ин нишондиҳандаҳо ба 21% баробар расида буд.

Дар Кодекси андоз дар таҳрири нав, ки амали он аз якуми январи соли 2022 оғоз гардид, «бо мақсади саноатикунони босуръати кишвар, рушди соҳибкориву сармоягузорӣ ва ба ин васила ташкил кардани ҷойҳои нави корӣ аввалин маротиба дар даврони соҳибистиклолӣ на танҳо имтиёзу сабукиҳои зикргардида нигоҳ дошта шуданд, балки бо вучуди таъсири манфии онҳо ба қисми даромади бучети давлатӣ боз иловатан

сабукиҳои зиёд пешниҳод гардидаанд. Бар замми ин, шумораи андозҳо аз 10 то 7 номгӯй кам гардида, меъёрҳои якчанд намуди онҳо паст карда шуданд» [9].

“Корхонаҳои саноати истеҳсоли, бахусус хангоми оғози фаъолият, захираҳои молиявии зиёдро талаб менамоянд, ки ин раванд ҳам ба майлу хоҳиши фаъолияти истеҳсоли ва ҳам ба арзиши ниҳии маҳсулоти истеҳсолшаванда таъсири манфӣ мерасонад. Аз ин лиҳоз, паст намудани сарбории андоз метавонад ҳамчун ҳавасмандии молиявии оғози фаъолият ва ҳам ба бартарияти рақобатпазирии нархи маҳсулоти корхонаҳо мусоидат намояд” [63,29].

Манъ ё маҳдудсозии воридшавии баъзе намуди маҳсулоти хӯрокворӣ барои молистеҳсокунандагони ватанӣ фазои наву васеи фурӯши маҳсулоти хӯроквориро фароҳам меоварад. Аз ҷумла, мақомотҳои дахлдори давлатӣ ба сиёсати протексионӣ такя намуда, вобаста ба ҳаҷми истеъмол ва истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ, маводи ғизоиро ворид менамояд. Паҳлӯи дигари мусбати ин дастгирии давлатӣ дар танзими нархи маҳсулоти хӯрокворӣ дар бозори дохилӣ ва инчунин танзим ва муътадил нигоҳ доштани нархи маҳсулот мушоҳида мегардад. Гузашта аз ин, ҳамагуна дастгириҳои молиявии давлатӣ дар ҳамаи сиклҳои истеҳсоли, инчунин коркарду борчомакунонӣ, ҳамли маҳсулоти саноати хӯрокворӣ таъсири мусбии худро расонида, барои таҳияи фондҳои асосии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ, ҳамчун сарчашмаи бозғатимод заминаҳои мусоид мегузорад.

Дар доираи номгӯи дастгириҳои давлатӣ субсидиякунонии истеҳсолоти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ маъмулу муҳим доништа мешавад, ки бахусус корхонаҳои истеҳсоли ё коркарди маҳсулоте, ки барои хоҳиш додани ҳаҷми маҳсулоти хӯроквории воридшаванда нигаронида шудаанд, мавқеи калидӣ дорад.

Чунин намуди дастгириҳои давлатӣ дар мадди аввал рушди бизнеси хурдро дар соҳаҳои комплекси агросаноатӣ (КАС) ва саноати хӯрокворӣ таъмин намуда, ҳамзамон барои татбиқи лоиҳаҳои шарикӣ давлат ва

бахши хусусӣ заминаи муҳим мегузорад. Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳз чунин намуди дастгирии давлатии молиявӣ вобаста ба маҳдуд будани захираҳои молиявӣ нокифоя ба назар мерасад.

Сармоягузори соҳаҳои техникую технологию, ки ба истеҳсолоти саноати хӯрокворӣ алоқамандии зич доранд, барои таҷдиди (модернизатсияи) ҳамаи фаслҳои истеҳсолии саноати хӯрокворӣ имконият фароҳам оварда, маҳсулоти хӯрокворию истеҳсолшударо босифат ва арзон мегардонад. Қобили қайд аст, ки дастгириҳои молиявии давлатӣ дар самти таҷдид ва рушди технологию корхонаҳо хусусияти доимӣ ва ҳатмӣ дорад. Дар шароити имрӯза, ҳангоме, ки вазъи бозорҳои озуқаворию чаҳонӣ ғайриҷашмдошт тағйир ёфта, номутавозинии бозори ватанӣ ба даромади пулии аҳоли таъсири манфӣ мерасонад, чунин дастгирии молиявии давлатӣ барои таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворию мамлакат муҳим мебошад. Паҳлӯи дигари чунин дастгирии молиявии давлатиро дар таҳияи барнома ё лоиҳаҳои махсуси таҷдиди корхонаҳои саноати хӯрокворӣ тасаввур намудан мумкин аст. Барои он, ки сатҳ ё миқдори ҷолибияти сармоягузoron ба рушди саноати хӯрокворӣ дар шароити имрӯза аз сатҳи технологӣ мучаҳҳаз будани онҳо вобаста мебошад. Ҳамзамон, дар бозори маҳсулоти озуқаворию ватанию хоричӣ маҳсулоти озуқаворию ватанӣ ба рақобатҳои шадид тоб оварда, раванди таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯроквориро таъмин менамояд.

Дастгирии давлатӣ дар самти ташкили истеҳсолоти саноати хӯрокворӣ дар минтақаҳои ҷумҳурӣ на танҳо барои тақвиятбахшию рушди корхонаҳои саноати хӯрокворӣ нигаронида мешавад, балки вобаста ба хусусиятҳои захиравию истеҳсолии минтақаҳо таъмини ҷойҳои корӣ барои аҳолии деҳот равона карда мешавад. Дар Тоҷикистон имрӯзҳо минтақаҳои озоди иқтисодӣ (МОИ) вобаста ба як қатор хусусиятҳои иқлимию иқтисодӣ фаъолият намуда истодаанд. Бахусус дар МОИ Суғд ва Панҷ чунин шакли дастгирии молиявии давлатӣ ҷиҳати

фаъолгардони ҳамоҳангии онҳо дар таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ мувофиқи мақсад мебошад.

Содагардони давлатии сиёсати пулӣ-қарзӣ ҳамчун заминаи асосии механизми молиявии таъмини истеҳсолоти воридотивазкунии саноати хӯрокворӣ маҳсуб меёбад. Мусаллам аст, ки ҳангоми таҳияи нақшаҳои истеҳсолӣ, корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат бо сабабҳои баланд будани фоизҳои қарзи бонкӣ, сатҳи беқурбшавии асъори миллӣ нисбат ба асъори хориҷӣ ба мушкилоти молиявӣ дучор гардида, равандҳои ноил гардидан ба мақсади асосӣ-таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда мушкилиҳои зиёд пеш меорад. Аз ҷумла, дар соли 2022 “фоизи миёнаи қарзӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 13% ташкил намуда буд, ки ин нишондиҳанда дар Федератсияи Россия ва мамлакатҳои Аврупо, мутаносибан 9,67 ва 3,36%-ро ташкил медоданд” [25,184]. Ҳамзамон дар раванди таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроквории мамлакат масъалаи нигоҳ доштани муътадили нархҳо ва раванди ҳаҷми гирдгардиши пул, татбиқи сиёсати мутавозини пулию қарзӣ ҷиҳати маҳдуд намудани таъсири омилҳои монетарӣ нисбатан мушкил аст.

Расми 1.4. Сатҳи таварруми солонии асъори миллӣ ва тамоюлҳои он дар Тоҷикистон. Сарчашма: Бонки миллии Тоҷикистон. Дурнамои сиёсати пулию қарзии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2022 ва давраи миёнамуҳлат. Душанбе 2021. – С.7. (https://nbt.tj/tj/monetary_policy/projection.php) [140]

Аз маълумотҳои расми 1.4. маълум мегардад, ки тамоюлҳои беқурбшавии асъори миллӣ вобаста ба талабот ва пешниҳоди он дар бозор сурат мегарад. Аз ҷумла, дар соли 2022 сатҳи беқурбшавии асъори миллӣ нисбат ба асъори хориҷӣ (долл. ИМА) 3,6 % ташкил намуда буд. Чунин вазъияти бозори қарзӣ собит менамояд, ки самаранокии баланди чунин дастгириҳои молиявии давлатӣ дар раванди таъмини истеҳсолоти воридотивазкунии саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон назаррас нест.

Фаъолгардонии хариди давлатии маҳсулоти хӯроквории корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат, барои истеҳсолкунандаи ватанӣ кафолати тиҷорати маҳсулоти онро таъмин менамояд. Яъне афзоиши даромад ва инчунин васеъгардонии фаъолияти истеҳсолии ҳамаи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ дар асоси таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда таъмин мегардад. Барои истифодаи чунин чораҳои дастгиркунандаи молиявии давлатӣ зарур аст, ки дар мадди аввал самтҳои афзалиятноки бозори озуқаворӣ (навъҳои асосии маҳсулоти хӯрокворӣ) муайян карда шуда, равишҳои татбиқи мақсадҳои гузошташуда ошкор карда шавад.

Вобаста ба ҷанбаҳои институтсионалӣ ва ташкилӣ, мақсади асосии давлат дар самти таъмини истеҳсолоти воридотивазкунии саноати хӯрокворӣ дар фаъолгардонии равандҳои сармоягузорӣ, мучаҳҳазгардонии дастгоҳу таҷҳизоти технологӣ, вусъатбахшии маҳсулнокии меҳнат дар натиҷаи коҳиш додани хароҷоти молиявӣ аз ҳисоби техника ва технологияи кӯҳна пайдо мешуда зоҳир мегардад. Аз ин сабаб, ба назари мо, мониторинги мунтазами қурби асъори хориҷӣ, такмил ва таҷдиди объектҳои инфрасохтори молиявӣ нисбатан зарур мебошад. Дар баробари ин, ташкили ҳавасмандиҳои сунъии молиявии давлатӣ ба монанди ҳавасмандиҳои давлатии тиҷорати берунмарзӣ, асъорӣ, техникӣ ва маъмурӣ барои рушди зерсоҳаҳои ба саноати хӯроквории мамлакат алоқамандидошта бо мақсади таъмини рақобатпазирии онҳо дар бозори дохилӣ зарур мебошад.

Дар баробари ин, яке аз механизми самараноки дастгириҳои молиявии давлатӣ ин ташкили сохторҳои таълимию илмӣ-тадқиқотӣ ва бизнес дар шакли кластерҳои саноати хӯрокворӣ ба шумор меравад. Дар шароити Тоҷикистон чунин шакли кластерҳои саноати хӯрокворӣ на танҳо дар раванди таъмини истеҳсолоти воридотивазкунии корхонаҳои саноатӣ фаъолна иштирок намуда, ҳангоми зарурият ба таври сода такмилдиҳии механизми молиявии онҳо гузаронида мешавад, балки рақобатпазирии молистеҳсолкунандагони ватанӣ, таъмини ҷойҳои корӣ дар минтақаҳо ва инчунин рушди саноатии минтақаҳои ҷумҳуриро таъмин менамояд. Албатта дар минтақаҳои ҷумҳурӣ ташкил ва ташаккули кластерҳои саноати хӯрокворӣ бе иштироки мақомотҳои маҳаллии ҳокимияти давлатӣ тасаввурнопазир аст. Дар ин маврид, барои ташкили чунин шакли кластерҳо ҳамчун дастгирии давлатӣ ҷиҳати таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ бояд ҳавасмандиҳои махсуси давлатӣ фаъолияти истеҳсолии корхонаҳои ватанӣ, хориҷӣ ва бизнесро фарогир бошад.

“Дар шароити муосири рушди иқтисодии минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолна истифодабарии равиши кластерӣ оғоз гардидааст. Зарур омад, ки навсозиҳо ва баландбардории самаранокии корхонаҳои саноатии минтақаҳо дар асоси инноватсияҳо, ҳангоми зуд тағйирёбии муҳити бозор, норасоии воситаҳои буҷетӣ барои дастгирии корхонаҳои минтақавӣ ва инчунин баландбардории сатҳи рақобатпазирии онҳо таъмин карда шавад” [86,65].

Механизми ҷолиби дастгирии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ бизнес-инкубаторҳо, фондҳои венчурии минтақавӣ (маҳаллӣ) ва паркҳои саноатӣ низ шуда метавонанд. Дар инҷо, мафҳуми бизнес-инкубаторҳоро ҳамчун фаъолияти сохторҳои махсусгардонидашуда барои корхонаҳои навтаъсиси саноати хӯрокворӣ пешниҳод ва дастрас намудани дастгоҳу таҷҳизотҳои технологӣ дар асоси имтиёзҳои махсус доништа шуда, маъмулан барои ташкил ва пешниҳоди хизматҳои машваратӣ (консалтингӣ) ба муҳлати то се сол таъсис дода

мешавад. Дар баробари ин, фондҳои венчурии минтақавӣ (маҳаллӣ) ҷиҳати таъмини имкониятҳо ва дастрасии молия барои маблағгузориҳои корҳои илмиву таҳқиқотӣ, бахусус татбиқи идеяҳои созандаи маҳсулоти хӯроквории инноватсионӣ, таҳқиқи вазъи бозорҳои хӯрокворӣ таъсис дода мешавад, дар заминаи инҳо метавонад мутахассисони касбӣ ва менеҷерони фонди номбурдаро ба кор даъват намоянд.

Паркҳои саноатӣ бошанд барои ташкили истеҳсолоти махсусгардонидашудаи ҳамон намуди маҳсулоти хӯрокворие, ки дар ҷумхурӣ истеҳсол намегардад ва воридоти он аз дигар давлатҳо дар шакли мунтазам сурат мегирад, таъсис дода шуда, ҳамчун механизми маъмули дастгириҳои молиявии давлатӣ истифода карда мешавад.

Дар натиҷа корхонаҳои саноати хӯрокворӣ муносибатҳои ҳамгироии худро бо бизнеси хурд (хоҷагиҳои деҳқонӣ, анборҳои нигоҳдории маҳсулоти хӯрокворӣ, сардхонаҳо, ширкатҳои логистикӣ, соҳибкорои инфиродӣ ва ғ.) густариш дода, барои пешниҳоди иҷора ё хариди иншоотҳои истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ, объектҳои инфрасохторӣ, аз ҷумла инфрасохтори нақлиётӣ, телекоммуникатсия ва логистика заминаҳои мусоид мегузоранд.

Ҳамин тариқ, таҳқиқот маълум менамояд, ки барои интиҳоби механизми дастгирии молиявӣ ва ҳавасмандии таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроквории мамлакат, новобаста аз омилҳои бозори беруна, инчунин имкониятҳои пайдо намудани сарчашмаҳои молиявии таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда дар соҳаи саноати хӯроквории ҷумхурӣ, таҳия ва ташкили чораҳои зарурии институтсионалӣ ва ташкилӣ-иқтисодӣ, ки уфуқҳои афзалиятноки минбаъдаро таҷассум менамояд, нисбатан муҳим мебошад.

Дар асоси таҳқиқи зербоби мазкур чунин хулосаҳо таҳия мегардад:

1. Ҳангоми мавҷуд будани нобаробарии мувозинати ҳаҷми истеҳсол, воридот ва содироти маҳсулоти саноати хӯроквории мамлакат, ҳаҷми нокифояи механизмҳои таъмини молиявӣ, ҳамзамон бомаром шиддат гирифтани рақобатпазирии истеҳсолкунандагон ва зуд-зуд дигаргун

шудани таъсири омилҳои беруна, ҳамон намуд дастгириҳои молиявии саноати хӯрокворӣ натиҷаҳои мусбӣ меорад, ки ба меъёри зарурӣ воридсозии маҳсулоти озукавориро дар бозорҳои дохилӣ таъмин карда метавонанд. Гузашта аз ин, ҳамаи намудҳои дастгириҳои молиявии таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ бояд ба мувозинати воридсозии молу маҳсулот ва инчунин дастгоҳу таҳқизоти технологии корхонаҳо диққат ва тавачҷуҳи хоса зоҳир намоянд. Зеро дар пурра қатъ намудани ҳаҷми воридоти молу маҳсулоти хӯрокворӣ ба бозорҳои дохилӣ пайомадҳои манфии худро дорад.

2. Новобаста аз таъсиррасониҳои хоҷагии қаронӣ, инчунин омилҳои соҳавии таъсиррасони масъалаҳои маблағгузориҳои асосӣ, таъмини шароитҳо ва имкониятҳои мусоид барои таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ муҳим мебошад. Аз ин сабаб, дар қатори дастгириҳои молиявӣ ислоҳоти мунтазами ҷанбаҳои институтсионалӣ, нигоҳдории муътадили нишондиҳандаҳои макроиктисодӣ, ҷиҳати тақмили механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ барои Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳимияти хоса дорад.

3. Барои иваз намудани ҳаҷм ва сохтори маҳсулоти хӯроквории воридотшавандаи мамлакат, давлат ҳамчун субъекти асосӣ имкониятҳои дастгирии молиявии зиёдро барои таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ доро мебошад. Аз ҷумла, тавассути механизми давлатӣ воридшавии баъзе намуди маҳсулоти хӯроквориро аз хориҷи мамлакат маҳдуд созад, субсидиякунонии истеҳсолоти соҳаи саноати хӯроквориро ба роҳ монанд, раванди ҷалби сармоягузориҳо фаъл намояд, истеҳсолоти саноати хӯроквориро дар минтақаҳои ҷумҳурӣ вобаста ба захира ва шароитҳои истеҳсолӣ ташкил намояд, инчунин вобаста ба мақсади гузошташуда-сиёсати давлатии пулӣ-қарзии мамлакатро таҳия ва татбиқ намояд.

4. Дар қатори шаклҳои дастгириҳои молиявӣ, фаългардониҳои хариди давлатии маҳсулоти саноати хӯрокворӣ дар Тоҷикистон

афзалияти бештар дорад. Барои он, ки бо чунин механизм манфиатҳои истеҳсолии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ эътироф гардида, бо ҳамин васила вусъатбахшии суръати афзоиши молиявӣ, чандирӣ, васеъгардонию доираи фаъолияти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ дар ҳошияи таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда таъмин карда мешавад.

Зеро барои истеҳсолкунандаи ватанӣ кафолати тиҷорати маҳсулоти онро таъмин менамояд, инчунин афзоиши ҳаҷми даромад ва васеъгардонию фаъолияти истеҳсолии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ дар асоси таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда таъмин мегардад. Ҳамзамон, вобаста ба ҷанбаҳои институтсионалӣ ва ташкилӣ, мақсади асосии давлат дар самти таъмини истеҳсолоти воридотивазкунии саноати хӯрокворӣ дар фаъолгардонию равандҳои сармоягузорӣ, бахусус таҷдиди технологии истеҳсолоти амалкунанда, афзоиши ҳосилнокию меҳнат аз ҳисоби технологияҳои сарфакунандаи замонавӣ, инчунин аз худкунии маҳсулоти хӯроквории технологӣ зухур меёбад.

БОБИ II. ТАҲЛИЛИ ИНКИШОФИ ИСТЕҲСОЛОТИ ВОРИДОТИВАЗКУНАНДА ВА МЕХАНИЗМИ ТАЪМИНОТИ МОЛИЯВӢ ДАР САНОАТИ ХӢРОКВОРИИ ТОҶИКИСТОН

2.1. Вазъи имрӯза ва дурнамои рушди саноати хӯрокворӣ дар Тоҷикистон

Вазъи муосири рушди иқтисодӣ дар ҳаракати интенсивии равандҳои ҳамгирӣ, инчунин ҷалби бештари соҳаҳои саноат, бахусус саноати хӯрокворӣ ба иқтисодиёти миллӣ ба робитаҳои иқтисодии берунмарзӣ зуҳур ёфта истодааст. Дар баробари ин, дастрасӣ ба захираҳои меҳнатӣ, ашёву сармоягузорӣ ва молиявӣ осон гардида истода, шароитҳои мусоид ва имкониятҳои ҳамкориҳои берунмарзӣ дар соҳаҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, тижоратикунонӣ ва васеъгардонии технологияҳои навин, ҷиҳати таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда бунёд гардида истодааст. Ҳамзамон, дигаргуншавии иқтисоди миллӣ ба тағйиротҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва шароитҳои геосиёсӣ ба вусъатёбии вобастагии бозори дохила аз робитаҳои иқтисодии берунмарзӣ мушоҳида гардида истодааст. Тақсимои ҷаҳонии меҳнат ва барқарорсозии ҳамкориҳои бисёрҷабҳаи иқтисодӣ ҳаҷми воситаҳои молиявӣ, моддӣ ва ғайримоддиро афзун намуда, барои таъмини шароитҳои мусоиди содирот ва коҳишдиҳии сатҳи талабот ба маҳсулоти хӯроквории ватанӣ заминаҳои калидӣ мегузорад.

Аз тарафи истеҳсолкунандагони маҳсулоти хӯроквории ватанӣ коҳиш додани ҳаҷми истеъмолоти воридотӣ дар Тоҷикистон аз дастрас намудани маҳсулоти хӯроквории тайёр бо нархҳои мусоид ва шароитҳои ба истеъмолкунандагон муносиб вобастагии калон дорад. Чунин вазъият дар муддати муайян ҳаҷми маҳсулоти хӯроквории воридотшавандаро дар соҳаи саноат ва иқтисодиёт ташаккул дода, қафомонии технологӣ зиёд гардида, на танҳо коҳишёбии сатҳи рақобатпазирии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ, балки сатҳи истеҳсолоти маҳсулоти ватании ҷумҳуриро коҳиш медиҳад.

Чолишҳои (мушкилоти) ҷаҳонӣ дар шароити муосир дар назди ҳукумати мамлакат зарурияти ғайриқаророна стратегияи рақобатпазириро барои баланд бардоштани иқтисоду имкониятҳои соҳаи саноати хӯрокворӣ дар масири рушди босуботи иқтисодӣ вазифагузорӣ менамояд, ки мавқеи асосиро маҳз, такмилдиҳии механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ ташкил медиҳад. Чунончӣ дар банди аввали Стратегияи идоракунии молияи давлатии ҷумҳурӣ чиҳати ноил гардидан ба мақсадҳои дарозмуддат оварда шудааст: «...нигоҳдории рушди босубот бо роҳи диверсификатсия ва афзоиши рақобатпазирии иқтисодиёти миллӣ заминаи муҳими воридотивазкунӣ мебошад» [13,2].

Мусаллам аст, ки саноати хӯрокворӣ ҳамчун соҳаи татбиқкунандаи ҳадафҳои стратегӣ ва сохторбунёдкунандаи низоми иқтисодиёти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳсуб меёбад. Албатта, аҳамияти аввалиндараҷаи он дар қонеъгардонии талаботи аҳолии мамлакат бо маҳсулоти хӯроквории хушсифат, ғанигардонии бозори дохилӣ ва дар мавридҳои зарурӣ иваз намудани маҳсулоти хӯроквории воридшаванда зоҳир мегардад.

Соҳаи саноати хӯрокворӣ дар таркиби саноати коркарди маҳсулот дар иқтисоди миллӣ мутаносибан як функсияро иҷро намуда, ҳамзамон дар ҳайати комплекси агросаноатӣ (КАС) мавқеи хоса дорад. Ин соҳаҳо дар якҷоягӣ зиёда аз 90% маҳсулоти хӯроквории истеъмолоти ватаниро истеҳсол менамоянд. Айни замон, саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон зиёда аз 20 соҳаи истеҳсолӣ ва ғайристеҳсолиро фарогир мебошад, ки дар он зиёда аз 500 намуд шаклҳои ташкилӣ-ҳуқуқӣ ғайриқаророна менамоянд дар сохтори маҷмуи маҳсулоти саноат зиёда аз 7089 млн. сомонӣ ё баробари 22,9% маҳсулотро истеҳсол менамоянд (Расми 2.1).

Саноати хӯрокворӣ дорои иқтисодии бузурги истеҳсолӣ буда, на танҳо татбиқкунандаи сиёсати беҳатарии озӯқаворӣ мамлакат, инчунин таъминкунандаи ашёи хоми дигар соҳаҳои иқтисоди миллӣ маҳсуб меёбад.

Расми 2.1. Сохтори соҳавии саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон ва соҳаҳои алоқаманди он

Бо назардошти таҷдиди технологии истеҳсолоти маҳсулоти хӯрокворӣ ва азхудкунии таҷрибаи корхонаҳои хӯроквории ҷаҳонӣ, соҳаи саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳсулоти хӯроквории ба талаботҳои сифатии бозорҳои ҷаҳонӣ ҷавобгӯ бударо истеҳсол намуда, раванди таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи худро ҷоннок намуда истодааст.

Дар баробари таъмин будани корхонаҳои саноати хӯрокворӣ бо механизми молиявӣ, ҷиҳати устуворгардонии рақобатпазирии худ заминаҳои технологии истеҳсолоти худро мунтазам таҷдид намуда истодааст.

Хусусияти ниҳоии маҳсулоти хӯрокворӣ ба манфиатҳои мақомотҳои давлатӣ дар самти назорат ва риояи меъёру стандартҳои сифати маҳсулоти хӯрока барои таъмини сатҳи бехатарии озуқаворӣ алоқамандии зич дорад. Мусаллам аст, ки бисёр намуди маҳсулоти соҳаи хӯрокворӣ муҳлати кӯтоҳи нигоҳдорӣ доранд ва бо ин сабаб дар шароити муосир истеҳсолкунандагон кӯшиш менамоянд, ки дар доираи механизми молиявӣ сарчашмаҳои наву муфиди молиякунонии истеҳсолоти маҳсулоти дорои муҳлати зиёддошта ба воридотивазкунанда нигаронидашудаи худро пайдо намоянд. Хусусияти дигари истеҳсолоти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ дар он аст, ки коркард ва ҷамъовариҳои ашёи хом тавассути роҳу усулҳои зиёд сурат мегирад. Сифати маҳсулоти онҳо бошад, дар асоси истифодаи усулҳои технологӣ дар истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ дида мешавад.

Имрӯзҳо дар Тоҷикистон бо назардошти имкониятҳо ва иқтидорҳои молиявӣ истеҳсоли мавҷуда, тағйирёбанда гардидани вазъи бозори хӯрокворӣ ва ашёи хоми он, вобаста ба афзоиши табиӣ аҳоли ва дар пайомади он афзоиш ёфтани ҳаҷми талаботи аҳоли ба маҳсулоти озуқаворӣ фаъолияти корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат ҳамчун ҷузъи асосии саноати хӯрокворӣ хусусияти гуногунрушдёбиро пайдо намудаанд. **(расми 2.2)**

Расми 2.2. Динамикаи корхонаҳои саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон
Таҳияи муаллиф: Тибқи маълумотҳои Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии
омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2023. – С. 19. [120,414]

Аз маълумотҳои оморӣ расми 2.2 маълум мегардад, ки шумораи корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат дар давраи таҳлилӣ тамоюлҳои гуногуни афзоиш доранд. Масалан, шумораи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ дар соли 2017, 1732 ададро ташкил меод, ки ин нишондиҳанда дар соли 2022 ба 2318 адад баробар гардидааст, ки 586 корхонаи саноати хӯрокворӣ зиёд гардидааст. Агар ба тамоюли зиёдшавии шумораи корхонаҳо тавачҷух намоем, пас шиддати бозафзоиши шумораи корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат дар соли 2020 нисбат ба соли 2019, ба 100 адад корхонаи саноати хӯрокворӣ баробар мегардад. Шумораи корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат, агар дар соли 2020 1846 ададро ташкил меод, пас ин нишондиҳанда дар соли 2022 ба 2318 адад расида буд, ки дар давраи таҳлилӣ ҳамагӣ 472 адад корхона зиёд гардидааст.

Сабоби босуръати нокифояи зиёдшавии шумораи корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакатро дар солҳои таҳлилӣ, бинобар пайдо гардидани муноқишаҳои тичоратии байни як қатор мамлакатҳо-

иштирокчиёни асосии бозори ҷаҳонии хӯрокворӣ, ноговор гардидани вазъи эпидемиологии ҷаҳон ва дар пайи он кандашавии муносибатҳои молиявӣ ва иқтисодӣ шарҳ додан мумкин аст. Вобаста ба ин тамоюлҳои ноговор Ҳукумати мамлакат чораҳои заруриро ҷиҳати зиёд намудани шумораи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ ва ҳамзамон солимгардонии раванди татбиқи механизмҳои молиявии онҳо роҳандозӣ намуда буд. Аз ҷумла, таҳияи «Барномаи давлатии мусоидат ба содирот ва воридотивазкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020», баъдан соли 2021 таҳияи «Барномаи давлатии рушди содироти Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025» фарогири ҳалли ҳамаи масъалаҳои боздории сатҳи камшавии шумораи корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат бо тавачҷуҳ ба баландбардории сатҳи рақобатпазирии маҳсулоти озуқавории мамлакат ва пайдо намудани сарчашмаҳои нави беҳтаркунандаи механизми молиявӣ мебошад.

«Бахусус, чорабиниҳо оид ба такмили заминаи меъёрии ҳуқуқии ислоҳоти сиёсати савдо ва содагардонии расмиёти содироту воридот, мусоидат ба ҷалби сармоягузори мустақими хориҷӣ ва технологияҳои нав, бунёди сохторҳои дастгирии содирот, беҳтар намудани инфрасохтори содирот ва содироти дар минтақаҳои озоди иқтисодӣ, ташкили шабакаи интиқол ва фурӯши мол дар хориҷа, тақвияти нерӯи инсонӣ ва тарбияи кадрҳо барои сохторҳои дастгирии содирот ва воридотивазкунӣ» [2].

Ҷиҳати ҳавасмандии ташкилӣ-идоравӣ ва суръатбахшии раванди ташкилии истеҳсолоти воридотивазкунандаи маҳсулоти ватанӣ, аз ҷумла ҳамон маҳсулотҳои хӯроквории воридшаванде, ки истеҳсоли онҳо дар ҷумҳурӣ норасогӣ доранд ва ё истеҳсоли маҳсулоти хӯроквории тайёре, ки дар равандҳои технологияи истеҳсолот аз ҳаракати минбаъда боз мемонанд, ташаббуси Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҷумҳурӣ соли 2021 бо мақомоти давлатии ваколатдор-«Агентии содироти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон»

таъсис дода шуда буд. Самти асосии фаъолияти мақомоти мазкур чунин аст: «...бо мақсади мусоидат ба рушди босуботи миқдор ва сифати содироти молу маҳсулот ва хизматрасониҳои истеҳсоли ватанӣ ба хориҷи кишвар, мусоидат дар баланд бардоштани иқтидори содироти кишвар, ки шароити рақобатпазириро барои молу хизматрасониҳои ватанӣ дар бозорҳои хориҷӣ таъмин менамояд ва мусоидат ҷиҳати ҷалби харидорони мустақим, миёнравони боэътимод, шабакаҳои фурӯши молҳои яклухт ва дигар шарикони тижоратӣ дар кишварҳои хориҷӣ барои фурӯш ва содироти молу хизматрасониҳои истеҳсоли корхонаву ширкатҳои ватанӣ» [153].

Ҳамзамон, барои рушди корхонаҳои саноати хӯрокворӣ дар ҳошияи таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда имкониятҳои ғанигардони бозори агроозуқаворӣ мамлакат, ташаккули соҳаи савдо бо таваҷҷуҳ ба тижорати электронӣ, дастрасии корхонаҳо ба ашёи хоми саноати хӯрокворӣ ва аҳоли ба маҳсулоти босифати хӯрокворӣ, инчунин чораҳои татбиқи самараноки механизми молиявӣ тавассути бознигарии сиёсати молиявӣ-қарзӣ барои рушди корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат зиёд карда шуд.

«Амалигардони ҳадафи стратегии саноатикунони босуръати кишвар имкон медиҳад, ки рушди устувори соҳаи саноат ҳамчун тавлидкунандаи арзиши баланди иловашуда таъмин гардида, дар ин раванд дахҳо ҳазор ҷойи нави корӣ ташкил карда шавад. Дар замони соҳибистиклолӣ шумораи корхонаҳои саноатӣ ба 2360 расонида шуд. Танҳо соли 2021, 256 коргоҳу корхонаи нав бо 2500 ҷойи корӣ ба фаъолият оғоз намуд. Аммо бо вучуди имтиёзу сабукиҳои зиёди пешниҳодгардида имконияту иқтидорҳои истифоданашуда барои боз ҳам тезонидани суръати саноатикунонӣ ҳанӯз зиёданд» [9].

Албатта, яке аз сабабҳои асосии монешавандаи афзоиши теъдоди корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакатро дар мадди аввал нокифоя будани механизми молиявӣ-қарзӣ маънидод намудан мумкин аст. Зеро

махз афзоиши қурби асъори хоричӣ, бахусус доллари ИМА дар солҳои таҳлилӣ зиёда аз 3 маротиба боло рафтааст, ки барои таъмини фаъолияти мунтазами истеҳсолоти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ мушкилоти зиёд пеш овардааст. Ҳамзамон, дар асоси чунин вазъият, низоми қарзии банкҳои ватанӣ низ маҷбур гардиданд, ки шаклҳои хизматрасониҳои банкӣ худро тағйир ё маҳдуд намуда, инчунин фоизи қарзиро барои қарзгирандагон баланд бардоранд. Дар натиҷа, баъзе аз корхонаҳои саноати хӯрокворӣ, ки фаъолияти истеҳсолии худро тавассути механизмҳои молиявии қарзӣ ба роҳ монда буданд, ба мушкилоти қарзӣ дучор гардида буданд.

Чӣ тавре, ки аз маълумотҳои ҷадвали 2.1. маълум мегардад мушкилоти муносибатҳои қарзии корхонаҳои саноатии мамлакат дар давраи таҳлилӣ тамоюлҳои гуногун доранд.

Ҷадвали 2.1

Қарздорӣ дебиторӣ ва кредиторӣ корхонаҳои саноати мамлакат (бо ҳисоби корхонаҳои саноати хӯрокворӣ, млн. сомонӣ)

Шакли қарздорӣ	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Фарқият	
							млн.со м.	(%)
Қарзи кредиторӣ аз он муҳлаташ гузашта қарздорӣ таъминкунан дагон	29,2	39,2	51,8	88,2	23,9	39,2	10	74,4
	47,4	58,3	31,6	15,1	14,7	18,1	-29,3	26,1
	73,3	118,4	159,6	316,6	887,8	923,0	849,7	7,9
Қарзи дебиторӣ аз он муҳлаташ гузашта қарздорӣ ба харидорон	72,6	115,9	121,0	274,1	1044,7	1647,3	1574,7	4,4
	185,4	132,2	304,5	652,7	140,1	51,3	-134,1	30,8
	41,0	78,4	90,9	94,3	24,5	50,9	9,9	80,5

Сарчашма: Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе 2023. – С. 39. [120].

Масалан, вобаста ба шакли қарзи кредитории корхонаҳои саноатӣ дар соли 2017 қариб 30 млн. сомони ро ташкил меод, ки ин нишондиҳанда дар соли 2022 қариб 40 млн. сомони ро ташкил дода буд, ки зиёда аз 10 млн. сомонӣ ё ба миқдори 74,4% кам гардидааст. Аммо нисбат ба шаклҳои қарздорӣ муҳлаташон гузашта ва аз таъминкунандагони дастгоҳу ашёи хоми саноатӣ тамоюлҳои манфӣ дорад, ки дар давраи таҳлилӣ ба миқдори 849,7 млн. сомонӣ ё мутаносибан аз 7,9% зиёд мебошад. Инчунин, дар шакли қарздорӣ дебиторӣ низ нишондиҳандаҳои қаноатмандкунанда мушоҳида намегардад. Бахусус қарзҳои дебиторӣ дар солҳои 2017-2022 ба миқдори 1574,7 млн. сомонӣ ё зиёда аз 4,4% зиёд гардидааст. Дар шакли қарзҳои муҳлаташон гузашта ва аз харидорон тамоюлҳо тавсифи мусбӣ доранд, масалан дар давраи таҳлилӣ ҳаҷми қарзҳои корхонаҳои саноатии мамлакат ба 29,3млн. сомонӣ расида буд, ки мутаносибан 26,1 % дар соли 2022 нисбат ба соли 2017 коҳиш дода шудааст.

Дар давраи таҳлилӣ, сабаби асосии чунин вазъияти молиявии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ мамлакатро дар омилҳои берунаи молиявӣ-иқтисодӣ, бахусус сар задани бӯҳрони молиявии ҷаҳонӣ солҳои 2014-2017 шарҳ додан мумкин аст. Дар ин давра, вазъи иқтисодӣ-молиявии Тоҷикистон ва як қатор мамлакатҳои шарикӣ иқтисодӣ ногувор гардида, коҳишҳои ҳаҷми сармоягузориҳо ба соҳаи саноат, ҳаракати сармоя, бахусус коҳишҳои амалиётҳои молиявии бонкҳо, маҳдуд ва душвор гардидани ҳама ва дастрасии ашёи хом ва технологияҳои истеҳсолоти саноатӣ, ҳамзамон таъмини мувозинати ҳаҷми воридот ва содироти маҳсулоти саноати хӯрокворӣ душвор гардида буд. Аз ҷумла, чунин вазъият Федератсияи Россия (ФР) ва Ҷумҳурии Қазоқистон, ки барои Тоҷикистон ҳамчун шарикони боэътимоди сармоягузор ва мубодилакунандагони маҳсулоти саноати хӯрокворӣ ҳастанд, қаноатбахш мушоҳида гардида буд.

Гузашта аз ин, дар заминаи муносибатҳои сиёсии мамлакатҳои бо Тоҷикистон шарикӣ стратегидошта сар задани муносибатҳои

тахримона, инчунин маҳдуд гардидани гирдгардиши молу маҳсулоти саноати хӯрокворӣ тавассути эмбаргои маҳсулоти хӯрокворӣ, ҳаракати сармоя, маҳдуд гардидани бозори озуқаворӣ, имкониятҳои ташаккул ва татбиқи самараноки механизми молиявии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ чиҳати таъмини истеҳсолоти ба воридотивазкунанда маҳдуд гардид. Дар натиҷаи эмбаргои маҳсулоти озуқаворӣ иқтисодии содиротии ФР дар солҳои 2014-2022 39% ё баробари 14,8 \$ кам гардидааст, бахусус ба камшавии ҳиссаи маҳсулоти нӯшокӣ, рағғани растанӣ, чарб - 32% ва ба маҳсулоти қаннодӣ ва шоколад – 6% рост омада буд [143].

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад, дар ин давраҳо болоравии нархи маҳсулот 1-3 маротиба, беқурбшавии асъори хориҷӣ 1,4 маротиба ва ҳаҷми амалиётҳои қарзӣ маҷмуан 7-9% коҳиш ёфта буд [152]. Бо мақсади бартарофт намудани вазъи ногувори соҳа, соли 2016 Ҳукумати мамлакат «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030», инчунин «Стратегияи рушди саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030», «Барномаи саноатикунони босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025» [10] қабул намуда буд.

Албатта чунин вазъи молиявии корхонаҳои саноатӣ самаранокии татбиқи механизми молиявии корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакатро чиҳати таъмини истеҳсолоти ба воридотнигаронида таъмин карда наметавонад. Зеро рушди иқтисодии баъзе корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат ба самаранокии татбиқшавии сиёсати пулию қарзӣ, шароитҳои дастрасӣ ва таъминоти ашёи хоми саноатӣ, таҷдиди технологии муассир ва ҳамроҳии раванди логистикӣ алоқамандии ҷудонопазир дорад. Инчунин, ҳангоми ғайрисамаранок гардидани механизми молиявии қаблан истифодамешудаи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ, ки ба дигаргуниҳои бозори асъори хориҷӣ тобоваранда нестанд, тақмилиҳои муассирро тақозо менамоянд.

Барои муайянсозии тасвири дурусти вазъи имрӯза ва нишон додани дурнамои рушди саноати хӯрокворӣ дар Тоҷикистон чиҳати таъмини

истеҳсолоти воридотивазкунандаи маҳсулоти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ таҳлили ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ ва инчунин тақсимои он ба сари ҳар як нафар аҳоли муҳим мебошад.

Мусаллам аст, ки асоси таъмини истеҳсолоти воридотивазкуниро маҳз истеҳсоли ҳаҷми зарурии маҳсулоти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ, бо мақсади таъмини талаботи дохилии аҳолии мамлакат ташкил медиҳанд. Инчунин, самаранокии ҳамагуна механизми молиявӣ чиҳати татбиқи барнома ё стратегияҳои таъмини воридотивазкунӣ маҳз дар масъалаҳои умдатарини таъминоти худии маҳсулоти озуқаворӣ зухур меёбад.

Чадвали 2.2.

Истеҳсоли маҳсулоти муҳимтарини саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон (тонна)

Номгӯи маҳсулот	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2023/2017 Афзоиш бо %
Гӯшт	47212	58996	65061	69525	67643	70713	72772	54,1
Ҳасиб	4942	4629	5039	7057	5952	4543	4473	- 9,5
Шир ва маҳсулоти ширӣ	14365	14651	15194	15419	16439	17329	18961	32,0
Маҳсулоти қаннодӣ	12775	13944	15285	14415	31310	25783	27694	116,8
Маҳсулоти макаронӣ	4576	4371	3421	5990	9471	10019	13048	185,1
Равғани растанӣ (ҳаз.т)	12,7	16,3	21,6	23,9	23,6	24,8	25,8	103,1
Биринҷ	19756	18586	18497	17537	17761	16760	19745	-0,1

Сарчашма: Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2024. – С. 46-49. [120]

Аз маълумотҳои чадвали 2.2 маълум мегардад, ки афзоиши истеҳсоли маҳсулоти корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат дар солҳои таҳлилӣ, маҷмуан тамоюлҳои мусбат доранд, ки дар маҷмуъ аз вазъи мусоиди таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат шаҳодат медиҳанд. Аз ҷумла, дар истеҳсоли маҳсулоти гӯштӣ аз 47212 т. дар соли 2017 то ба 72772 т. дар соли 2023 расонида шудааст, ки дар маҷмуъ дар давраи таҳлили 54,1% афзоиши истеҳсолиро нишон

медихад. Дар қатори нишондиҳандаҳои азфоишбандаи маҳсулоти корхонаҳои саноати мамлакат афзоиши истеҳсоли шир ва маҳсулоти ширӣ, маҳсулоти макаронӣ ва рағани растанӣ тамоюлҳои мусбат доранд, ки муносибан азфоиши истеҳсоли ин намуди маҳсулотҳои хӯрокворӣ дар солҳои таҳлилӣ 32,0%, 116,8%, 185,1% ва 103,1%-ро ташкил дода буд. Аммо аз таҳлилҳо аён мегардад, ки дар давраи таҳлилӣ истеҳсоли маҳсулоти ҳасиб 9,5% ва истеҳсоли биринҷ қариб 0,1% кам гардидааст.

Ҳамин тариқ, аз натиҷаи таҳлилҳо вазъи имрӯзаи рушди корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакатро ҳамчун тамоюлҳои рушди аз омилҳои беруна вобастагӣ дошта арзёбӣ намудан мумкин аст. Масалан, 1-2% коҳиш ёфтани арзи нефт ва маҳсулоти нефтӣ дар бозори ҷаҳонӣ, ба вазъи иқтисодӣ-молиявӣ шарикони асосии Тоҷикистон таъсири манфӣ расонида, дар муносибат бо корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат афзоиши нархи ашёи хом, пардохтҳои ҳатмии гумрукӣ ва инчунин афзоиши нархи хизматҳои логистикӣ эҳсос мешавад. Дар натиҷа, раванди татбиқи ҳадаф ва вазифаҳои дар барномаҳои рушди соҳа муайян карда шуда фалаҷ гардида, таъмини самараноки механизми молиявӣ таъмини истеҳсолоти ба воридотивазкунанда нигаронида шуда, маҷрои худро гум мекунанд.

Яке аз хусусиятҳои хоси рушди истеҳсолоти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ дар самти таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда, ин нокифоягии истеҳсоли як қатор маҳсулотҳои кишоварзии дар шакли хӯроқи тайёр мавриди истифода қарор дода мешуда, инчунин қисми дигар барои саноати коркарду баъдан ҳамчун ашёи хоми саноати хӯрокворӣ истифода мешуда ба шумор меравад. Масалан, рағани растанӣ ва шакар, ки асоси ташкил ва рушди корхонаҳои саноати хӯрокворӣ-маҳсулоти каннодӣ, маҳсулоти нонӣ, яхмос ва ғайраҳо.

Дигар хусусияти рушди соҳаро дар таҷдиди технологияи раванди истеҳсолот ва маркетинги маҳсулоти корхонаҳои саноати хӯроквории

мамлакат шарҳ додан мумкин аст, ки ба номувозинатии нархи маҳсулоти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ заминаи асосӣ гузошта, ниҳоят иқтисодии карзии онҳоро коҳиш медиҳад. Бахусус, дар давоми солҳои таҳлилий индекси нархи маҳсулотҳои корхонаҳои саноатии мамлакат аз 121,3% дар соли 2017 ба 851,64% дар соли 2022 расидааст, ки қиматшавии нархи маҳсулоти корхонаҳои саноатӣ зиёда аз 730,3% зиёд гардидааст. Дар натиҷа, татбиқи механизми молиявии таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноатии мамлакатро монеъ гардида, корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат муфлис шуда, аз фаъолият боз мемонанд.

Муҳим аст, ки дар шароити муосир, чиҳати ҳалли саривақтии мушкилоти ҷойдошта ва инчунин таъмини дурнамои ташаккули механизми молиявӣ ва рушди корхонаҳои саноати хӯрокворӣ чиҳати таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда ташаббусҳои муосири системавӣ ва комплексӣ роҳандозӣ карда шавад. Бахусус, дар баробари таҳияи ҳуҷҷатҳои стратегии рушди мамлакат ва барномаҳои алоҳидаи соҳавии рушди саноати хӯрокворӣ, ба андешаи мо таҳияи сиёсати мукаммали воридотивазкунандаи маҳсулоти агроозуқаворӣ бо назардошти таҳияи занҷираи алоҳидаи истеҳсолӣ, коркард ва маркетинги корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат зарур мебошад. Гарчанде, санадҳои ҳуқуқӣ-меъёрӣ ва барномаҳои соҳавии то имрӯз таҳиягардида ва инчунин амалкунанда ҷузъиёти асосии сиёсати воридотивазкунандаи маҳсулоти агроозуқавории мамлакатро тасвир менамоянд. Барои ноил гардидан ба пешниҳоди болозикр, раванди таъсисдиҳии комиссияи алоҳидаи ҳукуматӣ бо ҳамоҳангсозии ҳамаи мақомотҳои давлатӣ ва соҳаҳои ба ин масъала алоқаманди иқтисодӣ дар сатҳи ҷумҳуриявӣ ва минтақавӣ дар назар аст.

Сиёсати мукаммали воридотивазкунандаи маҳсулоти агроозуқаворӣ фарогири масъалаҳои маҷмуавии ҷораҳо ба ҳавасмандгардонии истеҳсолот ва устуворгардонии рақобатпазирии маҳсулоти корхонаҳои

саноати хӯроқвории ватанӣ, ҷустуҷӯ ва коркарди мунтазами механизмҳои таъмини молиявӣ ва таъмини мутавозини ҳаҷму меъёрҳои воридоту содироти маҳсулоти саноати хӯроқвории мамлакат мебошад. Ин масъалаҳо, албатта зарурияти коҳишдиҳии вобастагии рушди бозори хӯроқвории мамлакатро аз бозорҳои беруна таъмин карда метавонад. Инчунин, мақсади асосии сиёсати воридотивазкунанда аз бештаргардонии теъдоди ҳавасмандгардонҳои давлатии молиявӣ ва ғайримолиявӣ барои соҳаҳои воқеӣ, таҳия ва ташкили инноватсионии навҳои нави маҳсулоти хӯроқа барои таъмини мувозинати ҳамешагии арза ва маҳдудияти ҳаҷми воридот иборат мебошад. Самтҳои асосии сиёсати воридотивазкунандаи маҳсулоти агроозуқавориро такмилдиҳии сохтори сохтори саноатӣ, мувозинати савдои дохилӣ ва хориҷӣ, химояи манфиатҳои молистеҳсолкунандагону бозорҳои ватанӣ аз падидаҳои омилҳои ғайриҷашмдошти вазъи молиявӣ-иқтисодии мамлакатҳои хориҷа ташкил медиҳад.

Қобили қайд аст, ки таҳия ва татбиқи сиёсати воридотивазкунандаи мукамал барои корхонаҳои саноати хӯроқвории Тоҷикистон ҳамчун механизми иловагии диверсификатсияи истеҳсолоти соҳа ва маркази идоракунии механизми молиявӣ маҳсуб ёфта, фаъолнокии равандҳои таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯроқвориро таъмин карда метавонад. Ҷузъиёти асосии ин механизмро қарзҳои имтиёзнок ва содагардонии андозбандӣ, нигоҳдории қурби асъори миллӣ, танзими тарифавӣ, квотаҳо ва муқаррар намудани маҳдудиятҳо барои ҳаҷми маҳсулоти алоҳидаву ашёи хоми саноати коркард то ҳаҷми зарурӣ ва инчунин истифодаи асъори гуногуни хориҷӣ дар мубодилаи молу маҳсулоти саноати хӯроқворӣ ташкил медиҳад, ки ниҳоят устворгардонии сатҳи рақобатпазирии корхонаҳои соҳа таъмин мегардад.

«Аз чунин вазъияти рушди саноати хӯроқвории мамлакат хулоса намудан мумкин аст, ки имрӯзҳо вобаста ба норасоии воситаҳои молиявӣ,

бахусус ташаккули нокифояи механизмҳои молиявии рушди саноати хӯрокворӣ ҳамагуна омилҳои беруна таъсири манфӣ расонида, раванди вобастагии бозори озуқаворӣ мамлакатро зиёд мегардонад» [79, 127].

Айни замон дар Тоҷикистон бо мақсади таъмини дурнамои такмилдиҳии механизми молиявӣ ва рушди корхонаҳои саноати хӯрокворӣ чиҳати таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда, «Стратегияи рушди саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» ва «Барномаи саноатикунони босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025» бо маром идома ёфта истодааст. Дар доираи ин ҳуҷҷатҳои муҳим, ки дар ин давраҳо сохта ба истифода додани 736 адад корхонаҳои саноатӣ бо 18 ҳаз. ҷойҳои кори нав, бо назардошти мукамалгардонии сохтори молиявӣ ташкилии соҳаи саноат, бахусус саноати коркард дар назар аст. Таҳия ва татбиқи бомуваффақияти сиёсати мукаммали воридотивазкунандаи маҳсулоти агроозуқаворӣ пешниҳодгардида, метавонад ба иҷроиши вазифаҳои дар ин ҳуҷҷатҳои муҳим гузошташуда мусоидат намуда, ба амалигардонии нақшаҳои тарҳрезӣ шуда, заминаи муҳим гузошта ва ба ҳамин васила раванди татбиқи ҳадафи олии мамлакатро – таъмини бехатарии озуқаворӣ ва дастарсии аҳоли бо маҳсулоти озуқаворӣ босифат тақвият бахшад.

Вобаста ба зербоби мазкур чунин хулосаҳо таҳия намудан мумкин аст:

1. Саноати хӯрокворӣ дар сохтори соҳаи саноати мамлакат мавқеи калидӣ дошта, ҳамчун соҳаи сохторбунёдкунандаи иқтисодиёти миллӣ ба шумор рафта, раванди таъмини бозори хӯрокворӣ, ҳамгироикунони фаъолияти соҳаҳои агросаноатӣ бо саноати коркард, таъмини ҷойҳои корӣ, устуворгардонии мавқеи молистеҳсолкунандагони ватанӣ дар бозорҳои ҷаҳонӣ, таъминкунандаи мувозинати содироту воридоти маҳсулоти хӯрокаи тайёр ва нимафабрикатҳо, ки дар маҷмуъ зарурияти таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи мамлакатро таҷассум менамояд, маҳз аз истифодаи самараноки механизми молиявӣ ва

фаъолияти муваффақи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ зухур меёбад. Гузашта аз ин, тақмили механизми молиявӣ таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ ба низоми молиявӣ-қарзӣ ва инчунин таъмини бехатарии озуқаворӣ чумхурӣ алоқамандӣ дорад.

2. Дар шароити муосир дар масири таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ, корхонаҳои соҳаи зиёда аз 20 соҳаҳои истеҳсолӣ ва ғайриистеҳсолиро фарогир буда, дар он зиёда аз 500 намуд шаклҳои хочагидорӣ фаъолият намуда, ба миқдори 7089 млн. сомонӣ маҳсулоти соҳаи саноатро истеҳсол менамоянд, ки дар сохтори истеҳсолии соҳаи саноати мамлакат 22,9% ташкил медиҳад. Айни замон, истеҳсоли маҳсулоти гӯшти аз 40720 т. дар соли 2015 то ба 67643 т. дар соли 2021 расонида шудааст, ки дар маҷмуъ дар давраи таҳлили 60,1% афзоиши истеҳсолиро нишон медиҳад. Дар қатори нишондиҳандаҳои азфоишбандаи маҳсулоти корхонаҳои саноати мамлакат афзоиши истеҳсоли маҳсулотҳои ҳасиб, шир ва маҳсулоти ширӣ, маҳсулоти макаронӣ ва биринҷ тамоюлҳои мусбат доранд, ки мутаносибан азфоиши истеҳсоли ин намуди маҳсулотҳои хӯрокворӣ дар солҳои таҳлилӣ 69,1%, 88,2%, 61,8 % ва 71, 7%-ро ташкил дода буд. Аммо, вазъи ҳозира нишон медиҳад, ки бозори агроозуқаворӣ мамлакат аз бозорҳои беруна вобастагӣ дорад, инчунин ҳаҷми талаботи маҳсулоти хӯрокаи мамлакат нишон медиҳад, ки дар баробари тамоюлҳои мусбӣ, мушкилоти норасоии баъзе маҳсулотҳои хӯрокворӣ, ба монанди орд ва масулоти ордӣ, рағғани саноатӣ, шакар ва дигар маводи хӯрокворӣ дида мешавад.

3. Гузашта аз ин, дар заминаи муносибатҳои сиёсии мамлакатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон шарикӣ стратегидошта сар задани муносибатҳои таҳримона, инчунин маҳдуд гардидани гирдгардиши молу маҳсулоти саноати хӯрокворӣ тавассути эмбаргои маҳсулоти хӯрокворӣ, ҳаракати сармоя, маҳдуд гардидани бозори озуқаворӣ, имкониятҳои ташаккул ва татбиқи самараноки механизми молиявӣ корхонаҳои саноати хӯрокворӣ

чиҳати таъмини истеҳсолоти ба воридотивазкунанда маҳдуд гардид. Дар натиҷа, раванди татбиқи механизми молиявӣ, бахусус камшавии воситаҳои бучетии давлатӣ, ҳаҷми сармоягузориҳо ва инчунин механизми қарзӣ фалаҷ гардида, мушкилоти қарзии корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат зиёд гардид, ки аз вазъи имрӯзаи ноговори молиявии онҳо шаҳодат медиҳад .

4. Вазъи имрӯзаи такмилдиҳии механизми таъмини молиявӣ ва рушди саноати хӯроквории мамлакатро бо назардошти давра ба давра татбиқ гардидани санадҳои ҳуқуқӣ-меъёрӣ ва барномаҳои соҳавии ташаккулёбанда арзёбӣ намудан мумкин аст. Аммо бо назардошти захираҳои молиявӣ, истеҳсоли, инчунин омилҳои дохилӣ-тамоюлҳои афзоиши табиӣи аҳоли ва тағйирёбии ғайриҷашмдошти вазъи бозорҳои хориҷа таҳияи сиёсати муқаммалӣ воридотивазкунандаи маҳсулоти агроозуқавориро дар Тоҷикистон тақозо менамояд. Сиёсати мазкур, бояд мустақиман фаъолияти ҳамаи мақомотҳои дахлдори давлатӣ ва соҳаҳои марбутатаи иқтисодӣ миллиро фарогир бошад, инчунин аз рӯи принципи ҳамоҳангкунӣ фаъолияти онҳо бо назардошти ҷустуҷӯ ва пайдо намудани сарчашмаву механизми нави молиявӣ таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроквориро таъмин намояд.

2.2. Таҳлили равандҳои татбиқи механизми молиявӣ дар таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ

Тақсимои меҳнат дар низомҳои иқтисодӣ мавҷудияти иқтисодии захираҳои кадрӣ соҳаи саноати хӯроквориро дар истеҳсоли ММД нишон медиҳад, ки аз нуқтаи назари иқтисодӣ фаъолгардонии равандҳои дастгирӣ ва рушди маҳсулоти ватани рақобатпазирӣ соҳаҳои афзалиятноки иқтисодӣ миллиро тақозо менамояд. Агар дар дигар мамлакатҳои рушди саноатдошта соҳаҳои афзалиятнок соҳаи мошинсозӣ, саноати ҳарбӣ, саноати нафтӣ газ ва инчунин энергетика

маҳсуб ёбад, пас барои Ҷумҳурии Тоҷикистон саноати хӯрокворӣ ҳамчун таъминкунандаи уфуқҳои нави рушди иқтисоди миллӣ, ки фаъолияти зиёда аз 20 соҳаи марбуатаи иқтисодиёти миллиро ҷалб менамояд, ба шумор меравад. Аз ҳамин сабаб, ҳукумати мамлакат дар доираи сиёсати пешгирифтаи худ, масъалаҳои амнияти озуқаворӣ ва инчунин таъмини аҳоли бо маҳсулоти озуқаворӣ хушсифатро сармашқи қору фаъолияти худ гирифта, дар масири он такмили мунтазами механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунии маҳсулоти корхонаҳои саноати хӯроквориро роҳандозӣ намудааст.

Таҷриба нишон медиҳад, ки баъзе мамлакатҳои рушди саноати дошта равиши қисман маҳдуд намудани воридоти маҳсулоти саноати хӯроквориро ба бозорҳои худ истифода намуда, дар заминаи стратегияи саноатикунӣ ҳавасмандгардонии молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи худро таъмин намуда буданд, ки ҳатто дар шароити муосир чунин равишҳоро мавриди истифода қарор дода, танҳо вобаста ба вазъи бозори молияи ҷаҳонӣ ва инчунин бозори маҳсулоти саноати хӯрокворӣ механизми молиявии ҳавасмандгардонӣ, дастгирӣ ва ҳатто химоякунии онҳоро истифода намуда истодаанд.

«Мо саноатикунони босуръатро ҳамчун ҳадафи чоруми стратегияи кишвар қабул кардем, зеро рушди саноат барои таъмин намудани устувории иқтисодиёт, ташкили ҷойҳои нави корӣ, баланд бардоштани иқтидори содиротии мамлакат ва рақобатнокии он замина мегузорад». [9]

Қайд кардан бомаврид аст, ки дар асоси ташаббуси Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон барои вусъатбахшии раванди саноатикунони мамлакат, таъмини шароит ва имкониятҳои фарохи механизмҳои таъмини молиявӣ, инчунин беҳтаргардонии бартарият ва иқтидори рақобатпазирии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ, беҳтаргардонии вазъи таъминоти бозори ватанӣ бо маҳсулоти озуқа, дар соли 2021 муяссар гардид, ки истеҳсоли маҳсулоти корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат нисбат ба солҳои қаблӣ, қариб 30% зиёд карда шавад.

Дар шароити муосир дар асоси такмили давра ба давраи механизми молиявӣ, зарурат ва таъсиррасонии саноатикунони воридотивазкунандаи маҳсулоти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ ба рушди иқтисодиёти мамлакат дар чунин падидаҳо зухур меёбад:

➤ Дар мавриди маҳдудияти имкониятҳои воридотивазкунии истеҳсолот ва поён фаромадани сатҳи пардохтпазирии аҳоли воридотивазкунии маҳсулоти хӯрока зарур мешавад;

➤ Бонкҳои марказӣ (Бонки миллии Тоҷикистон) низоми бонкии мамлакатро дастгирӣ намуда, молиякунони талаботи бахшҳои давлатӣ ва хусусиро қонеъ мегардонад, ки инҳо имконият медиҳанд, то истеҳсолоти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ доира ва иқтидори истеҳсолии худро ҳангоми шиддат гирифтани тангкунии доираи фаъолияти онҳо аз тарафи маҳсулоти воридотӣ, васеъ намоянд;

➤ Истеҳсолоти саноати хӯрокворӣ дар бисёр мамлакатҳои рушди саноатидошта бо суръати баланд афзоиш ёфта истодааст, чунки ҳукумати онҳо барои устуворгардонии иқтидори саноатӣ чораҳои дастгириҳои молиявии онҳоро вобаста ба талаботи бозори дохила роҳандозӣ намудааст.

Имрӯзҳо фарқияти нархҳои содиротии ашёи хоми саноатӣ нисбат ба маҳсулоти хӯрокаи тайёр зуд зуд тағйир ёфта, маҳсулоти тайёри хӯрокворӣ нисбат ба ашё бештар содирот карда шуда истодааст, ки ниҳоят ногуворшавии вазъи содиркунандагони ашёи хоми саноати хӯроквориро нишон медиҳад. Албатта ба мисли Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки вобаста ба имкониятҳои технологияҳои саноати коркард қисми зиёди маҳсулоти корхонаҳои хӯрокворӣ дар шакли маҳсулоти тайёри хӯрокворӣ содир карда мешавад.

Дар чунин равиш, раванди таъмини истеҳсолоти воридотивазкунии маҳсулоти корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат нисбатан ғайрисамаранок тасвир мегардад. Зеро, мамлакатҳои содиркунандаи маҳсулоти хӯрока дар бозори ҷаҳонӣ, новобаста аз сатҳи истеҳсоли ашёи

хоми саноати хӯроквории худӣ (бахусус маҳсулоти кишоварзӣ), бештар ба синкли коркард ва инчунин маркетинги он диққати бештар зоҳир менамоянд. Бахусус, дар чунин ҳолат самаранокии татбиқи механизми молиявии таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда ба осонӣ ва бе хавфу таваккали зиёд таъмин мегардад. Масалан, дар Тоҷикистон содироти мева, сабзавот ва инчунин полезҳо дар шакли маҳсулоти тайёр бо назардошти вазъи молиявӣ, афзоиши нархи нуриҳои минералӣ, захрхимикатҳо ва дигар омилҳои мавҷуда ба роҳ монда шудааст, ки дар бисёр мавридҳо нақшаи истеҳсолӣ бо нақшаи тиҷоративу содиротии онҳо мувофиқ намеояд.

Антиқтараш, дар давраҳои истеҳсолӣ омилҳои нархи ашё ва қору хизматрасониҳо баланд гардида, татбиқи механизми молиявии ба нақшагирифташудаи онҳоро зери шубҳа мегузорад. Инчунин, агар вазъи сиёсату иқтисодӣ, бахусус муносибатҳои тиҷоратӣ бо мамлакатҳои содиршаванда тағйир ёбад, пас дар ин маврид ноқомии пурра истеҳсолкунандагони ватанро интизор аст. Барои ҳамин, бо мақсади таъмини мунтазами самаранокии механизми молиявӣ дар ҳамаи давраҳои ҳаётии маҳсулот, ба эътиборгирии ҳиссаи зарурии маҳсулоти хӯрокворӣ барои коркарди минбаъда ва ба содирот нигаронидани он нисбатан афзалтар мебошад.

Барои такмилидиҳии муваффақи механизмҳои таъмини молиявии истеҳсолоти саноати хӯрокворӣ дар шароити муосир, дар мадди аввал бояд омилҳо-нишондиҳандаҳои чандирии талабот ба ашёи хому маснуоти тайёр, шароитҳои гуногуни истеҳсолоти маҳсулотҳои аввалиндарачаву дуюминдараҷа, инчунин вазъи гуногуни геосиёсату геоиқтисодии истеҳсолкунандагони ашё ва маҳсулоти тайёр бояд ба эътибор гирифта шавад. Аниқтараш, барои ҳар як маҳсулоти қорхонаи саноати хӯроквории ба воридотивазкунанда сафарбаршуда, бояд механизми молиявии муносибу мувофиқ таҳия карда шавад. Зеро ҳангоми дар шакли барномавӣ омода намудани раванди воридотивазкунии маҳсулоти

саноати хӯрокворӣ, таҳия ва татбиқи механизми молиявии онҳо дар шакли умумӣ ба эътибор гирифта мешавад, ки ниҳоят ҳангоми таъсиррасониҳои омилҳои гуногун аҳамият, самаранокии онҳо ғайри имконпазир мегарданд. Маҳз дар ин маврид, фарзияи илмии Р. Пребиш (**муқаддима, сах. 5**) исботи амалии худро пайдо менамояд, ки моҳияти илмию амалии он дар доираи саноатикунонӣ, таҳияи концепсияи алоҳидаи ҳар як намуди маҳсулоти ба воридотивазкунӣ сафарбаршуда, вобаста ба иқтидорҳои ватанӣ мебошад. Вобаста ба ин, ошкор мегардад, ки ҳангоми таҳия ва интихоби роҳҳои татбиқи механизмҳои таъминоти молиявии корхонаҳои соҳа, аввалан меъёрҳои зарурии истеҳсолоти воридотивазкунандаро мӯйян намудан муҳим мебошад, ки ин меъёрҳо бештар ҳангоми дастнорасии маҳсулоти хӯрокаи зарурӣ, дар натиҷаи эълон гардидани таҳримҳо ва эмбарго ба маҳсулот ё ашёи хоми саноати хӯрокворӣ, коҳишёбии ҳаҷми захираҳои асъори хориҷӣ ва инчунин маҳдудияти рақибон дар бозор пайдо мегарданд.

Ҷадвали 2.3.

Механизми асосии таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда дар корхонаҳои саноати хӯроквории Тоҷикистон

Самт ё роҳи ноилшавӣ	ОМИЛҲО				
	маҳдудияти интиқол	бехатарии миллӣ (ноилшавӣ ба истиқлолияти технологӣ)	ҳаҷми зиёди истеъмол	ба бозор роҳ надодан	аз бозор берун намудан
Механизми бозорӣ	–	–	+	–	+
Механизми маъмурӣ	+	+	–	+	–

Таҳияи муаллиф:

Қайд кардан бамаврид аст, ки механизми молиявии бозорӣ фишангҳои танҳо дар ду унсур-ҳаҷми зиёди истеъмол ва инчунин аз бозор берун намудани маҳсулоти хӯроквории воридшавандаро таъмин карда метавонад. Дар баробари механизми молиявӣ ва сатҳи устувории рақобатпазирии корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат, ҷиҳати таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда омилҳои дигар-қурби асъори

миллӣ, сатҳи коҳишдиҳии хароҷоти истеҳсолӣ, дастрасӣ ба ашё ва захираҳо, иқтидори илмӣ-техникӣ ва ғайраҳо нақши калидӣ доранд. Аз ин сабаб, барои такмилдиҳии механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат баъътиборгирии ин омилҳо муҳимияти хоса доранд.

Механизми таъмини молиявии маъмурӣ, чун анъана аҳамияти мустақиман таъсиррасонии мақомотҳои давлатӣ ба ҳаҷми воридоту содиротро ҷиҳати таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи маҳсулоти корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакатро дорад. Воситаи асосии ин механизми маъмурӣ сиёсати протексионии давлат мебошад. Агар ҳадафи асосии сиёсати протексионии давлат ҳифзу таъмини имкониятҳои рушди истеҳсолкунандагони маҳсулоти корхонаҳои хӯроквории ватанӣ бошад, пас инро тавассути ҷалбу ҳавасмандгардонии ширкатҳои шарикӣ хоричӣ, баландбардории ҷолибияти сармоғузорӣ ба саноати хӯрокворӣ, хариди давлатӣ, қарзҳои имтиёзноки давлатӣ, субсидияҳои давлатӣ, молиякунонӣ ё маблағгузориҳои барномавӣ, имтиёзҳои бочии давлатӣ, имтиёзҳои андозӣ ва инчунин мусоидат ба ташаккули объектҳои инфрасохтори истеҳсолии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ роҳандозӣ менамояд. Ҳамаи инҳо, ба сатҳи фондтаъминкунӣ ва инчунин боздеҳии фондҳои асосии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ алоқамандӣ дошта, ташаккул ва инчунин такмилдиҳии механизми молиявии онҳо ҷиҳати таъмини истеҳсолоти воридотивазкунӣ маҳз дар иқтидори фондҳои асосии корхонаҳо зухур меёбад (Расми 2.3).

Тибқи нишондиҳандаҳои таҳлилӣ таносуби фондҳои асосии корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат тамоюлҳои қаноатбахш надоранд. Зеро дар давоми солҳои таҳлилӣ коҳишҳои фондҳои асосии корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат зиёда аз 2,5% ташкил медиҳад, ки ин натиҷаҳо иқтидори истеҳсолии корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакатро таъмин карда наметавонанд.

Расми 2.3. Таносуби фондҳои асосии саноати хӯрокворӣ нисбат ба саноати коркард

Таҳияи муаллиф: сарчашма. Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2023. – С. 24. [120]

Гузашта аз ин, чунин сатҳи фондмусаллаҳии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ сатҳи рақобатпазирии онҳоро таъмин карда наметавонад, инчунин ҷиҳати раванди босуръати таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакатро кафолат намедиханд. Аз ин лиҳоз, муҳим мегардад, ки барои такмилдиҳии механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат, воситаҳои молиявиро аввалан ба самти фондмусаллаҳии онҳо равона карда, заминаи истеҳсолӣ, рақобатпазирӣ ва инчунин фондбоздеҳии корхонаҳоро таъмин намудан муҳим аст.

Вобаста ба таҳлилҳо муайян мегардад, ки барои таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ ҳар як намуди механизми таъмини молиявӣ дар вақту вазъи муайян зарур мегардад. Инчунин, раванди воридотивазкунии истеҳсолоти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ бештар меъёри зарурии маҳдудсозӣ ё роҳ надодани ҳаҷми маҳсулоти воридшавандаи барзиёдро танзим менамоянд. Барои дуруст муайян намудани чунин заруриятҳои таъмини истеҳсолоти воридотивазкунии корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат, таҳлили

ҳаҷми истеҳсоли истеъмол, ҳиссаи маҳсулоти хӯроквории ба бозори ватанӣ воридшаванда, инчунин ҳаҷми сармоягузориҳо, муайянсозии тавозуни воридоту содиротии маҳсулот ва ашъи хоми корхонаҳои саноати хӯроквории ҷумҳури муҳим мебошад.

Ҷадвали 2.4.

Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти асосии хӯрокворӣ ба сари ҳар як нафар аҳоли (кг)

маҳсулотҳо	1991	2017	2018	2019	2020	2022	Фарқият 2022/2017 %
Ғалладона	54,3	163,8	143,5	152,2	165,0	175,0	93,6
Картошка	32,3	88,6	106,9	107,9	108,7	109,6	12,4
Сабзавот	112,1	210,4	234,8	236,7	263,5	272,0	77,3
Меваҳо	31,6	45,8	49,6	51,4	49,7	51,3	89,2
Гӯшт	13,4	14,1	14,5	14,8	16,0	17,5	80,5
Шир	104,9	107,5	108,9	108,5	108,5	106,6	100
Тухм, дона	81,1	38,6	49,9	78,7	104,5	121,4	317,7

Сарчашма: таҳлили муаллиф аз рӯи маълумотҳои Маҷмуаи оморӣ Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2023. – С. 281.[117]

Маълумотҳои ҷадвали 2.4. собит менамоянд, ки дар давраи таҳлили истеҳсоли маҳсулотҳои саноати хӯрокворӣ, ки дар соҳаи кишоварзии мамлакат вобаста ба шаклҳои маҳсулоти кишоварзӣ нишондиҳандаҳои рушди гуногун доранд. Масалан, истеҳсоли маҳсулоти ғалладонагӣ дар соли 1991 ба сари ҳар як нафар аҳолии мамлакат 54,3 кг. рост меомад ва ин нишондиҳанда дар соли 2017 163,8 кг ва дар соли 2022 ба 175,0 кг. баробар гардид, ки фарқияти онҳо дар давраи таҳлилӣ ба 93,6% зиёд аст. Натиҷаҳои таҳлили истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ ба сари ҳар як нафар аҳолии мамлакат нишон медиҳанд, ки дар соли 2022 нисбат ба солҳои таҳлилии даврӣ, яъне соли 1991 нисбатан афзоиш ёфтааст, аз ҷумла, дар истеҳсоли картошка 29,7%, сабзавот 42,5%, меваҳо 63,5%, гӯшт 8,7%, шир 9,6% ва истеҳсоли тухми парранда бошад 7,7 % тамоюлҳои мусбӣ доранд. Ин нишондиҳандаҳои дар муқоисаи соли 2022 нисбат ба соли 2017

аллакай дигар намуд, афзоиши истеҳсолиро нишон медиҳанд. Аз ҷумла, дар соли 2017 истеҳсоли картошка ба сари ҳар як нафар аҳолии мамлакат ба 88,6 кг. баробар буд, ин нишондиҳанда дар соли 2022 бошад қариб ба 110 кг. расида, дар ҳаҷми 12,4% зиёд мебошад. Истеҳсоли гӯшт бошад, дар соли таҳлилӣ зиёда аз 4 кг. ба сари ҳар як нафар аҳоли зиёд гардида, баробарии истеҳсолии тухми мурғ бошад аз 38, 6 дона дар соли 2017 ба 121,4 дона дар соли 2022 баробар гардидааст. Аз рӯи хусусиятҳои истифодабарӣ, ин гуна маҳсулотҳои хӯрокворӣ дар саноати хӯроквории мамлакат ҳам дар шакли тайёр ва ҳам дар шакли ашё дар раванди истеҳсолоти корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат мавриди истифода қарор дода мешавад, инчунин натиҷаи ин нишондиҳандаҳо ба таҳлили ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ ба сари ҳар як нафар аҳоли таҳқиқ карда шавад.

Омили муҳими афзоиши ин нишондиҳандаро дар натиҷаи мусбии ислоҳот дар низоми иқтисодиёти аграрии мамлакат ва инчунин, давра ба давра устувор гардидани муносибатҳои бозории корхонаҳои саноати хӯрокворӣ шарҳ додан мумкин аст. Барои он, ки дар давраи таҳлилӣ аз тарафи ҳукумати мамлакат як қатор чораҳои махсус ҷиҳати коҳиш додани вобастагии бозори ватанӣ аз бозорҳои хориҷӣ, ба монанди таҳия ва татбиқи барномаҳои рушди зерсоҳаҳои коркарди маҳсулоти кишоварзӣ - рушди соҳаи растанипарварӣ, чорводорӣ боғу тоқпарварӣ, беҳтаргардонии сатҳу сифати қору хизматрасониҳо дар самти ҳамлу нақл, бо назардошти афзоиши ҳаҷми сармоягузориҳои хориҷӣ ва ватанӣ роҳандозӣ гардида буд.

Дар рушди истеҳсолоти корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат истеҳсоли маҳсулоти хӯрока ба сари ҳар як нафар аҳоли тамоюлҳои мусбӣ мушоҳида гардида истодааст. Аммо вобаста ба афзоиши табиии аҳоли ва дар баробари ин зиёд гардидани ҳаҷми истеъмоли маҳсулоти хӯрокворӣ, инчунин мувофиқи талабот ва меъёрҳои истеъмолии маҳсулоти ғизоии тавсияшаванда, ба назари мо, ин нишондиҳандаҳои қонеъкунанда

нестанд. Барои он ки ҳаҷми солонаи маҳсулотҳои озуқаворӣ бахусус ғалладонагӣ ва маҳсулоти гӯштӣ (дар шакли тайёр) ба сари ҳар як нафар аҳолии мамлакат аз меъёрҳои физиологии лозима нисбатан кам мебошанд. Масалан, аз рӯйи меъёрҳои физиологии истеъмоли шабонарӯзии аҳоли (тибқи сину сол) ба маҳсулоти нонӣ 200-250 гр.-ро ташкил медиҳад ва ҳаҷми истеъмолии солона бошад, ба 90,1 кг. баробар мегардад, ҳол он ки истеҳсоли ғалла дар Тоҷикистон дар соли 2019 ба 836884 т.-ро ташкил дода, ба сари ҳар як нафар аҳоли 0,9 кг. ғалла рост меояд. Аз рӯйи ҳамин меъёрҳо талаботи солонаи инсон ба истеъмоли гӯшт ва маҳсулоти гӯштӣ бошад, бояд аз 73 кг. зиёд бошад, дар ҳоле, ки истеҳсоли гӯшт дар ҷумҳурӣ дар соли 2022 ба сари ҳар як нафар аҳолии мамлакат ба 17,5 кг. рост меомад. Агар ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзии мамлакатро ба сари ҳар як нафар аҳоли вобаста ба талабот ва меъёрҳои физиологӣ муқоиса намоем, пас маълум мегардад, ки тафрикаи байни ин нишондиҳандаҳо хеле зиёд аст.

Дар таҷрибаи мамолики хориҷӣ, аз ҷумла Иёлоти муттаҳидаи Амрико ва як қатор давлатҳои Иттиҳоди Аврупо дар сиёсати давлатии воридотивазкунандашон, хусусан дар таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи маҳсулоти хӯрокворӣ барои ба коркард раван намудани ҳиссаи муайяни маҳсулот ё ашёи хоми истеҳсолшаванда таваччуҳи хоса зоҳир гардида, ҳамзамон механизмҳои таъмини молиявии махсус таҳия карда мешавад. Масалан, дар Иёлоти муттаҳидаи Амрико қариб 30% маҳсулоти картошкаи истеҳсолшуда тавассути механизми коркардкунии саноатӣ, яъне маҳсулотро ба занҷираи коркард, нигоҳдорӣ, борчомакунӣ, ҳамлу нақл ва ба фурӯш баровардан ворид намуда, раванди ташкили истеҳсолро тавассути амал намудани хизматҳои маркетингӣ бо нуқтаи фурӯш ва ниҳоят то ба раванди қонсгардонии талабот ҳамоханг намуда, дар шакли истеҳсоли ниҳой аз картошка номгӯйи бисёри маҳсулоти хӯрокворӣ ба мизочон пешниҳод мегардад.

Чадвали 2.5.

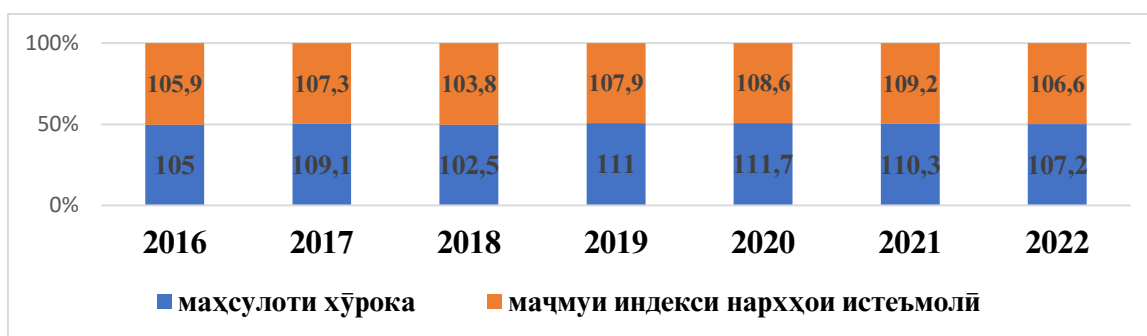
Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти муҳимтарини саноати хӯроқворӣ ба сари ҳар як нафар аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон (аҳоли-млн. нафар, маҳсулот-тонна)

Номгӯи маҳсулот	2017 аҳоли 8,9	2018 аҳоли 9,1	2019 аҳоли 9,3	2020 аҳоли 9,7	2021 аҳоли 9,9	2022 аҳоли 10,1	2023 аҳоли 10,3	Афзоиш бо % 15,7
Гӯшт	5,29	6,46	6,99	7,16	6,84	7,02	7,07	33,8
Ҳасиб	0,55	0,51	0,54	0,73	0,60	0,45	0,43	-21,4
Шир ва маҳсулоти ширӣ	1,61	1,61	1,63	1,59	1,66	1,72	1,84	14,6
Панири равғанӣ	0,03	0,03	0,02	0,02	0,02	0,03	0,05	98,0
Консерваҳо (млн. бонка)	2,55	2,59	2,91	6,43	6,72	6,57	6,80	166,5
Маҳсулоти қаннодӣ	1,43	1,53	1,64	1,48	3,17	2,56	2,69	88,2
Маҳсулоти макаронӣ	0,51	0,48	0,37	0,62	0,96	0,99	1,27	147,5
Равғани растанӣ (ҳаз.т)	1,43	1,40	1,37	1,31	1,28	1,26	1,23	-13,6
Биринҷ	2,21	2,04	1,99	1,80	1,80	1,66	1,92	-13,2
Меваи хушк	0,22	0,32	0,40	0,55	0,67	0,65	0,78	256,5
Картошкаи бирён	0,005	0,004	0,005	0,007	0,005	0,005	0,006	23,4

Таҳияи муаллиф: Сарчашма: Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2024. – С. 47-49. [120]

Чи тавре, ки аз чадвали 2.5. маълум мегардад, дар давраи таҳлилӣ нишондиҳандаҳои истеҳсоли маҳсулоти корхонаҳои саноати хӯроқворӣ нисбат ба шумораи аҳолии мамлакат тамоюлҳои қаноатмандкунанда надоранд, ки зарурати мукамалгардонии механизми молиявии таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯроқвории мамлакатро тақозо мекунад. Аз ҷумла, дар солҳои 2017-2023 истеҳсоли маҳсулотҳои гӯшт, ҳасиб, шир ва маҳсулоти ширӣ ва инчунин панири равғанӣ ба сари ҳар як нафар аҳоли мутаносибан ба 33,8%, 14,6% ва 98% зиёд гардидааст, ки афзоиши табиӣ аҳоли дар ин давра баробари 1,9-2,4% дар як солро ташкил намуда буд. Дар қатори маҳсулотҳои саноати хӯроқворӣ маводи қаннодӣ, маҳсулоти макаронӣ, равғани растанӣ ва

меваи хушк низ тамоюлҳои зиёдшавӣ мушоҳида мегардид. Аммо ин нишондиҳандаҳо собит менамоянд, ки тамоюлҳои афзоишро дар солҳои таҳлилий вохурдан мумкин аст. Агар нишондиҳандаҳои истеҳсолиро ба сари ҳар як нафар аҳолии вобаста ба солҳои таҳлилий қиёс намоем, пас ин рақамҳо воқеан аз нокифоягии маҳсулоти хӯрокворӣ шаҳодат медиҳад. Ҳангоми нокифоя будани ҳаҷми маҳсулоти хӯрокворӣ ҳаҷми воридоти ин гуна маҳсулот ба бозори дохилӣ баланд гардида, ба даромади пулии аҳолии таъсир мерасонад, ҳамзамон тақмили саривақтии механизми муассири таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроквории мамлакатро тақозо менамояд.

Таҳияи муаллиф: Расми 2.4. Тафовути индекси нархҳои маҳсулоти хӯрока нисбат ба нархҳои истеъмолий дар Тоҷикистон. Сарчашма. Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе 2023. – С.47-49.[120]

Чӣ тавре, ки аз расми 2.4 аён мегардад, нокифоягии ҳаҷми маҳсулоти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ, на танҳо зарурати ҳатмии таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаро талаб менамояду ба сатҳи худтаъминкунии талаботи дохилӣ ва инчунин коҳишёбии сатҳи даромади пулии аҳолии таъсири манфӣ мерасонад, балки омили асосии боздории суръати рушди иҷтимоӣ-иқтисодии мамлакат мегардад. Албатта, дар чунин вазъи рушди корхонаҳои саноатӣ барои шароити Тоҷикистон татбиқи механизми бозорӣ дучанд мушкил гардида, истифодаи механизми маъмурӣ бошад ғайриимкон мегардад. Аз ҷумла, дар солҳои таҳлилий индекси нархҳои маҳсулоти хӯрока нисбат ба индекси истеъмолий нисбатан баланд мебошад. Бахусус нархҳои маҳсулоти хӯрока дар солҳои

2016-2022 ба 0,7% зиёд гардидааст, ки ин нишондиҳандаҳо чустучӯ, пайдо ва такмили механизми муассири молиявии таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаро дар Тоҷикистон, бахусус баландбардории қолибияти сармоягузорӣ ва инчунин афзоиши ҳаҷми сармоягузориҳои мустақим ва ғайримустақимро тақозо менамояд.

Қайд намудан бомаврид аст, ки дар баробари ҳамаи сарчашмаҳо ва захираҳои молиявӣ сармоягузориҳои рушди корхонаҳои саноати хӯрокворӣ ҳамчун механизми молиявии муфид маҳсуб ёфта, бо назардошти механизми молиявие, ки аз бучети ҷумҳуриявӣ сарчашма мегирад, дар раванди таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда нисбатан афзалият дорад. Гузашта аз ин, аз нигоҳи иқтисодӣ сармоягузориҳои мустақим ва ғайримустақим ба корхонаҳои саноати хӯрокворӣ барои сармоягузориҳои ватанӣ хориҷӣ дар раванди таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда қулайтар мебошад. Зеро муҳлат ва ҳаҷми сармоягузориҳо ба чунин объектҳо сафарбаршуда дар сатҳи пасти таваккал метавонанд боздеҳии худро таъмин намоянд.

Ҷадвали 2.6.

Ҳаҷми сармоягузориҳо ба намудҳои асосии маҳсулоти саноати хӯроквории Тоҷикистон дар соли 2022 (ҳаз. долл. ИМА)

Намуди истеҳсоли маҳсулот		сармояҳои мустақим
		Ҳамагӣ Аз ҷумла
		3760505,1
1	Истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ	1059,1
2	Моҳипарварӣ	59,88
3	Коркарди меваю сабзавоти консервашуда	810,47
4	Истеҳсоли консерваҳои меваю сабзавот	600
5	Истеҳсоли маҳсулоти ширӣ	140,59
6	Истеҳсоли орд	12451
7	Истеҳсоли ҳаргуна маҳсулоти хӯрокворӣ	1035,2
8	Истеҳсоли нону булка	82,4
9	Истеҳсоли маҳсулоти қаннодӣ	358,22
10	Истеҳсоли нӯшокиҳои биспирт	61652,3
	Ҳамагӣ дар саноати хӯрокворӣ	78249,16

Таҳлили муаллиф: тибқи маълумотҳои Маҷмуаи оморӣ Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2023. - С. 324-325. [120]

Маълумотҳои ҷадвали 2.6. исбот менамояд, ки сармоягузори ба истеҳсоли маҳсулоти саноати хӯрокворӣ ҳамчун механизми молиявии бозътимод вазъи қаноатмандкунанда надорад. Масалан, дар соли 2022 ҳаҷми умумии сармоягузориҳои ба иқтисодиёти мамлакат аз рӯи намудҳои мавҷуда – сармоягузориҳои мустақим ҳамагӣ 3760505,1 ҳаз. долл. ИМА-ро ташкил намудааст. Аз ҷумла, сармоягузориҳои ҷомадонӣ 502529,1 ҳаз. долл. ИМА ва сармоягузориҳои дигар дар маҷмӯъ ба 2211827,6 ҳаз. долл. ИМА баробар буд. Аз ҳаҷми умумии сармоягузориҳои мустақими ба иқтисодиёти мамлакат равона гардида, ҳамагӣ 78249,16 ҳаз. долл. ИМА ба рушди саноати хӯрокворӣ рост меояд, ки ин ҳамагӣ 2,8% ҳаҷми умумии сармоягузориҳоро ташкил медиҳад. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар ҳолати 2,8% ташкил намудани ҳаҷми сармоягузориҳо ба рушди корхонаҳои саноати хӯрокворӣ барои таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда қаноатмандкунанда нест.

«Гузашта аз ин, воситаҳои бучетӣ (маблағгузориҳои бучети давлатӣ) ҳамчун механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат дар соли 2022 ҳамагӣ 171,5 ҳаз. сомониро» [120] ташкил дода буд, ки ин миқдор аз рӯи маълумотҳои оморӣ, ҳам барои рушди соҳаи саноат ва сохтмон муқаррар гардида буд.

Чунин вазъияти ташкил ва ташаккулдиҳии механизми таъминоти молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат, на танҳо кафолати самаранок татбиқшавии онҳоро дода метавонад, балки аз вазъи ногувори раванди истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати муҳими хоҷагии халқ шаҳодат медиҳад.

Ҳамин тариқ, таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки нокифоягии сарчашмаҳо ва захираҳои молиявӣ ҳамчун механизми таъминоти молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи маҳсулоти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ ба норасоии ҳаҷми лозимаи маҳсулоти хӯрокворӣ замина гузошта, номуътадили вазъи бозори агроозукавории мамлакатро дар шакли вобастагии маҳсулоти хӯрокаи аз бозори беруна таъмин намуда,

инчунин ҳаҷми воридоти маҳсулоти хӯрокарро ба мамлакат зиёд мегардонад. Инчунин ба ҳаҷми гирдгардиши маҳсулот, сатҳи мувозинати воридоту содироти маҳсулоти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ таъсир расонида, ба афзоиши мунтазами нарху ҳаҷми воридоти маҳсулоти хӯрокарро ба бозорҳои ватанӣ замина мегузорад.

Ҷадвали 2.7.

Сатҳи мувозинати воридоту содироти маҳсулоти корхонаҳои саноати хӯроквории Тоҷикистон (млн. долл. ИМА.)

Нишондиҳандаҳо	солҳо							Тафовут 2023/2017 млн.долл. ИМА.
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	
Содирот ҳамагӣ	1198,0	1073,3	1174,4	1406,9	2149,6	2142,0	2448,8	1250,8
Маҳсулоти саноати хӯрокворӣ	5,0	3,8	5,1	8,8	7,2	8,2	14,1	9,1
Воридот ҳамагӣ	2774,9	3151,0	3349,3	3150,9	4209,5	5167,5	5880,1	3105,2
Маҳсулоти саноати хӯрокворӣ	216,8	232,0	277,5	295,2	390,3	458,2	480,5	263,7

Таҳлили муаллиф: тибқи маълумотҳои Маҷмуаи оморӣ Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе, 2024. - С. 323-329.

Чӣ тавре, ки аз нишондиҳандаҳои ҷадвали 2.7. маълум мегардад, ҳаҷми умумии содироти маҳсулот ба бозори мамлакат дар солҳои таҳлилӣ баробари 1250,8 млн. долл. ИМА. зиёд гардидааст, бахусус ҳаҷми содироти маҳсулоти саноати хӯрокворӣ бошад, зиёда аз 9,1 млн. долл. ИМА. ташкил медиҳад. Дар сохтори воридоти ҳаҷми маҳсулоти хӯрокворӣ бошад, дар солҳои таҳлилӣ ҳамагӣ 263,7 млн. долл. ИМА. зиёд гардидааст. Дар ҳаҷми воридоти маҳсулоти саноати хӯрокворӣ бошад, баръакс нишондиҳандаҳо тамоюли мусбӣ доранд. Яъне ҳаҷми воридоти маҳсулоти саноати хӯрокворӣ дар солҳои таҳлилӣ нисбатан коҳиш ёфтааст. Албатта сабаби чунин нишондиҳандаҳои мусбиро дар зиёд гардидани шумораи корхонаҳои соҳа, инчунин истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ дар соҳаҳои коркард ва кишоварзӣ шарҳ додан мумкин аст. Масалан, агар дар соли 2017 ҳаҷми воридоти ин гурӯҳи маҳсулоти хӯрокворӣ дар ҷумҳурӣ 5,0

млн. долл. ИМА.-ро ташкил дода бошад, пас ин нишондиҳанда дар соли 2022 ба 8,2 млн. долл. ИМА. расонида шудааст, ки нисбатан ба миқдори қариб 3,2 млн. долл. ИМА. зиёд гардидааст. Сабаби чунин тафовутҳои миқдориро дар мадди аввал дар таваҷҷӯҳи бештар зоҳир намудани ҳукумати мамлакат ба масъалаҳои воридотивазкунии маҳсулоти хӯрокворӣ ва инчунин ташкилу ташаккулдиҳии фаъолияти корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат ҷиҳати таъмини истеҳсолоти воридотивазкунии маҳсулоти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ ва ба ҳамин васила коҳиш додани ҳаҷми вобастагии бозори ватанӣ аз маҳсулоти озуқаворӣ воридотӣ шарҳ додан мумкин аст.

Бо мақсади такмил ва ташаккул додани механизми таъмини молиявии корхонаҳои саноати хӯроквории ҷумҳурӣ, ҳамзамон заминагузорӣ ба пайдо гардидани дигар механизмҳои молиявӣ, бахусус маҳсулоти хӯрокворӣ тасаввуроти таҳлилию ташҳисии таҳқиқотро оид ба раванди таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи маҳсулоти хӯроквории мамлакат вобаста ба мамлакатҳои шарикӣ тичоратидошта, пурра мегардонад.

Ҷадвали 2.8.

Ҳаҷми савдои берунаи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мамлакатҳои шарикӣ тичоратидошта дар соли 2022 (млн. долл. ИМА.)

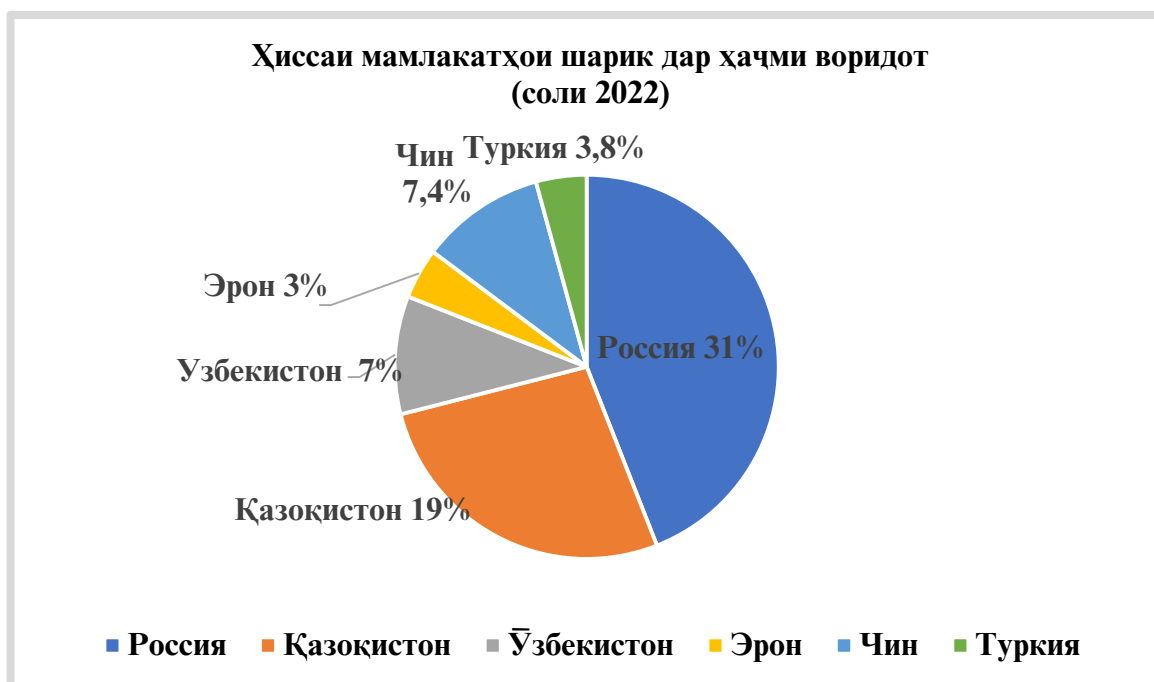
Нишондиҳандаҳо/ мамлакатҳо	Гирдгардиши савдои беруна	Содирот	Воридот	Фарқиати содирот/ воридот
Ҳамагӣ, аз ҷумла	7309,5	2142,0	5167,5	3025,5
Мамлакатҳои ИДМ	3870,4	761,4	3109,0	2347,6
Аврупо	886,1	136,6	362,4	225,8
Осиё	2329,8	839,9	1489,9	650

Таҳқиқоти муаллиф: тибқи маълумотҳои Маҷмӯаи оморӣ. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маҷмӯаи оморӣ Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе 2023. – С. 342-348. [117]

Маълумотҳои ҷадвали 2.8. нишон медиҳанд, ки дар соли 2022 ҳаҷми умуми гирдгардиши молу маҳсулоти ҷумҳурӣ ба 7309,5 млн. долл. ИМА.

баробар гардида буд, ки нисбат ба соли 2021 дар ҳаҷми 950,4 млн.долл. ИМА. зиёд мебошад. Ҳиссаи норасоии ҳаҷми воридоту содироти молу маҳсулоти ҷумҳури камтар ба мамлакатҳои Осиё рост меояд. Масалан, дар соли таҳлилий ҳаҷми норасоии ҳаҷми воридоту содироти молу маҳсулоти мамлакатҳои Осиё баробари 650 млн. долл. ИМА. буд ва мамлакатҳои ИДМ 2347,6 млн. долл. ИМА. ва нисбат ба мамлакатҳои Аврупо 225,8 млн. долл. ИМА. ташкил меод.

Қобили қайд аст, ки дар сохтори ҳаҷми умумии содироти маҳсулот аз Тоҷикистон ба мамлакатҳои хориҷа 8,2 млн. дол. ИМА ба маҳсулоти саноати хӯрокворӣ рост меояд. Ҳиссаи зиёди маҳсулоти хӯроквории содиршуда бештар мева ва сабзавот, бахусус хушкмеваҳо ташкил медиҳанд. Дар сохтори воридоти молу маҳсулот ба Тоҷикистон воридшуда 458,2 млн. дол. ИМА. он ба бозори мамлакат ворид намудани маҳсулоти саноати хӯрокворӣ ба монанди, маҳсулоти рағғани растанӣ, маҳсулоти моҳипарварӣ, орд ва ғайраҳо рост меояд.

Расми 2.5. Ҳиссаи мамлакатҳои шарик дар ҳаҷми воридоти маҳсулоти хӯрокворӣ ба Тоҷикистон дар соли 2022. Таҳияи муаллиф: сарчашма: Маҷмӯаи оморӣ. Омори солони Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе 2023. – С. 342-348. [117]

Қайд кардан бомаврид аст, ки айни замон Ҷумҳурии Тоҷикистон бо 120 давлати ҷаҳон, бахусус 10 давлати Иттиҳоди давлатҳои мустакил (ИДМ) ва 110 давлатҳои шарқи дур муносибатҳои тиҷоратӣ дорад. Аз ҷумла, ҷумҳуриҳои Қазоқистон (19%), Туркия (3,8%), Хитой (7,4%), Ўзбекистон (7%), ва Россия (31,0%), гузашта аз инҳо бо Белгия (4,1%), Афғонистон (3,8%) шарикони тиҷоратии Тоҷикистон маҳсуб меёбанд, робитаҳои тиҷоратӣ дорад. Дар баробари афзоиши ҳаҷми гирдгардиши молу маҳсулот, ҳиссаи содироти маҳсулоти хӯроқвории ватанӣ нисбат ба воридоти он тафовути зиёд дорад.

Ин шароитҳо имкон медиҳанд, ки барои такмили механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи маҳсулоти корхонаҳои саноати хӯроқвории мамлакат стратегия, барнома ва ё дигар ташаббусҳо вобаста ба шароитҳои бозори дохилии ҳар як мамлакати шарикони тиҷоратӣ роҳандозӣ карда шавад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки ҳаҷми содироти маҳсулоти хӯроқ ба бозорҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбатан зиёд мебошад, ки ин нишондиҳандаҳо аз сатҳи вобастагии бозори хӯроқвории мамлакат аз бозорҳои беруна, ҳамзамон такмили саривақтии механизми таъминоти молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯроқвории мамлакат шаҳодат медиҳад. (Ҷадвали 2.9.)

Таҳлил нишон медиҳад, ки дар соли 2022 ҳаҷми умумии маҳсулоти хӯроқвории ба Тоҷикистон воридшуда ҳамагӣ 1154,9 млн.долл. ИМА.-ро ташкил медиҳад, ки нисбат ба соли 2021 ба миқдори 182,2 млн. долл. ИМА. зиёд мебошад, ҳамзамон нишондиҳандаҳои мусбии коҳишёбии ҳаҷми маҳсулоти хӯроқвории воридшаванда дар солҳои қиёсӣ низ мушоҳида мегардад. Аз ҷумла, дар соли 2022 ҳиссаи умумии маҳсулоти хӯроқвории ба бозорҳои дохила воридшуда 22,3% ташкил меод, ки ин нишондиҳанда нисбат ба соли 2021 (23,1%) 0,8 млн. долл. ИМА. кам мебошад.

**Суръати бозафзоии ҳаҷми воридоти маҳсулоти хӯрокворӣ дар
Ҷумҳурии Тоҷикистон (2021-2022, млн. долл. ИМА.)**

Номгӯи маҳсулот	Ҳаҷми воридоти маҳсулот, ҳаз. долл. ИМА.		Тафовут 2022/2021 млн. долл. ИМА.	бозафзоиш %
	2021	2022		
ҳамагӣ	4209,5	5167,5	-958	0,9
Маҳсулоти тайёри хӯрокворӣ	390,3	458,2	67,9	0,6
Маҳсулоти равғандор	535,5	651,7	-116,2	0,11
Гӯшт ва маҳсулоти гӯштӣ	46,9	45,0	-1,9	0,1
Ҳамагӣ маҳсулоти хӯрокворӣ	972,7	1154,9	182,2	1,8
Ҳиссаи маҳсулоти хӯрокворӣ аз ҳаҷми умумӣ	23,1%	22,3%	-0,8%	0,88
				Ба ҳисоби миёна

Таҳқиқоти муаллиф: тибқи маълумотҳои Маҷмӯаи оморӣ. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе 2023. - С.323-327. [117]

Дар сатри маҳсулоти тайёри хӯрокворӣ бошад, тамоюлҳои мусбӣ зиёдшавии ҳаҷми воридоти маҳсулоти хӯрокаи ба назар мерасад. Аз ҷумла, дар соли 2022 ба маблағи 458,2 млн.долл. ИМА. маҳсулот ворид гардидааст, ки нисбат ба соли 2021 67,9 млн. долл. ИМА. зиёд мебошад. Суръати бозафзоиши нишондиҳандаҳои маҳсулоти хӯроквории воридотӣ ба ҳисоби миёна 0,88% ташкил медиҳад, ки ин нишондиҳанда метавонад ба таҳияи чораҳои зарурии коҳишдиҳии ҳаҷми маҳсулоти хӯроквории воридотӣ ҳамчун маҳаки калидӣ мавриди истифода қарор дода шавад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар сатри воридоти маҳсулоти тайёри хӯрокворӣ ҳиссаи зиёд нисбат ба ҳаҷми содироти он мушоҳида мегардад. Албатта, аз рӯи вазъи мавҷудаи бозори маҳсулоти хӯроквории мамлакат қисми зиёди ин нишондиҳанда ба воридоти маҳсулоти хӯроквории шакар, равғани растанӣ, қаҳва, маҳсулоти гӯшти моҳӣ ва ғайраҳо рост меояд.

Қобили қайд аст, ки соли 2022 барои истеъмолкунандагони ватанӣ дар ҳаҷми умумӣ ба миқдори 190 ҳазор тонна шакар ба маблағи 102,4 млн. долл. ИМА. ворид карда шудааст, ҳамзамон аз рӯи ҳамин тамоюлҳо тахмин намудан мумкин аст, ҳаҷми воридоти шакар дар соли оянда-2023 ба 140-145 ҳазор тонна мерасад. Маълум аст, ки маҳсулоти хӯроквории шакар дар Тоҷикистон истеҳсол карда намешавад ва барои қонёгардонии талаботи аҳоли пурра аз хориҷи кишвар ворид карда мешавад. Аз ҷумла, ҷумҳуриҳои ба Тоҷикистон воридкунанда шакар инҳо мебошанд: Федератсияи Россия 32%, Покистон 28%, Ҳиндустон 26%, Ҷумҳурии Беларус 12%, Ирон 1% ва ғайра. Тибқи таҳқиқот, арзиши 1 тонна шакар дар бозори Тоҷикистон баробари 669 долл. ИМА. мебошад, ки истеъмолкунандагони бузурги ин маҳсулот, ғайр аз аҳоли «ҚСҚ-Баруманд», ки 22%, Агентии оид ба захираҳои давлатӣ 12,4%, ҚСШ «Оби Зулал» 10,8%, ҚСҚ «Абубакри Дилшод» 18,3% ва фабрикаи қаннодии «Амирӣ» 7% ҳаҷми истеъмолии бозори дохилиро ташкил медиҳанд, ба шумор мераванд.

Албатта, сабаби асосии чунин тафовути зиёди воридоти маҳсулоти хӯрокворӣ дар мадди аввал номувофиқии суръати афзоиши аҳоли (афзоиши ҳаҷми истеъмолот), истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ ва нокифоягии самаранокии механизмҳои таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат маҳсуб меёбад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар соли 2022 дар сохтори воридотии мамлакат, ҳиссаи зиёдро маҳсулоти хӯроквории аввалиндарача ба монанди маҳсулоти ғалладонагӣ, орд, рағғани растанӣ, шакар, хӯроки чорво ва инчунин дигар маҳсулоти хӯрокворӣ ташкил медиҳад. Маълумотҳои таҳлилии маҳсулотҳои хӯроквории аввалиндарача собит менамоянд, ки маҳз дар ҳамин самт, бахусус ҳамин номгӯи маҳсулоти хӯрокворӣ корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат норасогӣ доранд. Яке аз сабабҳои ҳаҷми зиёди сохтори воридотии маҳсулоти хӯроквории

мамлакат дар норасогии заминаҳои ашёвӣ бошад, пас сабаби муҳими он дар нокифоягии механизми молиявии ташкили истеҳсоли корхонаҳои саноати хӯроквории-ордкашӣ, рафғанбарорӣ, истеҳсоли шакару хӯроки чорво ва дигар маҳсулотҳои хӯрокворӣ дида мешавад.

Чадвали 2.10.

Иқтидори содиротии маҳсулоти хӯроквории Тоҷикистон дар соли 2022

Номгӯи маҳсулот				Мамлакатҳои содиршаванда
	Ҳаҷми истеҳсоли Ватанӣ (ҳаз.т)	Содирот (ҳаз.т)	Маблағ (долл.ИМА)	
Пиёз (ҳаз.т)	400-600	120	9 млн.	Қазоқистон, Россия
Сабзӣ	300-500	10	500 ҳаз.	Қазоқистон, Россия
Карам	100-120	4	250 ҳаз.	Қазоқистон, Россия, Беларус
Чормағз, бодом ва pista	8-10	1	1,5 ҳаз	Қирғизистон, Гурҷистон, Россия
Лимӯ	5	1,4	500ҳаз.	Россия, Беларус, Қазоқистон
Ангур	310	60	10 млн.	Белорус, Қазоқистон
Зардолу	130	25/3	25 млн.	Россия, Беларус, Қазоқистон
Меваи тар	510	17	32млн.	Россия, Беларус, Қазоқистон, Эрон

Таҳқиқи мушоҳидавии муаллиф, сарчашма: Сайдамирзода Д. Саноатикунонии босуръати кишвар. Бонувони Тоҷикистон. Маҷаллаи ҳармоҳаи давлатии сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ [Текст]/ Д. Сайдамирзода/ [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми дастрасӣ URL: <http://www.bonuvon.tj/index.php/tj/fe-rist/i-tisod/4854-sanoatikunonii-bosur-ati-kishvar>. (санаи муроҷиат 15.12.2022). [161]

Тибқи маълумотҳои чадвали 2.10. содироти маҳсулоти хӯрокворӣ ҳиссаи содироти меваи тар ва хушк ба мамлакатҳои ИДМ ва Аврупо тамоюлҳои нисбатан мусбат доранд. Аз ҷумла, дар соли 2022 ҳаҷми истеҳсоли ватании пиёз дар ҷумҳурӣ 400-600 ҳазор тоннаро ташкил дода буд, ки аз ин нишондиҳанда ба миқдори 120 ҳазор тонна ба содирот равона карда шуда, ҳаҷми даромади содиротӣ ҳамагӣ 9 млн. долл. ИМА.

ташкил намуда буд. Инчунин, маҳсулотҳои содиротии сабзавот, буттамеваҳо, нишондиҳандаҳои истеҳсоли ва даромади пулӣ аз содироти онҳо нишондиҳандаҳои хуб доранд. Бахусус, ҳаҷми истеҳсоли меваи тару тоза дар соли 2022 дар ҷумҳурӣ 510 ҳазор тонна рост омада буд, ки аз ин миқдор танҳо 17 ҳазор тоннаи он содирот гардидааст, ки дар маҷмӯъ 32 млн. долл. ИМА. даромад ба даст оварда шудааст.

Нишондиҳандаҳо дар дигар намуди маҳсулоти содиротӣ бахусус, содироти маҳсулоти хӯрокворӣ қаноатмандкунанда нестанд. Сабаби асосии коҳишҳои нишондиҳандаҳои содиротии ин намуди маҳсулоти хӯрокворӣ вобаста ба номукаммалии механизми таъмини молиявӣ, ки дар мадди аввал равандҳои ташкилӣ-истеҳсолии корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакатро боз медоранд, шарҳ додан мумкин аст. Инчунин дар асоси номукаммалии механизми таъмини молиявии (қарзҳои имтиёзнок, сабукии андоз ва пардохтҳои гумрукӣ, субсидиякунонии давлатии истеҳсолот), иқтидор ва бартариятҳои рақобатпазирии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ коҳиш ёфта, дар бозори хӯрокворӣ мавқеи худро аз даст дода истодаанд.

Ҳамин тариқ, натиҷаи таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки маҳз номукаммалии механизми таъмини молиявии корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат сатҳи вобастагии бозори агроозуқавории мамлакатро коҳиш надода, унсурҳои асосии таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи соҳаро таъмин карда натавониста истодаанд. Тамоюлҳои афзоиши маҳсулоти хӯроквории содироти мамлакат маълум менамоянд, ки танҳо маҳсулоти тайёри кишоварзӣ-меваҳои ситрусӣ ва хушк қаноатмандкунанда мебошанд. Ҳаҷми воридотии маҳсулоти хӯроквории аввалиндарача-орд, ғалла, рағани растанӣ ва дигарҳо бошад, нисбатан нигаронкунанда мебошад. Гузашта аз инҳо, ҳамаи нишондиҳандаҳои таҳлилӣ ҷиҳати такмили механизми таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи маҳсулоти корхонаҳои саноати

хӯрокворӣ бо ҳамдигар дар талъам мебошад ва ҳамзамон онҳо ҳамчун омили асосии ноил гардидан ба мақсадҳои гузошта шуда мебошанд.

Дар асоси таҳқиқи зербоби мазкур чунин хулосаҳо баён мегарданд:

1. Интихоб ва такмили мунтазами механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат ҷиҳати таъмини самаранокии механизми таъмини молиявӣ дар ҳар як сикли истеҳсолӣ, бо назардошти бештар намудани ҳиссаи маҳсулот барои коркард нисбат ба маҳсулоти тайёри содиршаванда афзалтар мебошад. Зарур меояд, ки барои ҳар як маҳсулоти корхонаи саноати хӯроквории ба воридотивазкунанда сафарбаршуда, бояд механизми молиявии муносибу мувофиқ таҳия карда шавад.

2. Вобаста ба таносуби зиёди фондҳои асосии корхонаҳо ва сатҳи фондмусаллаҳии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ сатҳи рақобатпазирии онҳоро таъмин карда наметавонад, инчунин раванди босуръати таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакатро кафолат намедиҳанд. Аз ин лиҳоз, ҳангоми таҳияи механизми таъминоти молиявии корхонаҳои соҳа, зарур меояд, ки ҷиҳати фондмусаллаҳӣ, устуворгардонии бартариятҳои рақобатпазирӣ ва инчунин фондбоздеҳии онҳо воситаҳои молиявии дастрасро маҳз ба ҳамин самт равона намоянд.

3. Аз натиҷаи таҳлил, чунин хулоса мегардад, ки истеҳсоли маҳсулоти ғалладонагӣ дар соли 1991 ба сари ҳар як нафар аҳолии мамлакат 54,3 кг. рост меомад ва ин нишондиҳанда дар соли 2020 ба 165,0 кг. баробар гардид, ки фарқияти онҳо дар давраи таҳлилӣ 32,9 % зиёд аст. Натиҷаҳои таҳлили истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ ба сари ҳар як нафар аҳолии мамлакат нишон медиҳанд, ки дар соли 2020 нисбат ба соли 1991 нисбатан афзоиш ёфтааст, аз ҷумла, дар истеҳсоли картошка 29,7%, сабзавот 42,5%, меваҳо 63,5%, гӯшт 8,7%, шир 9,6% ва истеҳсоли тухми парранда бошад 7,7 % тамоюлҳои мусбӣ доранд.

4. Дар солҳои 2015-2021 истеҳсоли маҳсулотҳои гӯшт, ҳасиб, ширу маҳсулоти ширӣ ва инчунин панири рағанин 1,1-1,6% кам гардидааст, ки афзоиши табиӣ аҳоли дар ин давра баробари 1,8 % дар як солро ташкил намуда буд. Дар қатори маҳсулотҳои саноати хӯрокворӣ маводи каннодӣ, маҳсулоти макаронӣ, рағани растанӣ ва меваи хушк аз 1-10% зиёд гардидааст. Агар нишондиҳандаҳои истеҳсолиро ба сари ҳар як нафар аҳоли вобаста ба солҳои таҳлилии қиёс намоем, пас ин рақамҳо воқеан аз нокифоягии маҳсулоти хӯрокворӣ шаҳодат медиҳанд. Ҳангоми нокифоя будани ҳаҷми маҳсулоти хӯрокворӣ ҳаҷми воридоти ин гуна маҳсулот ба бозори дохилӣ баланд гардида, ба даромади пулии аҳоли таъсир мерасонад, ҳамзамон тақмили саривақтии механизми муассири таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроквории мамлакатро тақозо менамояд.

5. Хулоса, дар соли 2021 дар сохтори воридотии мамлакат, ҳиссаи зиёдро маҳсулоти хӯроквории аввалиндараҷа ба монанди маҳсулоти ғалладонагӣ, орд, рағани растанӣ, шакар, хӯроки чорво ва инчунин дигар маҳсулоти хӯрокворӣ ташкил медиҳад. Маълумотҳои таҳлилии маҳсулотҳои хӯроквории аввалиндараҷа собит менамоянд, ки маҳз дар ҳамин самт, бахусус ҳамин номгӯи маҳсулоти хӯрокворӣ корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат норасогӣ доранд. Яке аз сабабҳои ҳаҷми зиёди сохтори воридотии маҳсулоти хӯроквории мамлакат дар норасоии заминаҳои ашёвӣ бошад, пас сабаби муҳими он дар нокифоягии механизми таъмини молиявии ташкили истеҳсоли корхонаҳои саноати хӯроквории-ордкашӣ, рағанбарорӣ, истеҳсоли шакару хӯроки чорво ва инчунин дигар маҳсулотҳои хӯрокворӣ дида мешавад.

6. Дар асоси номукаммалии механизми таъмини молиявии (қарзҳои имтиёзнок, сабукии андоз ва пардохтҳои гумрукӣ, субсидиякунони давлатии истеҳсолот ва ғ.) корхонаҳои саноати хӯрокворӣ, сатҳи рақобатпазирии корхонаҳои ватанӣ заиф гардида, ниҳоят бозорҳои тиҷоратии худро аз даст дода истодаанд. Дар натиҷа, раванди таъмини

истеҳсолоти вордотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат дар самти ташкили дурусти истеҳсолот, коркарди маҳсулоти кишоварзӣ, логистикаи мувофиқ, таъмини танзими нархи маҳсулоти хӯрокворӣ вобаста ба қобилияти харидории аҳоли, фурӯши маҳсулоти хушсифат ва инчунин бозоргирии маҳсулоти рақобатпазири ватанӣ заиф гардида истодааст.

2.3. Арзёбии иқтисодии захиравии соҳаи саноати хӯрокворӣ дар заминаи рушди истеҳсолоти вордотивазкунанда

Дар шароити муосир ҳангоме, ки равандҳои тақмилиёбии муносибатҳои бозорӣ ва инчунин давра ба давра тағйир ёфтани механизми таъмини молиявӣ дар иқтисодиёти бозорӣ мавқеи соҳаи саноат, бахусус саноати хӯрокворӣ на танҳо ҳамчун низоми сохторбунёдкунандаи иқтисоди миллӣ, балки ҳамчун ҷузъи сохтори иқтисодиёти минтақа ва хоҷагии ҷаҳонӣ маҳсуб меёбад. Равандҳои мукамалгардонии механизми таъмини молиявии истеҳсолоти вордотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ дар ҳошияи татбиқи ҳадафҳои олиӣ рушди мамлакат, имрӯзҳо ба мушкил гадидани вазъи бозори молияи ҷаҳонӣ, дар асоси рушди инноватсионӣ тағйир ёфтани маҷрои рушди истеҳсолоти соҳаи хӯрокворӣ, қонёгардонии талабот дар бозори молу маҳсулот, рушди бемайлони илму техника алоқамандӣ дорад, ки ниҳоят дар сохтори молиявии мамлакат тағйиротҳоро ворид менамояд.

Имрӯзҳо дар иқтисодиёти соҳаи саноат, аз ҷумла саноати хӯрокворӣ масъалаҳои таҳия ва инчунин мукамалгардонии механизми таъмини молиявии рушди истеҳсолоти вордотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ дар асоси васеъгардонии имкониятҳо ва иқтисодҳои молиявӣ чараён дорад, гарчанде механизми молиявӣ новобаста аз сарчашма ва ё хусусияти таъинотӣ барои таъмини бозори хӯроквории мамлакат ва ҳамзамон коҳиш додани ҳаҷми маҳсулоти хӯроквории воридшаванда

афзалиятҳои бештар дорад. Барои он ки дар саноати хӯрокворӣ механизми таъмини молиявии барои вусъатбахшии тамоюлҳои рушди истеҳсолии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ ва устуворгардонии сатҳи рақобатпазирии онҳо нигаронидашуда, чораҳои махсуси назоратӣ ва инчунин баҳодиҳии иқтисодиро ҷиҳати пайгирии истифодаи самараноки воситаҳои молиявии равона карда шударо тақозо менамоянд, ки асосан, аз ташкили дурусти чораҳо, ташаббусҳо ва мониторинги татбиқи механизми таъмини молиявии таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда иборат мебошанд.

Дар шароити муосири рушди бозори агрозуқаворӣ яке аз хусусиятҳои хоси рушди корхонаҳои саноати хӯрокворӣ ин алоқамандии татбиқшавии механизми таъмини молиявӣ бо иқтисодии захиравии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ, инчунин бо равандҳои истеҳсолоту қонеъгардонии талаботи аҳоли дар ҳошияи воридотивазкунии маҳсулоти хӯрокворӣ мебошад. Аммо вобаста ба санадҳои ҳуқуқӣ-меъёрӣ, ҳуҷҷатҳои стратегӣ ва барномаҳои соҳавии рушди саноати хӯрокворӣ ҷиҳати ноил гардидан ба амнияти озуқаворӣ мамлакат, таҳияи амиқи механизми молиявӣ, инчунин давра ба давра такмил додани онҳо аз мадди назар дур мондааст.

Аз ин сабаб, бо мақсади арзёбии иқтисодии захиравии соҳаи саноати хӯрокворӣ ҷиҳати таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда таҳияи методикаи мувофиқ, ошкор намудани сатҳи алоқамандӣ ва вобастагии як қатор омилҳои асосӣ, истифодаи нишондиҳандаҳои қиёсӣ ва ояндабинии дурусти татбиқи механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ мамлакат душвор мегардад. Нобаста аз ин, бо равиши методӣ тавассути натиҷаҳои аз таҳқиқоти мустақим анҷом дода шуда, натоқи таҳлилҳои гузаронидашуда ва омилҳои гуногун аҳамият, тасмим гирифта мешавад, ки иқтисодии захиравии соҳаи саноати хӯрокворӣ вобаста ба механизми таъмини молиявии амалкунанда ҷиҳати таъмини истеҳсолоти

воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакатро арзёбӣ намоем.

Қобили қайд аст, ки дар таҷрибаи мамлакатҳои рушди саноатидошта, инчунин мамлакатҳои дорои иқтисодии баланди содироти маҳсулоти хӯрокворӣ дошта, методҳои наҷандон зиёди арзёбии иқтисодии захиравии соҳаи саноати хӯрокворӣ барои таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда мавриди истифода қарор дода шудааст. Бахусус ҷумҳурияҳои Тайван ва Кореяи ҷанубӣ методикаи махсуси арзёбии шуморавиро дар доираи сиёсати воридотивазкунии худ – дар самти коҳишдиҳии ҳаҷми воридоти маҳсулотҳои соҳаи микроэлектроника ва қисмҳои техникаи таҷҳизотҳои коммуникатсиониро истифода намуда, истиқлолияти худро дар ин самт таъмин намудаанд.

Дар шароити имрӯзаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар асоси нокифоягии захираҳои молиявӣ ва иқтисодии пасти молиявии истеҳсолоти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ, таъсири омилҳои гуногунаҳамияти сатҳи дохиливу беруна раванди тақмили механизми молиявии таъмини воридотивазкунии корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат ғайри имкон мегардад. Аз ин лиҳоз, вобаста ба шароити имрӯзаи вазъи корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат, назарияҳои мавҷудаи умуми иқтисодӣ, натиҷаҳои аз таҳқиқот ба даст оварда шуда, ба назари мо барои арзёбии иқтисодии иқтисодии захиравии соҳаи саноати хӯрокворӣ дар заминаи рушди истеҳсолоти воридотивазкунанда таҳияи саривақтӣ ва истифодаи дурусти методикаи ҳисоби самаранокии механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ зарур аст. Методикаи номбаргардида, ҷиҳати арзёбии миқдории истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ вобаста ба захираҳои молиявӣ, иқтисодии истеҳсолӣ ва инчунин сатҳи алоқамандиву таъсиррасонии омилҳои асосии макроиқтисодӣ истифода бурда мешавад.

Методикаи аз рӯи ҳисоби самаранокии воридотивазкунандаи маҳсулоти корхонаҳои саноати хӯроквории пешниҳод гардида, фарқияти (тафовути) самарани аз ҳисоби сарфақории воситаҳои молиявии (пулӣ) корхонаҳоро ҳангоми истифодабарии ҳаҷми маҳсулоти воридотивазкунанда бо назардошти ҳаҷми масрафоти маҳсулоти истеҳсолшавандаро муайян менамояд. Чӣ тавре, ки дар зербобҳои қаблии кори таҳқиқотӣ муайян намуда будем, ҳаҷми воридотивазкунии маҳсулоти хӯрокворӣ набояд ба пуррагӣ қатъ ё ин, ки мазмуни пурра маҳдуд намудани маҳсулоти воридотшавандаро дошта бошад, аниқтараш воридотивазкунии маҳсулоти корхонаҳои хӯрокворӣ бояд як сатҳи муайяни лозимаро вобаста ба ҳаҷми истеҳсолоти ватанӣ ва иқтідору тавонманди молиявии аҳоли дошта бошад. Аз ин сабаб, арзёбии иқтисодии самаранокии механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакатро тавассути формулаи зерин муайян намудан мумкин аст:

$$\mathcal{E}_n = \left(\frac{(P_2 - P_1) \cdot V}{C} \right) + \left[\frac{\left(\sum_{i=1}^2 O_{i2} - \sum_{i=1}^2 O_{i1} \right)}{C + P_1 \cdot V} \right] > 2, \quad (1)$$

Дар ин ҷо: \mathcal{E}_n – самаранокии ниҳоии воридотивазкунӣ;

P_2 - нархи маҳсулоти хӯроквории воридшаванда, сомонӣ;

P_1 - нархи маҳсулоти хӯроквории ватании воридотивазкунанда, сомонӣ;

C - хароҷот барои истеҳсоли маҳсулоти хӯроквории воридотивазкунанда, сомонӣ;

V – ҳаҷми маҳсулоти хӯроквории воридотивазкунанда, тонна, дона;

O_{i2} – тағйирёбии вазъи бозори хӯрокворӣ бо истифодаи ҳаҷми зиёди маҳсулоти хӯроквории воридшаванда, бо%;

O_{i1} - тағйирёбии вазъи бозори хӯрокворӣ баъди коҳишдиҳии ҳаҷми маҳсулоти хӯроквории воридшаванда, бо%;

Т – арзиши пули баъди таъмин гардидани истеҳсолоти воридотивазкунандаи маҳсулоти хӯрокворӣ;

Методикаи мазкур афзалиятҳои раванди воридотивазкунии маҳсулоти саноати хӯроквориро вобаста ба ҳаҷми истеҳсол ва тақсимои ҳаҷми маҳсулоти хӯрокворӣ ба сари ҳар як нафар аҳоли, талаботи умумии аҳоли ба маҳсулотҳои хӯрокворие, ки миқдори зиёди онҳо аз бозори беруна ворид карда мешаванд ва дар алоқамандӣ бо нишондиҳандаи сатҳи миёнаи афзалияти қиёсии ошкор гардида муайян менамояд. Дар ҳалли масъалаҳои арзёбии иқтисодии воридотивазкунии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ афзалиятҳои қиёсии иқтисодии воридотивазкуниро (Revealed Comparative Advantage-RCA) ҳамчун индикатор истифода бурда, бузургии RCA-ро муайян менамоянд. Сатҳи лозимаи воридотивазкунии маҳсулоти корхонаҳои саноати хӯроквориро тавассути радабандии 1-3 ишора карда мешавад. Агар индекси $RCA > 1$ бошад, пас ин нишондиҳанда собит менамояд, ки зарурати воридотивазкунии дилхоҳ маҳсулоти хӯрокворӣ муҳим нест, агар баръакс афзалияти қиёсии иқтисодии воридотивазкунӣ $RCA > 3$ бошад, пас сатҳи баланди зарурати воридотивазкунии намуди маҳсулоти хӯрокворӣ муайян мегардад. Масалан, дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон маҳсулотҳои аввалиндараҷаи хӯрокворӣ-орд, рағғани растанӣ, шакар ва дигарҳо сатҳи баланди зарурати воридотивазкунӣ доранд, ки $RCA > 3$ баробар мегардад. (Ҷадвали 2.11.)

Дар ҷадвали 2.11. ҳаҷми зарурии афзалиятҳои зарурати воридотивазкунии маҳсулотҳои хӯроквории аввалиндараҷа ошкор гардидааст. Ҳангоме, ки маҳсулотҳои хӯроквории аввалиндараҷаи нишон дода шуда, ҳамагӣ 55% ҳаҷми умумии сохтори воридотии мамлакатро нишон медиҳад, пас маълум мегардад, ки афзалияти қиёсии иқтисодии воридотивазкунии маҳсулотҳои аввалиндараҷа-орд, рағғани растанӣ ва шакар ба $RCA > 3$ баробар гардидааст. Ҳамзамон маълумотҳои ҷадвали 2.11. интихоби шакл ва инчунин ҳаҷми зарурии механизми таъмини

молиявии истехсолоти воридотивазкунии маҳсулотҳои аввалиндараҷаро нишон медиҳад.

Чадвали 2.11.

Нишондиҳандаҳои афзалияти қиёсии маҳсулотҳои хӯрокворӣ барои зарурати воридотивазкунии (дар соли 2022)

Номгӯи маҳсулоти воридотӣ	Ҳаҷми воридот %	Ҳаҷми содирот %	Ҳаҷми сармоягузориҳо (ҳаз. долл.ИМА.)
1 Ғалла, орд	30	0	12451
2 Равғани растанӣ	15	0	0
3 шакар	10	0	358,22
Дигар маҳсулотҳо	35	0	1059,1
Ҳаҷми умумии содирот	2142,0 ҳаз. долл.ИМА.		
Ҳаҷми умумии воридот	5167,5 ҳаз. долл.ИМА.		

Таҳияи муаллиф: сарчашма: Маълумотҳои маҷмуаи оморӣ Агенсии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Душанбе, 2023. - С. 251-257. [120]

Дар чадвал барои арзёбии миқдории иқтисодии воридотивазкунии маҳсулоти хӯроквории ватанӣ, танҳо механизми молиявии сармоягузорӣ қиёс карда шудааст, ки ин ҳам аз нокифоя ва инчунин тақсимооти нобаробари иқтисодии сармоягузориҳо ба ҳамаи истехсолоти маҳсулотҳои аввалиндараҷа нишон медиҳад. Аммо барои муайян намудани сатҳи лозимаи истехсолоти воридотивазкуниандаи зарурӣ, афзалияти қиёсии иқтисодии воридотивазкунии маҳсулотҳои хӯроквории аввалиндараҷаи нишондода шуда бояд $RCA > 2$ бошад.

Мақсади асосии методи таҳия гардида, дар ошкорсозии афзалияти қиёсии иқтисодии воридотивазкунии маҳсулотҳои аввалиндараҷаи хӯрокворӣ дар сатҳи зарурии $RCA > 2$ мебошад, инчунин сатҳи таъсиррасонии механизми таъмини молиявии маъмурӣ ва бозориро ҷиҳати мукамалгардонии саривақтӣ нишон медиҳад. Гузашта аз ин, методикаи мазкур барои истифодаи ҳисоби афзалияти қиёсии иқтисодии воридотивазкунии ҳамчун заминаи маълумотдиҳии саривақтӣ қуллай буда, ҷиҳати ҳамоҳангсозии таъсиррасонии ҳамаи механизми таъмини

истехолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат заминаи муҳим мегузорад. Инчунин дар асоси омилҳои таъсиррасон, ҷиҳати дар шакли алоҳидагӣ таҳия ва татбиқи механизми таъмини молиявӣ ба ҳар як намуди маҳсулоти хӯроквории зарурати воридоивазкунанда дошта, метавонад ҳамчун равиши таҳқиқотӣ ва таҳлилӣ истифода карда шавад.

Бо мақсади коҳиш додани ҳаҷми воридоти маҳсулоти хӯроквории аввалиндарача ва сатҳи вобастагии бозори хӯроквории дохила аз маҳсулотҳои бозори беруна, ҳамзамон таҳияи равиши таҳқиқотӣ барои сафарбар намудани механизми таъмини молиявӣ ба ҳар як намуди маҳсулоти хӯроквории зарурати баланди воридотивазкунидошта, инчунин арзёбии афзалияти қиёсии иқтисодии воридотивазкунии $RCA > 3$ тавассути методикаи пешниҳодгардида, муайянсозии сатҳи коррелятсияи омилҳо дар шакли модели регрессионӣ муҳим мебошад.

Барои ин матритсаи зарифҳои (коэффисиентҳои) коррелятсияи чуфтро таҳқиқ карда, зичӣ ва алоқамандии нишондиҳандаҳои ҷадвали 2.12.-ро ошкор мекунем. (Ҷадвали 2.12.)

Маълумотҳои натиҷавии матрица собит менамояд, ки байни нишондиҳандаҳои ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ нисбат ба ҳаҷми маҳсулоти содиротии хӯрокворӣ коэффисиенти коррелятсионии зиёд (тафовути зиёд) мушоҳида намегардад. Мантиқан зоҳир мегардад, ки ҳар яке ин нишондиҳандаҳо мувофиқи унсурҳои алоҳидаи бозор амал менамояд. Масалан, барои воридоти маҳсулоти хӯрокворӣ дар сатҳи умумидавлатӣ, низоми гумрукӣ маҳдудиятҳои хоса мавҷуд нест. Дар самти ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти хӯроквории ватанӣ монеаҳои барзиёдӣ муайян накарда шудааст, инчунин ҳаҷми воридоти маҳсулоти хӯроквориро ба бозорҳои ватанӣ метавонад ҳаҷми талабот, инчунин тақозои маҳсулоти хӯрокворӣ танзим намояд.

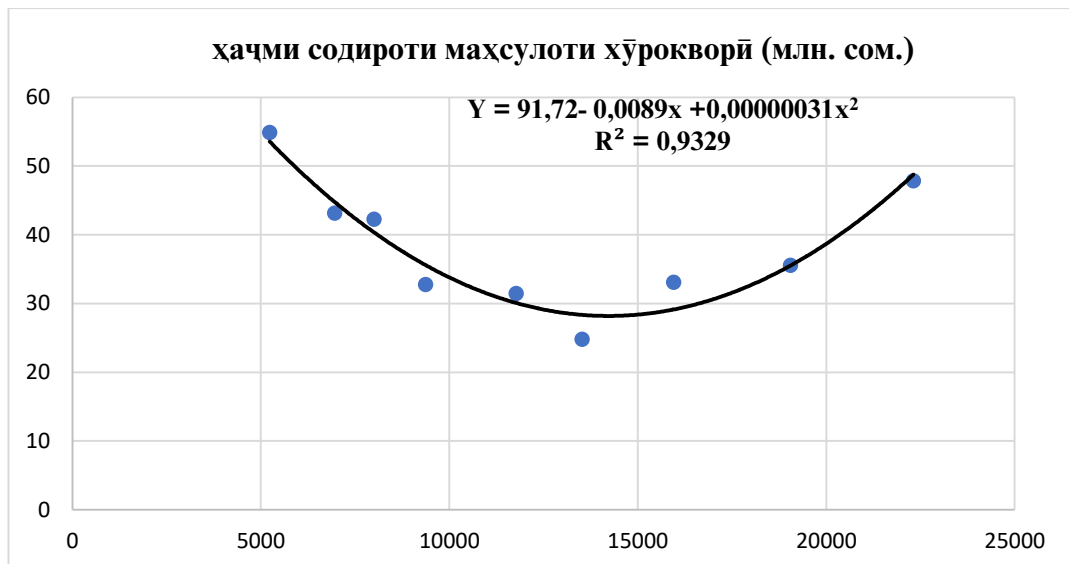
**Матритсаи коэффисиентҳои коррелятсияи содирот ва воридоти
маҳсулоти хӯрокворӣ**

	Истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ (млн. сом.)	Ҳаҷми содироти маҳсулоти хӯрокворӣ (млн сом.)
Ҳаҷми содироти маҳсулоти хӯрокворӣ (млн долл.)	-0,229	
Ҳаҷми воридоти маҳсулоти хӯрокворӣ (млн долл.)	0,140	0,766

Таҳияи муаллиф: тибқи натиҷаҳои таҳқиқот аз рӯйи таҳлили барномаи «Microsoft Excel»

Аз натиҷаи таҳлил муайян мегардад, ки сатҳи алоқамандии (коррелятсияи) ҳаҷми содироти маҳсулоти соҳа (-0,229) ва нишондиҳандаи ҳаҷми воридоти маҳсулоти соҳа (-0,140) нисбатан зиёд аст. Ин маънои онро дорад, алоқамандии мантиқӣ байни онҳо вучуд дорад, ки ин натиҷа метавонад предмети муҳоҷисаи таҳлилӣ ва натиҷагирӣ аз он гардад. Инчунин ҷиҳати ҷустуҷӯи қарорҳои дахлдор дар самти тақмили механизми таъмини молиявии истеҳсолоти ба содирот нигаронида шуда ҳамчун маълумоти дақиқ мавриди истифода қарор дода шавад.

Бо мақсади пайдо намудан маълумотҳои таҳлилӣ-иқтисодӣ ҷиҳати муайянсозии алоқамандии ғайрихаттӣ байни нишондиҳандаҳои ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ ва ҳаҷми содироти маҳсулоти хӯроквории мамлакат, методи бастаи (пакети) барномаҳои амалии самаранокро истифода менамоем (расми 2.6).

Расми 2.6. Алоқамандии ғайрихаттии ҳаҷми содироти маҳсулоти хӯроқворӣ (млн. долл.) ва истеҳсоли маҳсулоти хӯроқворӣ (млн сом.). Таҳияи муаллиф: тибқи натиҷаҳои таҳқиқот аз рӯйи таҳлили барномаи «Microsoft Excel»

Чӣ тавре, ки маълум мегардад дар асоси нишондиҳандаҳои дақиқи оморӣ, таҳлили нишондиҳандаҳои ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти хӯроқворӣ ва ҳаҷми содироти маҳсулоти хӯроқворӣ дар Тоҷикистон аз рӯйи модели регрессионӣ сатҳи алоқамандии ғайрихаттии намуди «параболаи тартиб 2» дар диаграмма тасвир мегардад. Мусаллам аст, ки дар баъзе моделҳои иқтисодӣ дар доираи сиёсати воридотивазкунанда чораҳои (механизми) истеҳсоли барзиёд ҷиҳати таъмини бозори хӯроқвории ватанӣ ва баръакс дар баъзе моделҳои иқтисодӣ истеҳсоли маҳсулоти хӯроқвории ватанӣ бо назардошти афзоиши ҳаҷми содироти онҳо роҳандозӣ мегардад. Аз ҷумла, ҳангоми нокифоя эҳсос гардидани маҳсулоти хӯроқворӣ дар бозори ватанӣ, воридоти онро аз бозори беруна нисбат аз кам кардани ҳаҷми содироти маҳсулоти хӯроқворӣ афзалтар мешуморанд. Масалан, дар ИМА. новобаста аз ҳаҷми истеҳсоли картошка, 30% он ба таври ҳатми барои коркарду истеҳсоли дуюмдараҷаи маҳсулотҳои аз картошка омода мешуда равона карда шуда, ҷиҳати содироти навъҳои гуногуни хӯроқворӣ аз картошка омода мешуда равона карда мешавад. Ҳангоми нокифоя гардидани ҳаҷми истеҳсоли картошка нисбат ба ҳаҷми истеҳсоли он, ҳамон 30% тарҳрезӣ гардида тағйир наёфта, балки ҳаҷми норасоӣ

тавассути дигар механизми молиявию ҳавасмангардониҳои давлатӣ ба бозори дохилӣ воридот карда мешавад.

$$Y = 91,72 - 0,0089x + 0,00000031x^2 \quad (2)$$

Натиҷаҳои аз модели регрессионии ба даст оварда шуда алоқамандии нишондиҳандаҳои ҳаҷми истеҳсол ва ҳаҷми содироти маҳсулоти хӯроқро дар шароити мавҷудияти омилҳои гуногунсатҳ тавсифи пурра дода наметавонад. Барои ҳамин, чиҳати муайян намудани тавсифҳои омӯри-иктисодии модели регрессионии ғайрихаттии нишондиҳандаҳои ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти хӯроқворӣ ва ҳаҷми содироти маҳсулоти хӯроқворӣ ба воситаи «таҳлили маълумотҳо»-и бастаи (пакети) барномаи амалии Microsoft Excel-ро истифода намуда, алгоритми махсус ҳосил менамоем.

Ҷадвали 2.13.

Модели регрессионии ғайрихаттии нишондиҳандаҳои ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти хӯроқворӣ ва ҳаҷми содироти маҳсулоти хӯроқворӣ

Омори регрессионӣ				
Коэффициенти коррелятсия R	0,9659			
Коэффициенти детерминатсия R ²	0,9329			
Коэффициенти детерминатсияи меъёришуда R ²	0,9106			
Хатогии стандартӣ	2,7977			
Мушоҳида	9			
Таҳлили дисперсионӣ				
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F-Фишер</i>
Регрессия	2	653,347	326,674	41,737
Бақия	6	46,962	7,827	
Ҷамағӣ	8	700,309		
	Коэффициентҳо	Хатогии стандартӣ	t-омори стандартӣ	P-аҳамият
Ҷ-буриши алоқамандӣ	91,72	5,955465	15,401455	0,000005
Истеҳсоли маҳсулоти хӯроқворӣ (млн сом.) x	-0,0089	0,000980	-9,118250	0,000098
x ²	0,00000031	0,00000004	8,876762	0,000114

Таҳияи муаллиф: тибқи натиҷаҳои таҳқиқот аз рӯйи таҳлили барномаи «Microsoft Excel»

Аз натиҷаҳои ҳосилшудаи омори регрессионӣ дида мешавад, ки модели регрессия ғайрихаттӣ алоқамандии ҳаҷми содироти маҳсулоти хӯрокворӣ 47,9 млн. долл. ИМА. - ро аз истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ 22313 млн. сом. (ҳангоми арзиши асъори ватанӣ-1 доллари ИМА. баробари 1,086 сомонӣ дар соли 2022) бо сифати баланд ифода менамояд. Коэффисиентҳои баланди (ба 1 наздик) коррелятсияи маҷмӯи ва детерминатсияи маҷмуавӣ тасдиқкунандаи сифати баланди модели регрессионии таҳия гардида мебошад. Ин натиҷаҳо собит менамоянд, ки барои афзоиш додани ҳаҷми содирот ва ба ҳамин васила коҳиш додани ҳаҷми воридоти маҳсулоти хӯрокворӣ сараввал ба масъалаҳои баландбардории ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти хӯрокаи ватанӣ тавачҷуҳи бештар зоҳир намудани зарур аст. Гузашта аз ин, натиҷаҳои модели регрессионӣ шаҳодат медиҳанд, ки тақмили механизмҳои таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунанда зарурияти аввалиндараҷа доранд. Маълум мегардад, ки зарурати бештари ташкилу тақмили механизми молиявӣ ҷиҳати таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда дар саноати хӯрокворӣ бояд ба таҳияи консепсияи алоҳидаи ҳамохангкунандаи механизми таъмини молиявии самти истеҳсол ва содироти маҳсулоти хӯроквории ватанӣ мусоидат намояд.

Ҳамчунин қиммати ҳисобии F-меъри Фишер (41,37) аз қимати ҷадвалии он ($F_{\text{ҷадвалии}}=5,14$) ба маротиб калон аст, ки ин фарзия сифрии H_0 -ро инкор мекунад. Яъне, фарзия оид ба паҳлӯҳои муодилаи регрессия ба сифр баробар аст, инкор карда мешавад. Қиммати ҳисобии t-меъри омори стандартӣ барои ҳамаи паҳлӯҳои (параметрҳои) муодилаи регрессия (15,4; |-9,11|, 8,87) низ аз қиматҳои ҷадвалии он ($t_{\alpha=0,05}=2,44$) ба маротиб калон аст. Бинобарин параметрҳои параболаи тартиби 2 тасодуфан аз сифр фарқ накарда, балки аз ҷиҳати омӯрӣ боэътимод мебошанд.

Қобили қайд аст, ки натиҷаҳои модели регрессиони ба дастовардашуда дар омилҳои асосии интенсификатсияи истеҳсолоти маҳсулоти агроозуқаворӣ, ки нисбатан таркиби асосии саноати хӯроквории мамлакатро ташкил медиҳад, зоҳир мегарданд. Натиҷаҳои таҳлилий ва қиёсиву регрессиони ҳаҷми истеҳсол ва ҳаҷми воридоти маҳсулоти хӯроквории мамлакат бо назардошти афзоиши нархҳои истеъмолий ва инчунин тамоюли беқурбшавии асъори миллӣ дар солҳои таҳлилий ба инобат гирифта шудааст.

Ҳамаи тавсифҳои омории модели (1) доир ба сифати хуби он гувоҳӣ медиҳанд ва ин имкон медиҳад, ки модели регрессияи ғайрихаттӣ, ки параболаи тартиби 2 (ду) барои таҳлил ва пешгӯии истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ (млн сом.) ва ҳаҷми содироти маҳсулоти хӯрокворӣ (млн. дол.) тавсия дода шавад. Вобаста ба захираҳои молиявӣ, иқтисодии молиявии корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат, инчунин омилҳои нархи истеъмолий ва сатҳи беқурбшавии асъори хориҷӣ дурнамои иқтисодии нишонихандаҳои ҳаҷми содиротӣ ва ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти хӯроквории мамлакатро бо усули модели иқтисодӣ-риёзӣ барои то давраи соли 2030, дар алоқамандӣ бо СМР ҚТ барои солҳои то 2030 таҳия менамоем.

Ҷадвали 2.14.

**Дурнамои ҳаҷми содирот ва истеҳсоли маҳсулоти хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 (тибқи натиҷаҳо)
(бо усулҳои иқтисодӣ-риёзӣ ва модели (1))**

Солҳо	Ҳаҷми содироти маҳсулоти хӯрокворӣ (млн. сом.)	Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ (млн. сом.) x1
2023	69,39	24929
2024	85,23	27006
2025	103,71	29083
2026	124,82	31160
2027	148,56	33238
2028	174,95	35315
2029	203,96	37392
2030	235,62	39470

Таҳияи муаллиф: тибқи натиҷаҳои таҳқиқот аз рӯйи тухлили барномаи «Microsoft Excel»

Таҳлилҳо чиҳати муайянсозии дурнамо собит менамоянд, ки барои мусоидат ба татбиқи СМР ҚТ барои давраи то соли 2030 натиҷаҳои пешбинишуда тамоюлҳои мусбӣ доранд. Аз ҷумла, тибқи сценарияи ояндабинии некбинона, ки тавассути модели параболи тартиби ду (1) таҳия шудааст, амал намояд ва бузургҳои тасодуфию таъсиррасон ба истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ ва содироти он бетаъсир бошанд, он гоҳ рушди интенсивии соҳаро интизор шудан мумкин аст. Мувофиқи ин сценария то соли 2030 ҳаҷми содироти маҳсулоти хӯрокворӣ ба 235,62 млн. сомонӣ зиёд мегардад, ки ин раванд тамоюлҳои мусбӣи 239,4% ё ба 166,23 млн. сомонӣ зиёдшавии ҳаҷми содироти маҳсулоти хӯроквориро пешгӯи менамояд. Бояд қайд намуд, ки асоси афзоиши ҳаҷми содиротиро истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ ташкил медиҳад, ки ин нишондиҳанда дар солҳои пешгӯишаванда ба 39470 млн. сомонӣ хоҳад расид, ки баробари зиёдшавии он 58,4% ё ба миқдори 14559 млн. сомонӣ баробар мегардад.

Қобили қайд аст, ки натиҷаҳои ояндабинишуда бо назардошти нишондиҳандаҳои воқеии имрӯзаи корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат таҳлил, қиёс ва моделсозӣ карда шудааст. Модели таҳия гардида метавонад ба ҷустуҷӯ ва инчунин таҳияи механизми муассири таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунанда мусоидат намуда, инчунин чиҳати татбиқи ҳадафҳои стратегии мамлакат консепсия ё стратегияи махсуси рушди стратегии корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат дар асоси таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда заминаҳои мусоид мегузорад.

Бо мақсади коҳиш додани сатҳи вобаста будани бозори маҳсулоти озуқавории мамлакат аз бозорҳои беруна ва инчунин, дар масъалаҳои коҳиш додани тафрикаи тавозуни содироту воридоти маҳсулоти сектори аграрӣ ва саноати коркард соли 2016 «Барномаи давлатии мусоидат ба содирот ва воридивазкунии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020» қабул гардида буд. Барномаи мазкур бо «мақсади фароҳам

овардани шароитҳои мусоид ва амалишавии сиёсати давлатии иқтисодии хориҷӣ, баланд бардоштани сатҳи рақобатнокии маҳсулоти ватанӣ дар бозори дохилӣ ва хориҷӣ таҳия гашат, ба афзун гардонидани ҳаҷми содирот, коҳиш додани ҳиссаи молҳои истеъмоли ва хизматрасонӣ дар ҳаҷми умумии воридот равона гардидааст» [2].

Ҳамин тариқ, натиҷаҳои ба дастовардашудаи таҳлилҳо, муқоиса ва инчунин моделсозии такмили механизми молиявии истеҳсолоти воридотивазкунанда дар корхонаҳои саноати хӯрокворӣ нишон медиҳанд, ки татбиқи самаранокии механизми таъмини молиявӣ барои коҳишдиҳии сатҳи вобастагии бозори ватанӣ аз маҳсулоти корхонаҳои саноати хӯроквории беруна муҳим буда, зарурати таҳия ва татбиқи концепсияи алоҳидаи фаъолгардонии механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат, бо назардошти ҷустуҷӯ ва пайдо намудани сарчашмаҳои нави молиякунониро асоснок менамояд.

Дар натиҷаи баррасии зербоби мазкур, чунин хулосабарорӣ намудан мумкин аст:

1. Ошкор карда шуд, ки такмили механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат бидуни маблағҳои бучети давлатӣ ва маҳалӣ, сармоягузориҳо, бурсияҳо ва инчунин дигар чораҳои тавсифи ҳавасмандидошта, бо нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ-ҳаҷми истеҳсолоти маҳсулоти хӯрокворӣ, ҳаҷми воридоти маҳсулоти хӯрокворӣ ва ҳаҷми содироти маҳсулоти хӯрокворӣ алоқамандии зич дорад.

2. Маълум гардид, ки такмили механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ хусусияти зинагӣ дорад. Масалан, сарчашмаҳои молиякунонии таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ дар мадди аввал аз стратегияи рушди молиявии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ сарчашма гирифта, баъдан бо сарчашмаҳои молиявии давлатӣ

ва сармоягузориҳои ватанию хориҷӣ пайваст мегарданд, ки дар маҷмӯъ сатҳи самаранокии амалишавии механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои мамлакатро таҷассум менамоянд.

3. Натиҷаи таҳлили иқтисодӣ собит менамояд, ки бинобар сабаби мунтазам набудани таъминоти молиявӣ раванди истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат, ҳиссаи воридоти маҳсулоти хӯрокворӣ то ҳол зиёд аст. Аз ҷумла, аз натиҷаи таҳлил ошкор гардид, ки дар соли 2021 ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти хӯрокаи ба 22313 млн. сомонӣ, ҳаҷми содироти маҳсулоти хӯрокаи ба 47,9 млн. долл. ИМА. ва ҳаҷми воридоти маҳсулоти хӯроквории мамлакат ба 972,6 млн. долл. ИМА. расида буд. Албатта, чунин натиҷаҳо тақмили саривақтии механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакатро бо назардошти ғайриқарорӣ ва вазирати бунёдӣ ва ҷустуҷӯи сарчашмаҳои нави молиякунонии соҳа тақозо менамояд.

4. Муайян карда шуд, ки ҳаҷми воридотивазкунии маҳсулоти хӯрокворӣ набояд ба пуррагӣ қатъ ё ин, ки мазмуни пурра маҳдуд намудани маҳсулоти воридотшавандаро дошта бошад, аниқтараш воридотивазкунии маҳсулоти корхонаҳои хӯрокворӣ бояд як сатҳи муайяни лозимаро вобаста ба ҳаҷми истеҳсолоти ватанӣ ва иқтидору тавонмандии молиявии аҳоли дошта бошад. Вобаста ба ин, методикаи аз рӯи ҳисоби самаранокии воридотивазкунандаи маҳсулоти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ пешниҳод гардида, фарқияти (тафовути) самарани аз ҳисоби сарфақории вазирати молиявии (пулӣ) корхонаҳоро ҳангоми истифодабарии ҳаҷми маҳсулоти воридотивазкунанда бо назардошти ҳаҷми масрафоти маҳсулоти истеҳсолшаванда муайян карда шуд.

5. Бо мақсади пайдо намудани маълумотҳои таҳлилий-иқтисодӣ ҷиҳати муайянсозии алоқамандии ғайриқарорӣ байни нишондиҳандаҳои ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ ва ҳаҷми содироти маҳсулоти

корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат, методи бастаи (пакети) барномаҳои амалии самаранокро истифода карда шуд. Чунин моделсозӣ имкон фароҳам овард, ки тавсифҳои омории модели (1) доир ба сифати ҳуби онро гувоҳӣ дода ва заминагузори менамояд, ки модели регрессияи ғайрихаттӣ, ки параболаи тартиби 2 (ду) барои таҳлил ва пешгӯии истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ (млн сом.) ва ҳаҷми содироти маҳсулоти хӯрокворӣ (млн дол.) истифода карда шуд.

6. Тибқи сценарияи ояндабинии тақмили механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ то соли 2030 ҳаҷми содироти маҳсулоти хӯрокворӣ ба 235, 62 млн. долл. ИМА. зиёд мегардад, ки ин раванд тамоюлҳои мусбӣи 239, 4% ё ба 166,23 млн. долл. ИМА. зиёдшавии ҳаҷми содироти маҳсулоти хӯроквориро пешгӯи менамояд. Инчунин афзоиши ҳаҷми содиротиро истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ ташкил медиҳад, ки ин нишондиҳанда дар солҳои пешгӯишаванда ба 39470 млн. сомонӣ хоҳад расид, ки баробари зиёдшавии он 58,4% ё ба миқдори 14559 млн. сомонӣ баробар мегардад.

БОБИ Ш. САМТҲОИ АФЗАЛИЯТНОКИ ТАКМИЛИ МЕХАНИЗМИ МОЛИЯВИИ ИСТЕҲСОЛОТИ ВОРИДОТИВАЗКУНАНДАИ САНОАТИ ХҶРОКВОРӢ

3.1. Такмили механизми молиявии дастгирӣ ва ҳавасмандгардони истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ

Устувор гардидани механизми бозорӣ ва ғайриҷашмдошт тағйир ёфтани вазъи бозори озуқаворӣ тақозо менамояд, ки таркиби сиёсати молиявӣ-қарзии мамлакат, бахусус усулҳои таъсиррасониҳои молиявӣ ба истеҳсолоти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ, чиҳати таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда ва ҳамзамон заминагузорӣ ба сиёсати истеҳсолоти ба содиротнигаронидашуда такмил дода шавад. Моҳияти чунин тағйиротҳо аз он иборат аст, ки дар баробари идоракунии марказонидашудаи ҳамаи фаъолияти молиявии корхонаҳои саноатӣ, аз ҷумла регламенткунонии истифодаи фондҳо ва ба қисмҳои алоҳида ҷудо намудани онҳо, шароитҳо ва ташаккули истифодаи захираҳои молиявӣ тибқи нақшаҳои омодакарда шуда, инчунин меъёрҳо ва маҳакҳо, воситаҳои ғайримустақими молиявӣ барои дастгирӣ ва ҳавасмандгардони истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ истифода карда мешавад. Зеро мақсади асосии дастгирӣ ва ҳавасмандгардони молиявӣ ҳамчун механизми таъмини молиявӣ аз ташкили заминаи муътамади молиявӣ барои таъмини мустақилияти иқтисодӣ ва таъмин намудани муътадилияти низоми молиявии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ дар раванди таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда иборат мебошад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар заминаи стратегияи миллии рушд ва барномаҳои рушди соҳавӣ ба масъалаҳои фаъолгардони равандҳои воридотивазкунии маҳсулоти хӯрокворӣ диққати бештар зоҳир гардида истодааст. Вобаста ба шиддат гирифтани вазъи макроиқтисодӣ дар солҳои охир, дигаргуншавии муносибатҳои тижоративу иқтисодии

берунмарзӣ, тазохуроти бозорҳои фондӣ, мушкилоти фаъолият ва муомилоти қарзии бонкҳо, ки дар асоси авҷ гирифтани муносибатҳои таҳримона байни иштирокчиёни бузурги бозори молиявии ҷаҳонӣ пайдо гардидааст, инчунин афзоиши ҳаҷми маҳсулоти хӯроквории воридотшаванда ба бозори ватанӣ, такмилдиҳии механизми таъмини молиявии дастгирӣ ва ҳавасмандгардонии истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ на танҳо аҳамияти иқтисодиву технологӣ, балки аҳамияти таъмини амнияти озуқавории миллӣ ва ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ ба шумор меравад.

Равандҳои таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ то имрӯз ҳамчун масъалаи баҳсталаб дар доираи илм ва инчунин масъалаи нотамоми соҳаи саноати хӯроквории мамлакат боқӣ мондааст. Гарчанде паҳлӯҳои ташкилӣ-институтсионалии таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ бо назардошти истифодаи механизми таъмини молиявии бозорӣ ва маъмурии татбиқи он аз тарафи ҳукумати мамлакат таҳия гардида бошад ҳам, лекин то ҳол корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат барои истеҳсоли маҳсулоти хӯроквории рақобатпазир ва дар ҳаҷми лозима содир намудани он омодагии пурра надоранд.

Қайд намудан бомаврид аст, ки таъмини самаранокии механизми таъмини молиявӣ ба хусус аҳамияти дастгирӣ ва ҳавасмандгардонии истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ бо рушди дигар соҳаҳои хоҷагии халқ барои ташкили занҷираи истеҳсоливу технологии маҳсулоти тайёри хӯрокворӣ то ба истеъмолкунандаи ниҳой расонидани маҳсулоти босифати коркарди технологишуда дар талъам мебошад.

Ҳадафи ниҳоии такмили механизми таъмини молиявии дастгирӣ ва ҳавасмандгардонии истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ бояд дар фаъолгардонии равандҳои сармоягузорӣ, таҷдиди технологии истеҳсолоти амалкунанда, афзоиши маҳсулнокии

меҳнат аз ҳисоби ҷойгиркунонии технологияҳои захира ва энергияи сарфакунанда, инчунин фаъолгардонии равандҳои инноватсионӣ барои ноил гардидан ба маҳсулотҳои хӯроквории нави бозорӣ зуҳур ёбад. Гарчанде, ки на ҳамаи корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат имкониятҳои хубу кифоягии молиявӣ доранд, аммо сарчашмаҳои сармоягузориҳо бояд аз ҳисоби соҳибмулкони (фондҳои молиявии корхонаҳо), инчунин аз ҳисоби фондҳои буҷетӣ ва ғайрибуҷетӣ бошанд.

Натиҷаи таҳқиқоти илмӣ ва таҷрибаи хориҷӣ нишон медиҳад, ки ҳангоми татбиқи сиёсати воридотивазкунии маҳсулоти хӯроквории барои баратараф намудани вобастагии воридотӣ, дар қатори дастгириҳои махсуси давлатии соҳаҳо ё корхонаҳои алоҳидаи саноати хӯрокворӣ, инчунин таҳия ва татбиқи чораҳои махсуси универсалӣ ба монанди мониторинги қурби асъори хориҷӣ, кӯмаки давлатӣ дар бунёди инфрасохтор ва механизми таъмини молиявии универсалӣ (ҳавасмандгардонии инноватсионӣ тавассути сиёсати андоз, ташкили шароитҳои имтиёзӣ барои содирот ва азхудкунии технологияҳои навин, танзими сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ ва ғайра), ташкили ҳавасмандиҳои табиӣ (ҳавасмандиҳо дар савдои хориҷӣ, техникӣ, маъмурӣ ва ғайраҳо) барои рушди соҳаҳои алоҳидаи ба саноати хӯрокворӣ алоқаманд ва инчунин баландбардории сатҳи рақобатпазирии онҳо зарур аст.

Дар баробари ин, шомил шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Созмони умумиҷаҳонии савдо (СУС) соли 2013, ва устувор гардидани муносибатҳои сиёсӣ ва иқтисодӣ бо Иттиҳоди иқтисодии Евроазия (ИИЕА) зарурияти ворид намудани тағйиротҳои куллиро дар масъалаҳои дастгирии давлатии воридотивазкунандаи истеҳсолоти маҳсулоти саноати хӯрокворӣ пайдо мегардад. Аз ҷумла, риояи ҳатмии меъёрҳои байналмилалӣ савдо, инчунин иҷрои уҳдадорӣ ба худ гирифта ҳатмӣ мегардад. Аз ин сабаб, имконияти таҳия ва татбиқи воридотивазкунандаи мустақил бо роҳи маҳдудсозии воридоти маҳсулоти хӯроквории нокифоя

бо васоитҳои тарифи-гумрукӣ ва ғайритарифӣ, инчунин субсидиякунонии рушди истеҳсолоти ватании воридотивазкунандаи маҳсулоти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ ғайриимкон мегардад.

Маълум аст, ки то имрӯз Ҳукумати мамлакат паҳлӯҳои институтсионалӣ ва ташкилӣ-иқтисодии тағйирдиҳии маҷрои асосии рушди корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакатро дар ҳошияи меъёрҳо ва талаботҳои СУС таъмин намуда истодааст. Аммо омилҳои геосиёсӣ ва геоиқтисодие, ки ғайричашмдошт пайдо мегарданду низоми муносибатҳои молиявӣ-қарзӣ, аз ҷумла самаранокии амалишавии механизми таъмини молиявии дастгирӣ ва ҳавасмандиҳои давлатии рушди корхонаҳои саноати хӯроквориро вайрон менамоянд, инчунин татбиқи ҳадафҳои муайян карда шудаи давлатиро монеагӣ намуда, баръакс сатҳи вобастагии Тоҷикистонро аз ҳаҷми маҳсулоти корхонаҳои хӯроквории давлатҳои хориҷӣ бештар гардонида истодааст. Аз як тараф, аён мегардад, ки баъзе мамлакатҳои шарик дар ҳошияи фаъолияти СУС меъёрҳо ва талаботҳои шадидро барои Тоҷикистон пешниҳод намуда, дар баъзе мавридҳо худ ба ҳамон меъёрҳо ва талаботҳои СУС чандон аҳамият намедиханд. Қобили қайд аст, ки дар СУС механизми мучозотдиҳӣ риоя ва ё иҷрои талаботҳои пешниҳод гардида таҳия нагардидааст. Аз тарафи дигар бошад, як қатор мамлакатҳои шарик тавассути усулҳои маъмурӣ монеаҳои аҳамияти сиёсиву иқтисодиро чиҳати ба бозорҳои онҳо ворид гардидани маҳсулоти корхонаҳои хӯроквории Тоҷикистон монеаҳои гуногун сохта, Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҳамчун бозори хӯроквории иқтисоддоранд нигоҳ медоранд.

Равандҳои муосири рушди иҷтимоӣ-иқтисодӣ, бахусус тамоюлҳои ба таври ғайричашмдошт тағйир ёфтани вазъи бозорҳои ашъвӣ ва хӯрокворӣ, инчунин ҳаҷми талаботи аҳоли бо тафовут дар ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти хӯроквории ватанӣ иқтисодиёти мамлакатро водор менамояд, ки чиҳати такмили мунтазами механизми таъмини молиявӣ дар мадди аввал механизми дастгирӣ ва ҳавасмандиҳои давлатии таъмини

истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроквории мамлакат таҳия карда шавад. Вобаста ба омилҳои ошкор гардида, сатҳи алоқамандӣ ва таъсиррасониҳои онҳо, иқтидорҳои истеҳсолӣ ва захираҳои молиявӣ дар сатҳи микро ва макроиқтисодӣ, ба назари мо, механизми зерини молиявии дастгирӣ ва ҳавасмандии таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроквории мамлакатро тасвир намудан мумкин аст. (Расми 3.1).

1) Дастгирии молиявӣ барои имичи истеҳсолкунандагони ватанӣ, пешниҳоди кӯмак дар реклама ва пешниҳоди маҳсулоти хӯрокворӣ ба бозорҳои хориҷӣ;

2) Маблағгузориҳои давлатии инфрасохторӣ барои вусъатбахшии воридотивазкунии маҳсулоти корхонаҳои хӯрокворӣ дар бозорҳои ватанӣ ва хориҷӣ (рушди шабакаҳои истеҳсолкунандагони маҳсулоти хӯроквории аввалиндараҷа (орд, шакар, рағани растанӣ ва маҳсулотҳои аз онҳо тайёр мешуда));

Расми 3.1. Механизми таъмини молиявии дастгирӣ ва ҳавасмандии таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ.
Таҳияи муаллиф аз рӯи натиҷаҳои таҳқиқот

3) Дастгириҳои давлатии истеҳсолоти инноватсионӣ, корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ (бо назардошти самтҳои афзалиятноки рушди соҳаҳои ба саноати хӯрокворӣ алоқаманд буда, дастгирии бурсиявии (грантии) лоиҳаҳои инноватсионӣ, кафолати давлатӣ, дастгирии давлатии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ тавассути механизми қарзии КВД ССБ);

4) Ташаккули кластерҳои саноатӣ барои маҳалликунонии истеҳсолоти маҳсулоти хӯроквории барои воридотивазкунанда равона карда шуда, афзоиши интенсивии ҳаҷми истеҳсоли онҳо дар шакли ашёи хом ва ё маҳсулоти хӯрокаи тайёр, кооператсияи истеҳсолии корхонаҳои кишоварзӣ бо корхонаҳои коркард;

5) Таъсиси технопаркҳои саноатӣ, бизнес-инкубаторҳо, фондҳои венчурӣ, ташаккули механизми шарикии давлат ва баҳши хусусӣ (ШДБХ) дар самти таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ.

Дар асоси давра ба давра устувор гаридани фаъолияти истеҳсолии минтақаҳои озоди иқтисодӣ ва содагардонии дастрасӣ ба бозорҳои хориҷӣ дастгирии молиявӣ барои имичи истеҳсолкунандагони ватанӣ хело муҳим мебошад. Бо мақсади дастгирии молиявии корхонаҳои ба саноати хӯроквории мамлакат алоқаманд буда, солҳои охир аз тарафи ҳукумати мамлакат чораҳои махсус ва инчунин чораҳои алоҳидаи соҳавӣ роҳандозӣ гардида буд. Оид ба ин масъала шуруъ аз солҳои 2018, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар баромадҳои расмӣ худ таъкид карда буданд «Сиёсати давлат дар соҳаҳои савдо ва хизматрасонӣ дар ояндаи наздик бояд ба се самти асосӣ - ҳавасмандгардонии содирот, таъмин намудани гуногуншаклии истеҳсолоти ба содирот нигаронидашуда ва содагардонии расмиёти савдо равона гардад» [9].

Баъдан дар хошияи ҳамин ташаббус, соли 2020 барои дастгирии молиявии истеҳсолкунандагони ватанӣ мораторияи ҷумҳуриявӣ, инчунин соли 2021 аз андози замин озод намудани корхонаҳои кишоварзиро эълон

намуда буданд. Гузашта аз ин, бо мақсади кохиш додани сатҳи вобаста будани бозори маҳсулоти хӯроквории мамлакат аз бозорҳои беруна ва инчунин дар масъалаҳои кохиш додани тафрикаи тавозуни содироту воридоти маҳсулоти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ соли 2016 «Барномаи давлатии мусоидат ба содирот ва воридотивазкунии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020» қабул гардида буд. Барномаи мазкур шароитҳои мусоиди роҳбӣ ба бозорҳои нав, бардоштани сатҳи рақобатнокии маҳсулоти ватанӣ дар бозори дохилӣ ва хориҷӣ, афзун гардонидани ҳаҷми содирот, кохиш додани ҳиссаи маҳсулоти хӯрокворӣ дар ҳаҷми умумии воридотро заминагузорӣ намуда буд» [2].

Дар натиҷа, дар бозори маҳсулоти гӯшту ширии мамлакат имрӯзҳо фаъолияти ҶДММ «Нури Сафар», ҶММ «Шири Данғара», ҶС «Комбинати шири Душанбе», фабрикаи ширии «Саодат», корхонаи хусусии истеҳсоли ҳасибу панир «Баҳор», ҶСШК «Афзали Суғд» таҳти тамғаи молии «Молочная радость», КВД «Комбинати хӯроквории Тоҷикистон» ва ҶСШК «Комбинати гӯшту консерва» ҷиҳати баландбардории имичи маҳсулоти хӯроквории ватанӣ назаррас аст.

Албатта ҳамаи инҳо, қаноатмандии имичи маҳсулоти корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакатро таъмин карда наметавонанд. Зеро дар бозорҳои хориҷӣ маҳсулотҳои хӯрокворӣ имичи онҳо ҳамчун машъали муваффақияти истеҳсолӣ баромад намуда, истеъмолкунандагони худро дар бозорҳои хориҷӣ ба осонӣ пайдо намуда истодаанд. Маълум аст, ки танҳо тавассути имичи маҳсулоти саноати хӯроквории ватанӣ, на танҳо сатҳи вобастагии маҳсулоти хӯрокворӣ дар мамлакати истеҳсолкунанда таъмин гардидааст, балки бо реклама тавассути воситаҳои ахбори омма (ВАО), телекоммуникатсия ва ғайраҳо қонеъгардонии талаботи истеъмолии дохила, афзоиши ҳаҷми содирот ва ҳамзамон афзоиши ҳаҷми тиҷорат таъмин гардидааст.

«Муҳим аст, ки дар баробари механизмҳои молиявӣ, дастгирӣ ва ҳавасмандии давлатии таъмини истеҳсолоти воридотивазкунии саноати хӯрокворӣ лоиҳаҳои фармоишӣ дар самти истеҳсоли маҳсулоти хӯроквории воридшаванда, ба монанди истеҳсол ва коркарди маҳсулоти аввалиндараҷаи ниёзи мардум-маҳсулоти ордӣ, рағани растанӣ, маҳсулоти гӯштӣ, шакар ва дигар анвои ғизоӣ бо назардошти ҷалби сармояи хориҷӣ роҳандозӣ карда шавад» [80,176].

Аз ин сабабҳо, барои таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи маҳсулоти саноати хӯроквории мамлакат ба сифати механизми таъмини молиявӣ дастгириҳои давлатӣ дар самти пайдо намудани бозорҳои нав, ҳифзи манфиатҳои тижоратӣ ва инчунин дастгирии молиявӣ барои имиҷи истеҳсолкунандагони ватанӣ, пешниҳоди кӯмак дар реклама ва пешниҳоди маҳсулоти хӯрокворӣ ба бозорҳои хориҷӣ зарур мебошад. Механизми таъмини ин намуди дастгирии молиявии давлатиро дар ҳамоҳангии мақомотҳои давлатӣ, бахусус байни мақомотҳои давлатии Вазорати кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон тавассути намояндагони тижоратии Тоҷикистон дар кишварҳои хориҷӣ тасаввур намудан имконпазир мебошад.

«Дастгириҳои молиявии давлатӣ барои самтҳои зиёди рушди иқтисодӣ муҳим мебошад, ки бояд дар сиёсати рушди саноатӣ ва сиёсати давлатӣ дар дигар самтҳои иқтисодӣ таҷассум ёбад» [116,8].

Қобили қайд аст, ки ҷиҳати густариши объектҳои инфрасохтори саноати хӯроквории мамлакат дар ҷумҳурӣ барномаи давлатии рушди содироти Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 таҳия гардидааст. Бо ташаббуси Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон мақсад ва инчунин самтҳои афзалиятноки он ҷиҳати коҳиш додани нобаробарии ҳиссаи тавозуни воридоту содирот ва ҳамзамон ба таври методӣ коҳиш додани ҳаҷми вобастагии бозори ватанӣ аз маҳсулоти саноатии хӯроквории беруна,

вусъат бахшидан ба равандҳои содироти маҳсулоти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ муайян карда шудааст.

Тибқи ҳадафҳо ва инчунин ояндабинӣ, барнома то соли 2025 дар ду давра татбиқ хоҳад гардид. Дар соли-марҳилаи якум, яъне дар ду соли аввал ташаккули низоми комплекси дастгирии содирот бо назардошти таҷрибаҳои пешқадами хориҷии ба ҳавасмандгардони фаъолияти содиротию диверсификатсияи молу маҳсулот ва бозорҳои нигаронидашуда, инчунин содагардони равандҳои (талаботҳои) савдо таъмин карда шавад. Дар марҳилаи дуюм, бояд масъалаҳои ташаккули самараноки низоми миллии дастгирии содирот ва механизми нави таъмини молиявӣ ва чораҳои ғайримолиявӣ оид ба дастгирӣ ва тақмили содироти маҳсулоти ғайриозуқаворӣ дар асоси рушди босуръатаи инфрасохтори нақлиётӣ-логистикӣ ҳалли пураи худро ёбанд.

Дар баробари ин, ба назари мо механизми таъмини молиявии дастгирии давлатӣ барои рушди инфрасохтори истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ дар бозорҳои ватанӣ ва хориҷӣ гузаронидани чунин чорабиниҳо муҳим мебошад:

➤ Таъмини имкониятҳо, шароитҳо ва инчунин фазои ташаккули фондҳои асосии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ аз тарафаи мақомотҳои соҳавӣ ва маҳаллии ҳокимияти иҷроияи давлатӣ, бахусус таҷдиди технологияи давра ба давраи онҳо бо назардошти таъмини истеҳсолоти инноватсионӣ;

➤ Ташкил ва баргузори семинарҳои гуногунтаъинот, вохӯриҳои корхонаҳои саноати хӯрокворӣ бо намояндагони бизнес ва савдо барои беҳдошти ҳамкориҳои тарафайн дар барориши маҳсулоти хӯрокворӣ ба бозорҳои минтақавӣ, барои саривақт муайян намудани ҳаҷми нокифояи маҳсулоти хӯрокворӣ;

Дар қатори механизми молиявии дастгирӣ ва ҳавасмандгардони истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроквории мамлакат ҷиҳати пешбурди фаъолияти истеҳсолии воридотивазкунанда, ташкили

фаъолияти иттилоотӣ-рекламавӣ, бахусус бо истифода аз ВАО ва воситаҳои электронӣ аҳамияти муҳим дорад. Мақомотҳои маҳаллии ҳокимияти давлатӣ бо мақсади амалигардонии механизми таъмини молиявии дастгирӣ ва ҳавасмандгардонии давлатӣ ва заминагузорӣ ба таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ бояд чунин корҳои муҳимро анҷом диҳанд:

❖ Мақомотҳои маҳаллии ҳокимияти давлатӣ дар Интернет-порталҳои худ масъалаҳои ташкил ва ҷойдиҳии маълумотхоро оид ба номгӯӣ ва ҳаҷми маҳсулоти хӯроквории воридотивазкунӣ ва инчунин ҳаҷми маҳсулотҳои корхонаҳои саноати хӯроквориро дар маҳалҳо (вилоят, шаҳр ва ноҳияҳо) роҳандозӣ намоянд;

❖ Ташкил намудани чорабиниҳои маълумотдиҳӣ дар ВАО оид ба таблиғи ноил гардидани мақсадҳои воридотивазкунии маҳсулоти саноати хӯрокворӣ;

❖ Такшили бозомӯзии мутахассисони дорои таҷрибаи бойи корӣ дар саноати хӯрокворӣ, таълимоти онҳо барои фаъолияти истеҳсолии инноватсионӣ дар шароити иқтисодии муосир (маркетинг, реклама, забномӯзӣ, таҳияи шартнома ё созишномаҳо бо корхонаҳои хориҷӣ ва ғ.);

❖ Ташкили мутахассисони касбии роҳбарикунанда, инчунин маркетингҳо ҷиҳати таҳлили иҷрошавии нақшаҳои маркетингии истеҳсолоти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ бо таваҷҷуҳ ба бунёд ва рушди низоми мизочқалбкунии зерсохторҳои маркетингии корхонаҳои соҳа бо мақсади пайдо намудани бозорҳои нав, ҷӣ барои ворид намудани ҳаҷми маҳсулоти зарурӣ ва ҷӣ барои содир намудани маҳсулоти саноати хӯрокворӣ, инчунин ташкили фаъолияти хизматрасонии дар бунёди занҷираи истеҳсол-коркард-логистика-фурӯш-қонеъгардонии талабот зухурёфта.

Ҳамин тариқ, натиҷаи самарабахши механизми дастгирӣ ва ҳавасмандии давлатии пешниҳод кардашуда, дар мавриди

беҳтаргардони хамкориҳои мутақобилаи давлат ва баҳши хусусӣ имконпазир мегардад. Дастгириҳои давлатии таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакатро тавассути чунин механизми молиявии КВД ССБ ва лоиҳаҳои алоҳидаи Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон-қарзҳои имтиёзнок ё қарзҳои фоизи пасттар дошта (ба ивази фоизи солонаи қарзӣ аз 24-34% ба фоизи қарзии солона аз 15-16%), маблағгузориҳои фондҳои асосии корхонаҳо, суғурта, сармоягузориҳои муштарак амалӣ намудан мумкин аст. Бидуни сатҳи баланди ҷолибияти чунин намуди дастгириҳо ва ҳавасмандгардониҳои давлатии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ, дар шароити муосир истифодаи пурраи онҳо нисбатан маҳдуд мебошад.

Илова бар ин, намудҳои механизми таъмини молиявии дастгирӣ ва ҳавасмандгардониҳои давлатии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроквории мамлакат бояд бо воситаҳои арзёбии самаранокии сармоягузориҳо ва назорати масрафоти воситаҳои молиявии давлатӣ мунтазам пурра гардонида шавад.

Яке аз механизми таъмини молиявии самаранокии хамкориҳои ҳокимияти давлатӣ, сохторҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва муассисаҳои омӯзишӣ ва бизнес шакли ташкили кластери таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ маҳсуб меёбад. Механизми молиявии мазкур имкон фароҳам меорад, ки дар шакли фаъолияти кластери саноати хӯрокворӣ дар заминаи минтақаҳои озоди иқтисодӣ (МОИ) амалкунандаи ҷумҳурӣ, ки бештар дар маҳалҳои деҳот ҷойгир шудаанд, барои аҳолии деҳот ҷойҳои нави корӣ ташкил карда шавад. Инчунин намудҳои инноватсионии истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ ва дорои бартариятҳои рақобатпазиридоштаро ба роҳ монда шуда, дар баробари саҳмгузорӣ ба истеҳсолоти воридотивазкунандаи маҳсулоти саноати хӯрокворӣ ҳамзамон масъалаҳои таъмини рушди устувори маҳалҳо ҳалли худро ёфта метавонанд. Қайд намудан бомаврид

аст, ки имрӯзҳо дар Тоҷикистон 5 МОИ аз рӯи самтҳои махсуси истеҳсоли ҷаёлият намуда истода, макони онҳо дар минтақаҳои гуногуни мамлакат ҷойгир шудаанд, ки аз рӯи маълумоти оморӣ зиёда аз 73% аҳоли дар ин маҳалҳои истиқомат дошта, масъалаи таъмини онҳо бо ҷойҳои кори нигаронкунанда мебошад. Аз ин лиҳоз, татбиқи механизми таъмини молиявии мазкур на танҳо аҳамияти истеҳсоли, балки фарогири масъалаҳои рушди иҷтимоӣ-иқтисодии мамлакат ба шумор меравад.

Имрӯзҳо дар Тоҷикистон дар масъалаҳои ташкили кластерҳои саноатӣ, бахусус кластерҳои истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ профессор Низомова Т.Д. таҳқиқоти зиёд гузаронидаанд, ки ҷолибияти илмӣ ва амалӣ доранд. Аз ҷумла, қайд менамоянд, ки «Барои таъмини саноатикунони босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси инноватсионӣ рушди кластерикунони соҳаҳои иқтисодиёти мамлакат зарур аст. Бе молиякунони ташаккули кластерҳои саноатӣ вобастагии мамлакатҳо аз дигар мамлакатҳо зиёд мегардад [27,176]». Албатта чунин равиш, дар мадди аввал ҷолибияти молиякунони саноати хӯроквории мамлакатро, ибтидо аз сатҳи минтақаҳо афзун намуда, самаранокии татбиқи (амалигардонии) механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯроквориро, ба монанди субсидиякунони истеҳсолоти корхонаҳои соҳа, маблағгузориҳои давлатӣ, ҷолиби сармоягузори ватанию хориҷӣ таъмин менамояд.

Дар ташкили чунин шакли ҷаёлият на танҳо масъалаҳои ба роҳ мондани истеҳсоли маҳсулоти хӯроквории нокифоя, яъне воридотшаванда, балки таъсиси ҷаёлияти силсилавии ҷабҳаҳои истеҳсоли, бунёди маркази (маъмурияти) ҳамоҳангсози равандҳои истеҳсол-коркард-нигоҳдорӣ-борҷомакунӣ-логистика-фурӯш пайдо мегардад. Аниқтараш, ҳангоми ташкили кластерҳои истеҳсоли маҳсулоти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ равандҳои муносибатҳои кооператсионӣ ва ҳамгирии соҳаҳои ба саноати хӯрокворӣ алоқаманд буда ҳамоҳанг гардида, имкониятҳои баландбардории сатҳи молиявии

таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроквории мамлакат зиёд мегардад. Ҳамзамон, дар заминаи ташкили фаъолияти истеҳсолии кластерӣ ташкилу татбиқи лоиҳаҳои инноватсионӣ ва бурсияҳо барои заминагузорӣ ба саноатикунони корхонаҳои саноати хӯрокворӣ тавассути механизми қарзии КВД ССБ ва ҷалби сармояҳои хориҷӣ сода мегардад.

Вобаста ба шароитҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба назари мо, ҳангоми таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ, тавассути дастгирии давлатӣ дар шакли ташкили кластери корхонаҳои саноати хӯрокворӣ, густариши муносибатҳои иқтисодӣ бо корхонаву ташкилотҳои хориҷӣ, бахусус бо мамлакатҳои Иттиҳоди иқтисодии Авруосиё (ИИАО), аъзоёни ташкилоту созмонҳои минтақавӣ ба монанди Созмони ҳамкории Шанхай (СХШ) ва дигар мамлакатҳои ҳамҷавор ҳавасмандгардонии шакли ҳамкории кооператсионии корхонаҳо, бизнеси хурду миёна қуллай мебошад. Барои он ки бо назардошти тағйирёбии ғайриҷашмдошти вазъи бозорҳои молиявии ҷаҳонӣ ва дар пайомади он фалаҷ гардидани тавозуни воридоту содироти маҳсулоти саноати хӯрокворӣ, маҳз кооператсия ва ҳамгирӣ бо ҳамин мамлакатҳо кафолати амалигардонии механизми молиявии дастгирӣ ва ҳавасмандгардонии давлатии таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда дар Тоҷикистон таъмин карда метавонад.

«Сиёсати давлат дар соҳаҳои савдо ва хизматрасонӣ дар ояндаи наздик бояд ба се самти асосӣ - ҳавасмандгардонии содирот, таъмин намудани гуногуншаклии истеҳсолоти ба содирот нигаронидашуда ва содагардонии расмиёти савдо равона гардад» [9].

Барои такмили механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ ташкили бизнес-инкубаторҳо, фондҳои венчурӣ ва паркҳои саноатӣ мавқеи асосӣ доранд. Дар зери мафҳуми бизнес-инкубаторҳо - сохторҳои махсусгардонидашудаи барои таъмини корхонаҳои хурди нав таъсисёбанда бо таҷҳизоту лавозимоти

саноатӣ бо шартҳои имтиёзнок ва инчунин пешниҳоди шаклҳои гуногуни хизматрасониҳои машаваратӣ, муҳосиботӣ ва ғайраҳоро фаҳмидан мумкин аст. Мувофиқи шароитҳои молиявӣ, омилҳои гуногунтавсифи иқтисодӣ ва сиёсӣ, ҳамзамон сатҳи баланди вобастагии бозори Ҷумҳурии Тоҷикистон аз маҳсулотҳои хӯроквории аввалиндараҷа аз бозорҳои хориҷа, ба ақидаи мо, аз тарафи мақомотҳои давлатӣ ташкили бизнес-инкубаторҳо ҳамчун механизми таъмини молиявии дастгирии истеҳсолоти воридотивазкунандаи қуллай, муфид ва мувофиқи мақсад мебошад. Барои он, ки дар раванди саноатикунони иқтисодиёт, бахусус гузаштан аз рушди аграрӣ-индустриалӣ ва модели индустриалӣ-аграрӣ таъсиси корхонаҳои азими (бузурги) хӯрокворӣ на чандон қуллай ва самаранок мебошад. Тағйирёбии ҳаҷми талабот, мунтазам афзоиш ёфтани навҳои инноватсионии маҳсулоти хӯрокворӣ, равандҳои маблағгузорӣ ё сармоягузори тачдиди технологияи корхонаҳои азими саноати хӯроквории мамлакатро душвор менамоянд.

Аз ин лиҳоз, ба ақидаи мо, тавассути ташкилу ташаккули бизнес-инкубаторҳо барои коҳиш додани ҳаҷми воридоти маҳсулоти хӯроквории аввалиндараҷа, ба монанди истеҳсоли маҳсулоти ғалладонагӣ ва коркарди саноатии он, ордкашӣ, равшанкашӣ ва дигар маҳсулоти хӯроквории амсоли инҳо, таъсиси корхонаҳои хурди саноати хӯрокворӣ қуллай мебошад. Барои ҷумҳурии мо, ташкили корхонаҳои хурди ордкашӣ, равшанкашӣ ва истеҳсоли дигар маҳсулоти хӯроквории дорои захираҳои ашёвии ватанӣ чӣ аз лиҳози андозситонӣ ва чӣ аз лиҳози квота ва пардохтҳои ҳатмии гумрукӣ муфид мебошад.

Паркҳои саноатӣ ҳамчун механизми дастгирии молиявии давлатӣ барои таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ нақши калидӣ дошта, инчунин воситаи самараноки рушди соҳибқории хурду миёна маҳсуб меёбад. Таъсиси паркҳои саноатии ба воридотивазкунии маҳсулоти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ равона гардида, метавонанд объектҳои инфрасохторӣ ба монанди иҷораи

имтиёзноки қитъаҳои замин, амборҳо ё яхдонҳои махсуси нигоҳдории ашё ва маҳсулоти хӯрокворӣ, объектҳои нақлиёту логистикӣ, коммуникатсиониро таъмин намоянд.

Ба назари мо, ба таъмини самаранокии татбиқи механизми таъмини молиявии дастгирӣ ва ҳавасмандгардонии давлатии истехсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ, як қатор омилҳои гуногундараҷа ва гуногунсатҳ таъсир расонида метавонанд. Барои ошкорасозӣ ва ҳамзамон чорачӯии саривақтӣ чихати қабули қарорҳои идоравӣ онҳоро чунин гурӯҳбандӣ намудан мумкин аст. **(ҷадвали 3.1.)**

Ҷадвали 3.1.

Низоми омилҳои интихоби механизми молиявии дастгирӣ ва ҳавасмандгардонии истехсолоти воридотивазкунанда дар шароити муосир

Омилҳои беруна		Омилҳои доимӣ	
трансаксионӣ	трансформатсионӣ	трансаксионӣ	трансформатсионӣ
Шароитҳои макроиқтисодӣ, падидаҳои бухронӣ	Таваккали геосиёсӣ	Рушди ниҳоди хусусӣ (бизнес)	Сатҳи пасти технологӣ, фарсудашавии фондҳои истехсолӣ
Вусъатёбии рушди технологӣ	Сатҳи баланди таваккали сармоягузорӣ	Вобастагӣ аз маҳсулоти технологӣ ва воситаҳои содиротӣ	Мушкилоти ҷалби сармоягузори ватанӣ ба рушди корхонаҳои саноати хӯрокворӣ
Тағйирёбии динамикаи талаботи истеъмоли	Мавҷудияти воқеии иқтисодии содиротӣ	Норасогии маълумотҳои фаврӣ (оморӣ, маркетингӣ, консалтингӣ ва ғ)	Арзиши баланди татбиқи барномаҳои воридотивазкунӣ
Сохтори нокифояи ифрасохтори инноватсионӣ	Болоравии бошиддати нархҳои ашё ва маҳсулот	Афзоиши рақобати байни минтақавӣ ва байнисоҳавӣ	Муҳлати кӯтоҳи татбиқи барномаҳои воридотивазкунӣ
Аҳамияти нокифоя ба механизмҳои маркетингии мизочҷалбкунанда	Рушди нобаробари минтақаҳо ва соҳаҳои саноати хӯрокворӣ		

Таҳияи муаллиф аз рӯи натиҷаҳои таҳқиқот

Омилҳои гурӯҳбандикардшуда, аз сатҳи мушкилоти интихоби механизми молиявии тавсифи ҳавасмандгардонии истехсолоти воридотивазкунанда дошта шаҳодат медиҳад. Бахусус омилҳои гурӯҳи беруна, ки баъдан онҳоро ба зергурӯҳи аҳамияти харочоти трансаксионидошта ҷудо карда шудааст, мутақиман ба захираҳои молиявӣ, иқтисодии молиявӣ, инчунин фондҳои гардони корхонаҳои

саноати хӯроквории ба воридотивазкунӣ равона гардида алоқамандӣ дорад.

Зеро ҳар яки онҳо аввалан аҳамияти геосиёсӣ ё геоиктисодӣ дошта, барои интиҳоби механизми алоҳидаи корхонаҳо хароҷоти молиявӣ алоҳидаро тақозо менамояд. Инчунин омилҳои гурӯҳи доимӣ, равандҳои таъсиррасонии ҷалби ниҳодҳои хусусӣ (бизнеси хурд), вобастагии зиёди бозори агроозуқаворӣ мамлакат аз технологияҳои истеҳсолӣ, дастрасии нокифояи маълумотҳои фаврӣ чихати қабули қарорҳои идоракунии раванди истеҳсолоти воридотивазкунанда ва ё барои таҳлилу қиёси вазъи бозори хӯроквории ҷаҳонӣ, инчунин афзоиши рақобати молистеҳсолкунандагони ватанӣ, минтақавӣ ва соҳавӣ барои интиҳоби механизми молиявӣ аҳамияти дастгирӣ ва ҳавасмандгардонидошта мушкилиҳо пеш меоранд. Ҳамзамон омилҳои аҳамияти трансформатсионидоштаи гурӯҳи доимӣ ба таври мушаххас аз сатҳи фарсудашавӣи воситаҳои истеҳсолии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ мамлакат, ҷалби нокифояи сармояи ватанӣ, муҳлати кӯтоҳ доштани барномаҳои воридотивазкунӣ маълумот медиҳад, ки ҳамчун омили таъсири манфидошта, метавонад ба раванди таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ мамлакат таъсир расонад.

Дар дурнамои қаблӣ афзалиятҳои коҳишдиҳии сатҳи вобастагии воридоти маҳсулоти хӯрока танҳо тавассути ҳавасмандгардонии фаъолияти сармоягузори ватанӣ (аз ҷумла ба фаъолияти инноватсионӣ) имконпазир мебошад. Ҳамзамон барои интиҳоби механизми таъмини молиявӣ ҳавасмандгардонии истеҳсолоти воридотивазкунанда дар сатҳи мақомотҳои маҳаллӣ ва инчунин дар сатҳи корхонаҳои саноатӣ, равишҳои илмию амалии коҳишдиҳии сатҳи таъсиррасонии омилҳои берунӣ ва доимӣ муҳим мегардад.

Ҳамин тариқ, омилҳои гуногунсатҳ ва гуногунаҳамият барои интиҳоби механизми таъмини молиявӣ дастгирӣ ва ҳавасмандгардонии воридотивазкунӣ имкон медиҳад, ки бо назардошти шароити

имкониятҳои беруна ва дохила ҷалби захираҳои молиявӣ барои истеҳсоли маҳсулоти хӯроквории воридотивазкунанда дар ҳаҷми зарурӣ ва сифати лозима механизми нисбатан афзалиятнокро дар шароити муосир пайдо карда шавад.

Ҳамин тариқ, дар асоси таҳқиқи зербоби мазкур чунин хулоса ва пешниҳодҳо таҳия карда мешавад:

1. Асоснок карда шудааст, ки вобаста ба шиддат гирифтани вазъи макроиқтисодӣ дар солҳои охир, дигаргуншавии муносибатҳои тиҷоративу иқтисодии берунмарзӣ, тазоҳуроти бозорҳои фондӣ, мушкилоти фаъолият ва муомилоти қарзии бонкҳо, ки дар асоси авҷ гирифтани муносибатҳои таҳримона байни иштирокчиёни бузурги бозори молиявии ҷаҳонӣ пайдо гардидааст, инчунин афзоиши ҳаҷми маҳсулоти хӯроквории воридотшаванда ба бозори ватанӣ, такмилдиҳии механизми таъмини молиявии дастгирӣ ва ҳавасмандгардонии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ на танҳо аҳамияти иқтисодиву технологӣ, балки аҳамияти таъмини амнияти озуқавории миллӣ ва ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ба шумор меравад.

2. Ҳадафи ниҳоии такмили механизми таъмини молиявии дастгирӣ ва ҳавасмандгардонии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ бояд дар фаъолгардонии равандҳои сармоягузорӣ, таҷдиди технологии истеҳсолоти амалкунанда, афзоиши маҳсулнокии меҳнат аз ҳисоби ҷойгиркунонии технологияҳои захира ва энергия сарфакунанда, инчунин фаъолгардонии равандҳои инноватсионӣ барои ноил гардидан ба маҳсулотҳои хӯроквории нави бозорӣ зуҳур ёбад.

3. Ҳангоми татбиқи сиёсати воридотивазкунии маҳсулоти хӯрокворӣ барои бартараф намудани вобастагии воридотӣ, дар қатори дастгириҳои махсуси давлатии соҳаҳо ё корхонаҳои алоҳидаи саноати хӯрокворӣ, инчунин таҳия ва татбиқи чораҳои махсуси универсалӣ ба монанди мониторинги қурби асъори хориҷӣ, кӯмаки давлатӣ дар бунёди инфрасохтор ва механизми таъмини молиявии универсалӣ

(ҳавасмандгардонии инноватсионӣ тавассути сиёсати андоз, ташкили шароитҳои имтиёзӣ барои содирот ва аз худкунии технологияҳои навин, танзими сармоягузориҳои мустақими хориҷӣ ва ғайра), ташкили ҳавасмандиҳои асосӣ (ҳавасмандиҳо дар савдои хориҷӣ, техникӣ, маъмурӣ ва ғайраҳо) барои рушди соҳаҳои алоҳидаи ба саноати хӯрокворӣ алоқаманд ва инчунин баландбардории сатҳи рақобатпазирии онҳо зарур аст.

4. Такмилдиҳии механизми таъмини молиявӣ дастгирӣ ва ҳавасмандгардонии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроквории мамлакат дар дастгириҳои давлатии инноватсия ва бизнеси минтақавӣ ва соҳавӣ зуҳур меёбад. Инчунин дастгириҳои бурсиявӣ, ташаккули кластерҳои саноати хӯрокворӣ, кооператсияи таҳқиқотҳои илмӣ ва бизнес-равандҳо, рушди технопаркҳои саноатӣ, бизнес-инкубаторҳо ва фондҳои венчурии минтақавӣ, молияи давлатӣ барои татбиқи лоиҳаҳои афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ ҳамчун механизмҳои молиявии калидии таъмини истеҳсолоти воридотивазкунии корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат маҳсуб меёбад.

3.2. Равишҳои стратегии такмили механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ

Дар шароити муосири густаришҳои муносибатҳои ҳамгирӣ, ғайричашмдошт тағйир ёфтани вазъи бозорҳои молиявӣ ва озуқаворӣ, афзоиши нархҳои истеъмоли, тезу тунд гардидани муносибатҳои бозорӣ, шадид гардидани рақобати истеҳсолкунандагони маҳсулоти хӯрокворӣ такмили механизми молиявӣ, дастгирӣ ва ҳавасмандгардонии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ зиёд мегардад. Имрӯзҳо ҳар як мамлақати рушди саноатидошта ҷиҳати татбиқи сиёсати воридотивазкунандаи худ ва ба ҳамин васила таъмин намудани мустақилияти бозорҳои озуқавории худ

маҷмуи воситаҳои гуногунсохтору гуногунаҳамияти молиявӣ ва усулҳои зиёди давлатию хусусии дастгирии рушди саноати миллиро мавриди истифода қарор медиҳад.

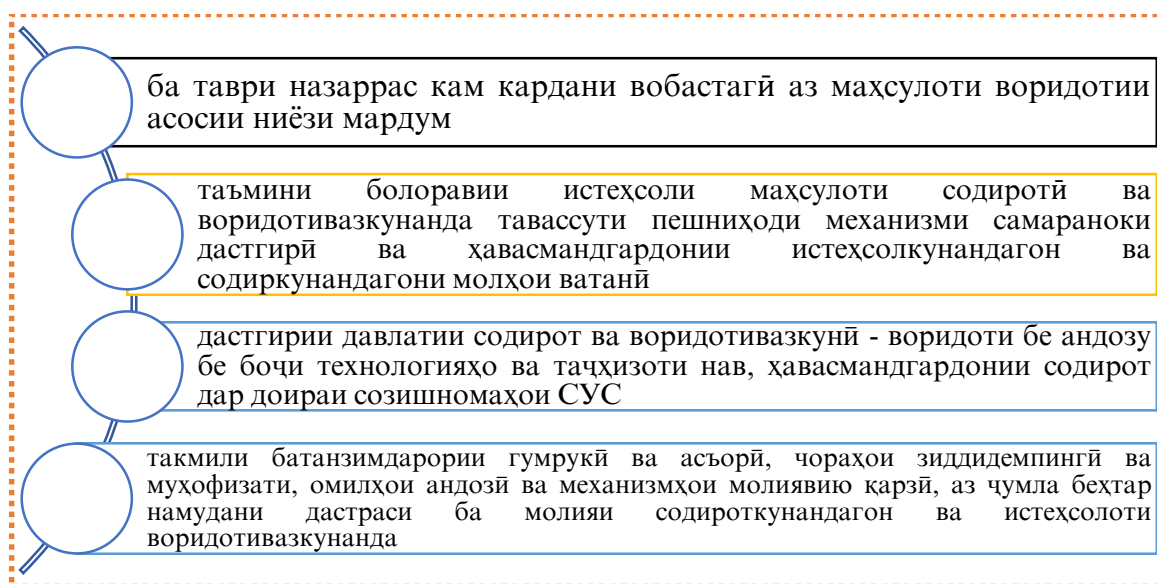
Ба тартибдорӣ ва гурӯҳбандии маҷмуи чунин механизми молиявӣ бо мақсадҳои стратегӣ ва самтҳои асосии рушди соҳаи саноат зич алоқаманд буда, аҳамияти заминавӣ дорад.

Қобили қайд аст, соли 2016 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 қабул гардида буд, ки яке аз ҳадафҳои олии «Таъмини амнияти озуқаворӣ ва дастрасии аҳоли ба ғизои хушсифат» ва ҷиҳати инкишоф додани бозори маҳсулоти кишоварзӣ, аз байн бурдани мушкилоти дастрасии бозори истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ» ҳамчун ҳуҷҷати асосӣ ва стратегияи мамлакат роҳандозӣ гардида буд [12].

Бо ин мақсад, ҷиҳати беҳтаргардонии самтҳои фаъолияти дар стратегияи мазкур муқаррар гардида, инчунин татбиқи саривақтии фаъолгардонии фазои сармоягузориҳои хориҷиву ватанӣ, бахусус бештар ҷалб намудани бахши хусусӣ дар асоси рушди соҳибкории хурди истеҳсолӣ, ки дар маҷмуъ барои сода ва осонгардонии гаронии бучети давлатӣ роҳандозӣ гардидааст, дар назар аст. Антиктараш сарчашмаи асосии таҳияи стратегияи миллии ин бучети давлатӣ мебошад. Илова бар ин, густариши ҳамкориҳои бахши давлатӣ бо бахши хусусӣ ва хориҷӣ ҷиҳати ҷалби воситаҳои бурсиявӣ ҳамчун равишҳои (чораҳои) иловагӣ метавонанд ба такмилдиҳии механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи мамлакат мусоидат намоянд. Бо мақсади татбиқи стратегияи миллии ва дар ҳошияи он механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат дар маҷмуъ (ба таври умумӣ барои 15 сол) беш аз 118,1 млрд. доллари ИМА-ро чудо мегардад, ки аз ин миқдор воситаҳои молиявӣ 54,7 млрд. доллари ИМА (46,3%) ба бахши хусусӣ, 56,1 млрд. доллари ИМА

(47,5%) ба маблағҳои буҷетҳои давлатӣ ва маҳаллӣ, инчунин 7,3 млрд. доллари ИМА (6,2%) ба саҳми шарикони рушд рост меояд.

Бо мақсади татбиқи ҳадафҳои олии мамлакат, аз ҷумла таъмини амнияти озуқаворӣ ва дастрасии аҳоли ба ғизои хушсифат дар ҳошияи Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 дар асоси татбиқи марҳилавӣ, тавассути таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ барномаи давлатии мусоидат ба содирот ва воридотивазкунии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020 таҳия ва татбиқ гардида буд, ки вазифаҳои асосии онро чунин тасвир намудан мумкин аст: **(расми 3.2)**

Расми 3.2. Вазифаҳои асосии давлатии мусоидат ба содирот ва воридотивазкунии. Таҳияи муаллиф аз рӯи натиҷаҳои таҳқиқот Сарчашма [2]:

Бинобар аҳамияти бузурги соҳаи саноат дар рушди минбаъдаи мамлакат, ҳалли масъалаҳои иҷтимоиву иқтисодӣ ва таъмин намудани иҷрои ҳадафҳои стратегияи миллии, аз ҷумла раванди саноатикунони босуръати кишвар пешниҳод менамоем, ки солҳои 2022–2026, яъне то чашни 35-солагии Истиқлолияти давлатии Тоҷикистон «Солҳои рушди саноат» эълон карда шаванд [9].

Қайд кардан бомаврид аст, ки ҷиҳати содагардонии равандҳои трансформатсионии иқтисодӣ миллии-гузариш аз модели аграрию саноатӣ ба саноатию аграрӣ ва ба ҳамин васила пайдо ва тақвият

бахшидан ба механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунии саноати хӯроквории мамлакат соли аз 2018 бо ташаббуси Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон саноатикунони босуръати мамлакат ҳамчун ҳадафи чоруми миллӣ ва стратегии давлат ва солҳои 2022–2026 «Солҳои рушди саноат» эълон карда шуд. Эълон гардидани солҳои рушди саноат солҳои 2022-2026 ҳамчун чораи иловагӣ, дар қатори дигар (хуччатҳои стратегӣ) санадҳои ҳуқуқӣ-меъёрии рушди саноати мамлакат ва инчунин ташкилӣ-иқтисодии механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ натиҷаҳои хуби иқтисодиро ба бор овард.

Чунин дурнамо ва нақшаҳои стратегӣ барои устуворгардони паҳлӯҳои институтсионалии стратегияи таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноатии мамлакат замина гузошт, ки ҳамаи онҳоро чунин тасвир намудан мумкин аст:

Расми 3.3. Заминаҳои ташкилӣ-институтсионалии стратегияи тақмили механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроквории Тоҷикистон
Таҳияи муаллиф: сарчашма: санадҳои меъёрий-ҳуқуқии амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон

Бо мақсади таъмини давра ба давраи истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат заминаҳои ташкилӣ-институтсионалии он ханӯз дар натиҷаҳои СМР ҚТ барои даври то соли 2015 оғоз гардида буд. Махсусан тағйирот ба моддаи 345 Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон, чиҳати ворид намудани руйхати молҳое, ки воридоти онҳо ба ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсифи аввалиндараҷа ва ё мунтазамӣ доранд, онҳо аз 1 январи соли 2013 аз пардохти боҷи гумрукӣ озод карда шуда буданд. Вобаста ба инҳо, дар СМР ҚТ барои давраи то соли 2030 ҳамчун ҳадафи асосӣ-таъмини амнияти озуқаворӣ ва дастрасии аҳоли ба ғизои хушсифат инчунин саноатикунони босуръати мамлакат роҳандозӣ гардида буд.

Дар ин росто, як қатор санадҳои ҳуқуқӣ-меъёрии нав таҳия гардида, инчунин қисман ба як қатор санадҳои ҳуқуқӣ-меъёрии амалкунанда вобаста ба меъёрҳои СУС тағйиротҳои назаррас ворид карда шуд. Чиҳати татбиқи саривақтии стратегияи мазкур ва ҳамзамон назорати мунтазами ҳадафҳои олии рушди мамлакат Комиссияи давлатӣ оид ба воридотивазкунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти роҳбарии Сарвазирӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон тақшил карда шуда буд.

Заминаҳои ташкилӣ-институтсионалии таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи маҳсулоти хӯрокаи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ асос гардид, ки иқтисодиёти мамлакат ба натиҷаҳои назаррас ноил гардид. Аз ҷумла, дар давраи солҳои 2020-2022 чиҳати татбиқи ҳадафҳои олии рушди мамлакат фазои сармоягузориҳои ватаниву хориҷӣ хубтар гардононида шуда, ҳамзамон дар асоси диверсификатсияи иқтисодиёти миллӣ, баландбардории руҳияи касбии соҳибкорони ватанӣ ва ҳамзамон ғанӣ гардонидани бозорҳои худӣ аз маҳсулоти хӯрокворӣ ташаббус ва чораҳои алоҳида, дастгирии давлатӣ ва такмилдиҳии механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроквории мамлакат пешниҳод гардида буд.

Ба хусус, «бо назардошти афзоиши рақобатҳои тиҷоратӣ, болоравии нархи молу маҳсулот дар ҷаҳон, ҷорӣ гардидани маҳдудият дар масири ҳамлу интиқоли молу маҳсулот ва дигар омилҳои берунӣ ба иқтисодиёти Тоҷикистон, аз ҷониби Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон эълон гардидани мораторий ба ҳама намуди санҷишҳои фаъолияти соҳибкорӣ роҳандозӣ гардида буд» [154]. Аз ҷумла, соли 2021 бо мақсади ҷиҳати ҷалби сармоягузориҳои дохиливу хориҷӣ дар доираи лоиҳаҳои сармоягузориҳои давлатӣ нақшаи воридоти маблағҳо дар сатҳи 104% ва ё ба миқдори зиёда аз 182,2 млн. сомонӣ иҷро шуд. Аз ҷумла, дар доираи 78 лоиҳаи сармоягузориҳои давлатии амалкунанда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки маблағи умумии онҳо 42 млрд. сомониро ташкил медиҳад, ҳамчун сарчашмаи алоҳидаи молиявии таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроквории мамлакат, аз оғози татбиқи то аввали соли 2022 дар маҷмӯъ, 15,4 млрд. сомонӣ маблағ аз худ гардид. Дар ин давра бо мақсади татбиқи саривақтии 6 лоиҳаи сармоягузориҳои аҳамияти рушди саноатидошта ҳамчун механизми таъмини молиявии боэътимоди раванди воридотивазкунандаи саноати хӯроквории мамлакат, барои бунёди 11 корхонаи нави истеҳсолӣ, бахусус оид ба истеҳсоли гӯшти чорво ва паранда, гармхонаи инноватсионӣ, марказҳои тақсимоли яқлукҳои маҳсулот, ҳамкорӣ бо ширкатҳои ватанию хориҷӣ ҷараён дошта, дар ин масъала зиёда аз 5 млрд. сомонӣ сармояи мустақими ватанию хориҷӣ ҷалб карда шуда, ба устувор гардонии иқтисодии молиявии корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат заминаҳои мусоид гузоштанд.

Натиҷаҳои асосии ҷораҳои алоҳида, ташаббусҳои муассири дастгирӣ ва ҳавасмандгардонии давлатии механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ дар соли 2022 – ро назаррас арзёбӣ намудан мумкин аст, зеро дар ин сол 309 корхона ва коргоҳи нави саноатиро бо 5130 ҷойҳои корӣ мавриди истифода қарор дода шуда буд, аз ҷумла:

- корхонаи ҚДММ «Субҳи заррин» [161] дар шаҳри Хучанд бо иқтидори 360 тонна маргарин ва равғани зард;
- корхонаи «Шири Хуррамзамин» [161] бо иқтидори коркарди 5 тонна шир дар як шабонарӯз;
- корхонаи ҚДММ «Шири Спитамен» [161] бо иқтидори коркарди беш аз 20 тонна шири холис ва истеҳсоли 1 тонна шири хушк дар як шабонарӯз;
- фабрикаи паррандапарвари «Назар» дар ноҳияи Бобочон Ғафуров бо парвариши зиёда аз 30 ҳазор сар чӯчаи зоти бройлерӣ ва иқтидори зиёда аз 1200 тонна гӯшти парранда дар 1 сол [161];
- ҚДММ «Суғд – саноат - паранда» [161] бо иқтидори 1200 тонна гӯшти мурғ дар як сол;
- ҚДММ «Файзи саҳар» [161] бо парвариши зиёда аз 133 ҳазор сар мурғ ва 40 ҳазор чӯча;
- ҚДММ «Мармарӣ» [161] бо парвариши зиёда аз 3 млн. сар мурғ дар як сол;
- ҚДММ «Мурғи Султон» [161] дар ноҳияи Айнӣ бо иқтидори истеҳсоли 480 ҳазор дона тухм дар як моҳ;
- ҚДММ «Оби Ховалинг» [161] бо парвариши 5 ҳазор сар мурғ;
- ҚДММ «Хубчамъ-Инвест» [161] оид ба истеҳсоли равғани рустани бо иқтидори коркарди 50 тонна чигит ва офтобпараст дар як шабонарӯз;
- ҚДММ «Файзи Алӣ» [161] дар ноҳияи Данғара бо иқтидори истеҳсоли коркарди 25 тонна ашёи хом ва истеҳсоли 3,5 тонна равған дар як шабонарӯз;
- сардхонаи ҚДММ «Баракати Истиқлол» [161] бо иқтидори захира намудани 1500 тонна сабзавоту мева ва 100 тонна гӯшт;
- корхонаи ҚДММ «Меваҳои Бадахшон» [161] бо иқтидори коркарди то 400 тонна меваю сабзавот дар як сол» [161].

Тибқи Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021–2025, самтҳои афзалиятноки ҳуҷҷати мазкур, вусъатбахшии масъалаҳои пайдо намудани сарчашмаҳои нави ғайрибюҷетии сармоягузориҳои ватаниву хориҷӣ, рушди технологии соҳаи саноати хӯрокворӣ, коркарди ашёи хом, афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти корхонаҳои саноати хӯроквории рақобатпазире, ки барои воридотивазкунӣ ва ба содирот нигарондашуда аст, инчунин ташкили кластерҳои (зернизомҳои) истеҳсолӣ ва таҷдиди объектҳои инфрасохтори истеҳсолоти саноати хӯроквориро фарогир мебошад. Ҳамзамон ҷалби бештари сармоягузориҳои гуногунаҳамият барои коҳиш додани сатҳи вобастагии бозори ватанӣ аз воридоти маҳсулоти хӯрока, талъамсозии корхонаҳои хурди нав (логистика, миёнаравӣ, хизматрасонӣ ва ғ.), таъмину таҷдиди технологию иттилоотии соҳаҳои ба саноати хӯрокворӣ алоқаманд буда, ниҳоят таъсирбахшӣ ба бунёди иқтидорҳои нави соҳавӣ мусоидат менамояд.

Ҳамаи ин натиҷаҳо собит менамоянд, ки чиҳати татбиқи ҳадафҳои олии мамлакат дар доираи стратегия ва барномаҳои давлатӣ, коҳишдиҳии гаронии бюҷети давлатӣ барои татбиқи онҳо зарурияти таҳияи стратегияи такмили механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунии саноати хӯрокворӣ, аз ҷумла тавассути ҷоннок намудани фаъолияти минтақаҳои озоди иқтисодӣ (МОИ), бо мақсади шадидгардонии равандҳои ҷалби сармоягузориҳо, мукамалгардонии заминаи меъёрии ҳуқуқӣ, пешниҳоди иловагии имтиёзҳои ташкилӣ-иқтисодӣ ва маъмурию молиявӣ-қарзӣ, роҳандозии равишҳои стратегияи саноати хӯрокворӣ ва дигар субъектҳои хоҷагидорикунандаи ватаниву хориҷӣ, чиҳати мусоидат ба татбиқшавии ҳадафҳои олии СМР ҚТ барои давраи то соли 2030 зарурат пайдо мегардад.

Албатта ҳамаи ин натиҷаҳои тамоюли мусбӣ дошта, афзоиши бомароми нишондиҳандаҳои иқтисодии соҳаи саноат ва сафарбаргардонии механизми таъмини молиявии истеҳсолоти

воридотивазкунандаи саноати хӯроқвории мамлакат, дар робита бо омилҳои боздорандаи татбиқи сиёсати воридотивазкунии давлатӣ каноатмандкунанда нестанд. Зеро то имрӯз корхонаҳои истеҳсоли ва хизматрасони саноати хӯроқвории мамлакат масъалаҳои асосии таъмини механизми таъмини молиявии бозьтимоди худро бидуни воситаҳои буҷетӣ пурра ҳаллу фасл накардаанд.

Ба ақидаи мо, чиҳати такмили ҷанбаҳои институтсионалии механизмҳои таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроқвории мамлакат, татбиқи чунин андешаҳо чиҳати мукамалгардони санадҳои ҳуқуқӣ-меъёрии мамлакат дар самтҳои зерин, мувофиқи мақсад мебошад:

➤ ташкили кластерҳои истеҳсолии маҳсулоти хӯроқворӣ вобаста ба номгуӣ маҳсулоти хӯроқҳои аввалиндараҷа ва ҳиссаи воридоти онҳо;

➤ такмили меъёрҳои ташкилӣ ва содагардони лоиҳаҳои бурсиявӣ барои коҳишдиҳии сатҳи вобастагии бозорҳои ватанӣ аз маҳсулоти хӯроқвории беруна;

➤ васеъгардони дастгириҳо ва ҳавасмандгардониҳои давлатӣ дар самти истеҳсол, логистика, хизматрасонӣ ва фурӯши маҳсулоти саноати хӯроқворӣ, ки ба воридотивазкунӣ равона карда шудааст;

➤ ҳамроҳанг ва ё фаъолгардони муносибатҳои кооператсионӣ ва ҳамгирии корхонаҳои КАС, корхонаҳои саноати хӯроқворӣ ва ниҳодҳои илмӣ-таҳқиқотӣ чиҳати таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи ватанӣ.

Соҳаи кишоварзӣ ва КАС ҳамчун таъминкунандаи асосии фаъолияти истеҳсолии саноати хӯроқворӣ маҳсуб меёбад. Вазъи имрӯзаи соҳаи кишоварзӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки мушкилиҳои истеҳсоли, бахусус баландбардории ҳосилнокии истеҳсоли зироатҳои ғалладонагӣ, картошка, полезӣ, пахта ва дигар зироатҳои техникӣ талаботҳои бозори дохилии мамлакатро пурра қонеъ карда натавониста истодаанд, ки

хамчун омили асосии коҳишёбии самаранокии истеҳсолӣ ва ё аз фаъолият боз мондани баъзе корхонаҳои саноати хӯрокворӣ гардида истодааст.

Ташаккулёбии механизми таъмини молиявии фаъолияти самараноки корхонаҳои кишоварзӣ дар шароити афзоиши босуръати талаботи аҳолии мамлакат ва хориҷи он ба маҳсулоти агроозуқаворӣ низ мустақиман аз дастгириҳои молиявӣ ва ҳавасмандгардониҳои зарурии давлатию хусусӣ вобастагии калон дорад, ки ҳамонро барои онҳо нокифоя арзёбӣ мегардад. Гузашта аз ин, рушди босуботи КАС маҳз аз шаклҳои гуногуни муносибатҳои молиявӣ-иқтисодӣ, воситаҳои махсус ва усулҳои таъсису ташаккулдиҳандаи механизми молиявӣ, ки ба сатҳи таъминоти молиявии такрористеҳсоли КАС-ро таҷассум менамояд, алоқамандии калон дорад. Яъне, таъмини кифоягии механизмҳо ва воситаҳои молиявӣ дар КАС заминаи асосии ташаккули механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ мебошад, ки ниҳоят зарурияти таҳия ва татбиқи равишҳои стратегии саноати хӯроквориро ба пуррагӣ асоснок менамояд.

Низоми дастгириҳои давлатии рушди истеҳсолоти саноати хӯроквории мамлакат, чунин менамояд, ки маҷмуи чораҳо, ҳавасмандиҳо, дастгириҳо ва механизми молиявӣ-қарзии давлатӣ бидуни татбиқи вазифаи рушди системаи технологияи истеҳсолоти саноатӣ ҳаракат намуда истодааст.

Чунин ҳолати маҷмуавии чораҳои молиявӣ-қарзӣ онҳоро на танҳо байни ниҳодҳои ташкилӣ-иқтисодӣ, балки дар алоқамандӣ бо заминаҳои технологӣ ба вазъияти ногувор оварда истодааст. Яъне, бо мақсади ташкилу ташаккули механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунанда интихоби навъи маҳсулоти воридотшаванда бояд дар сатҳи маъмурӣ муайян гардад, на балки дар сатҳи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ. Чунки дар воқеъ сафарбар намудани (воситаҳои молиявӣ) механизми молиявӣ ё дастгирию ҳавасмандиҳои давлатӣ ҷиҳати таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ бояд

бо иқтидор ва ё шароитҳои технологии худ корхона, баъдан дар сатҳи соҳаи саноат ва ниҳоят дар сатҳи равандҳои таҷдиди технологии давлатӣ зуҳур ёбад. Масалан, дар таҷриба муайян гардидааст, ки менечер оид ба хариди ашёи хоми корхонаи саноати хӯрокворӣ мувофиқи таҳқиқи дақиқ ё интихоби варианти пешниҳоди беҳтарин технологияҳои истеҳсоли корхона қарор қабул накарда, балки ба имтиёзҳо ва ҳавасмандиву сабуқиҳои молрасонҳои технологӣ тавачҷуҳ менамояд.

Маълум мегардад чунин таҷриба ҳамчун фаъолияти (рафтори) номувофиқ, сохтори такмилталаби низоми ташкилӣ-идоравии ҳавасмандагрониву дастгириҳои молиявии давлатӣ дар соҳа мушоҳида гардида, мушкилоти тақсимот ва хароҷоти воситаҳои молиявиро дар раванди таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда аз сатҳи микро оғоз намуда, ниҳоят таъсири мусбии худро ба сатҳи макроиқтисодӣ мерасонад.

Бо мақсади таҳия ва истифодаи стратегияи такмили механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроквории мамлакат, коҳишдиҳии сатҳи вобастагии технологии истеҳсолоти ватанӣ ҳамчун самти муҳим маҳсуб меёбад. Гарчанде имрӯзҳо баъзе корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат дар асоси муносибатҳои муштарак, бурсияҳо ва лоиҳаҳои алоҳидаи соҳавӣ тавонистаанд, ки технологияҳои истеҳсоли маҳсулоти хӯроквории худро қисман таҷдид намуда, инчунин баъзе аз онҳо технологияҳои мусирро дар фаъолияти худ насбу таъмин намуда, бо маҳсулоти рақобатпазири худ ба бозорҳои хориҷӣ роҳ ёфта, нишондиҳандаҳои содиротии мамлакатро афзоиш диҳанд. Мубодилаи технологӣ дар истеҳсолоти саноати хӯроквории Тоҷикистон суръати на чандон зуд дорад. Бахусус истифодаи технологияҳои муосири истеҳсолӣ бештар дар занҷираи коркарди маҳсулоти хӯрокворӣ мушоҳида мегардад.

Дар қатори инҳо, ба равишҳои стратегияи такмили механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати

хӯроквории мамлакат дар шароити муосир чунин омилҳо таъсир расонида метавонанд:

➤ Мушкилоти кадрҳои муҳандис-технологҳо, IT-технолог, менечерҳои фурӯш ва бозоршиносии касбӣ дар самти таҳия ва татбиқи маҳсулотҳои наву рақобатпазири хӯрокворӣ;

➤ Суботи молиявии мамлакат (сатҳи беқурбшавии асъори миллӣ, коҳишёбии ҳаҷми даромади аҳоли-пардохтпазирии аҳоли), ки метавонад ҳангоми татбиқи мақсадноки сиёсати воридотивазкунанда талаботи дохилиро ба маҳсулоти ватанӣ ҳавасманд гардонида, ба содироти маҳсулоти рақобатпазири корхонаҳои саноати хӯроквории ватанӣ мусоидат намояд;

➤ номусоид гардидани шароит ва (тағйирёбии ғайриҷашмдошти) вазъи бозорҳо, баҳусус коҳишёбии нархи захираҳои ашёвӣ, дастгоҳу таҷҳизоти техникаю технологӣ, ки ба сатҳи баланди коркард ва баъдан ба афзоиши арзиши иловагии маҳсулот, ҳамзамон сатҳи таъминоти технологӣ таъсир мерасонаду раванди воридотивазкунӣ, инчунин иваз намудани ҳаҷму номгӯи маҳсулоти содироти маҳсулоти корхонаҳои саноати хӯроквориро ҳавасманд менамояд;

➤ густариши ҷаҳонишавӣ бо равандҳои мубодилаи технологӣ, ки таҷдиди технологии саривақтии саноати хӯроквории мамлакатро вобаста ба меъёр ва талаботи бозорҳо дар шароити муосир тақозо менамояд. Ҳангоми қафомонӣ ё мавҷуд набудани технологияҳои истеҳсолии замонавӣ сифат ва инчунин сатҳи рақобати маҳсулоти хӯрокворӣ коҳиш ёфта, ба рушд ва раванди таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноатии мамлакат таъсири манфӣ расонида метавонанд.

Интихоби омилҳои лозима дар самти стратегии такмили механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунии саноати хӯроквории мамлакат чӣ дар сатҳи корхонаҳои саноатӣ ва чӣ дар корхонаҳои КАС гуногун мебошад. Ба омилҳои назоратнашавандаи беруна, омилҳои бозорӣ (сатҳи талабот ва рақобат дар бозорҳои ватанӣ ва хориҷӣ), низоми

танзими давлатии амалиётҳои воридотӣ ва содиротӣ (сатҳи ҳимояи бозорҳои дохила, сатҳи ҳавасмандии содирот тавассути сиёсати протекционистӣ)-ро дохил намудан мумкин аст. Ба омилҳои дохила бошад, ки ҳуди корхонаҳои саноати хӯрокворӣ метавонанд назорат намоянд, захираҳои худии корхонаҳо, ба монанди захираҳои сармоявӣ, иқтидорҳои инноватсионии истеҳсолӣ, технологияҳои муосир ва мутахассисони касбӣ дохил мешаванд.

Таҳқиқот нишон медиҳад, ки вобаста ба шароитҳои имрӯзаи соҳаи саноат, вазъи молиявӣ, ҳаҷму теъдоди дастгирӣ ва ҳавасмандии давлатӣ, иқтидори истеҳсолӣ ва сатҳи таъминнокии технологии саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон, се варианти равиши стратегии такмили механизмҳои таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунии саноати хӯрокворӣ муносиб мебошад: стратегияи воридотивазкунии ба бозори дохила нигаронидашуда, стратегияи воридотивазкунии ба содирот нигаронидашуда ва стратегияи воридотивазкунандаи омехта. Мусаллам аст, ки интихоби варианти муносиб ба таҳияи модели стратегияи такмили механизми молиявии таъмини истеҳсолоти воридотивазкунии саноати хӯроквории мамлакат мусоидат хоҳад кард. Муайянсозии самти стратегии такмили механизми таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ ва таҳияи чорабиниҳои он, ки татбиқи онҳо барои ноил гардидан ба мақсадҳои стратегӣ, гурӯҳбандии нишонаҳои маҳсулоти воридотивазшаванда ва бозорҳои алоҳидаи онҳоро тақозо менамояд. **(ҷадвали 3.2)**

**Гуруҳбандии таркибии стратегияҳои алтернативии такмили
механизми молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати
хӯрокворӣ**

Гуруҳбандии нишонаҳои стратегии механизми молиявии истеҳсолоти воридотивазкунии саноати хӯрокворӣ					
сатҳи амалигардонӣ	самти татбиқ	стратегия	моделҳо	заминаҳои истеҳсолии воридотивазкунӣ	молу маҳсулоти воридотивазшава
<i>микро</i>	ба талаботи сармоя нигаронидашуда	ба бозори дохила нигаронидашуда	дар асоси захираҳо ва технологияҳои ватанӣ	дар заминаи истеҳсооти мавҷуда	маҳсулоти хӯрока, ашёи хом ва ғ.
<i>мезо</i>	ба талаботи истеъмоли нигаронидашуда	ба бозори хоричӣ нигаронидашуда	дар асоси ташкили корхонаҳои муштарак	дар заминаи таъмини истеҳсолоти нав	логистика, тичорат ва хизмат
<i>макро</i>	ба талаботи истеъмоли нигаронидашуда	Омехта карда шуда	дар асоси захираҳо ва технологияҳои ватанӣ	дар заминаи истеҳсооти мавҷуда ва нав сохташуда	дастгоҳ, таехнология, ашё, таҷхизотҳои маҷмуавӣ

Таҳияи муаллиф аз рӯи натиҷаҳои таҳқиқот

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ташаббусҳои сатҳи ҳукумати, бахусус барномаҳои давлатии мусоидат ба содирот ва воридотивазкунанда, инчунин истеҳсолоти саноати хӯрокворӣ аллакай тасдиқу амалӣ гардида истодааст. Гарчанде раванди татбиқи ин вариант ба мушкилиҳои зиёд амалӣ гардида истода бошад ҳам, бояд дар баробари он варианти стратегияи омехтаи ба таъмини талаботи бозори дохилӣ ва давра ба давра коҳиш додани вобастагии технологияи истеҳсолоти саноатӣ низ роҳандозӣ карда шавад. Зеро имрӯзҳо дар асоси омилҳои эпидемиологӣ ва инчунин муносибатҳои таҳримонаи мамлакатҳои рушди саноатидошта, ки иштирокчиёни асосии бозори озуқаворӣ ҷаҳонӣ маҳсуб меёбанд, варианти стратегияи ба содирот нигаронидашуда чандон самараро стратегӣ надода истодааст. Чунки ҳангоми маҳдуд ё бастанӣ бозорҳои агроозуқаворӣ, эълон намудани эмбарго ба маҳсулоти алоҳидаи хӯрокворӣ ва ё ашёи хоми саноати хӯроквории мамлакатҳои хоричӣ сатҳи содироти маҳсулоти хӯроквории дигар мамлакатҳо номумкин гардида, ниҳоят стратегияи такмили механизмҳои таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунанда бе натиҷа мемонад. **(Расми 3.4.)**

Расми 3.4. Стратегияи тақмили механизми молиявӣ истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ. Таҳияи муаллиф

Чӣ тавре ки маълум мегардад, ҳангоми интихоб ва таҳияи стратегияи такмили механизми истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроквории мамлакат, аввалан бояд ошкорасозӣ ва таҳлили равандро татбиқи механизми молиявии стратегияи қорӣ гузаронида шуда, вобаста ба натиҷаҳои муҳити беруна ва дохила, ки айни замон мунтазам тағйир ёфта истодаанд, объекти воридотивазкунӣ бо назардошти ҳаҷми воситаҳои молиявии мавҷудбуда (нақдӣ), миссия, мақсаду вазифаи асосии стратегияи таҳиямешуда интихоб карда шавад. Чунки дар баъзе мавридҳо ноҳада гирифтагӣ ё наомӯхтани муҳити беруна, аз ҷумла ғайриҷашмдошт иваз гардидани вазъи бозори ашё ё маҳсулоти хӯрокворӣ метавонад ба татбиқи воқеии стратегия монеа эҷод намояд. Имрӯзҳо дар таҷрибаи ҷаҳонӣ истифодаи моделҳои стратегии гуногуни воридотивазкунӣ истифода мегардад, ки барои стратегияи такмили механизми таъмини молиявии саноати хӯроквории Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба назари мо стратегияи воридотивазкунӣ ба содирот нигаронидашуда ва стратегияи воридотивазкунандаи омехта муносиб мебошад.

Бо ин мақсад, мавқеи муҳимро нақшаи татбиқи стратегия бо назардошти интихоби воситаҳои молиявии корхона ишғол намуда, ҳамзамон аз натиҷаи ин аллакай таҳлил ва интихоби механизми молиявӣ, дастгириҳо ва инчунин ҳавасмандии дигари давлатӣ маълум мегардад, яъне ҳаҷми воситаҳои молиявии татбиқи стратегияи такмили механизмҳои таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазшавандаи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ дақиқ мегардад.

Стратегия бояд чунин унсурҳоро дар бар гирад: афзалиятҳои корхона нисбат ба рақибон, рушди дохилии корхона, мушкилот ва имкониятҳои рушд дар сатҳи беруна, диди корхона дар оянда, ҳадафҳо ва рисолати корхона, инчунин стратегияҳои вазифавӣ (стратегияи истеҳсолӣ, бозоршиносӣ, молиявӣ ва корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва озмоишӣ - конструкторӣ (КИТОК) [86, 65].

Ҳамзамон самт ва татбиқи он, баҳусус истеҳсолоти ватании (худӣ) маҳсулоти воридотивазшаванда ё ин, ки ивазкунӣ молу маҳсулоти

алоҳида-ашё, маводҳои зарурии гуногунаҳамият, таҷҳизот, хизматҳои ташкилоту муассиса, инчунин шахсони алоҳида миёнарав (ҷалби пудратчиёни ватанӣ) ва технологияи истеҳсолот дар робита алоқамандӣ бо марказҳои илмию таҳқиқотӣ ва таҷрибавию конструкторӣ муайян мегардад. Қайд намудан бомаврид аст, ки асоси равиши стратегии мазкурро фаъолгардони кори муассиса ва ташкилотҳои илмию таҳқиқотӣ ташкил медиҳанд, ки онҳо дар ҳамаи зинаҳо ва ё даври фаслҳои равиши стратегии пешниҳод гардида иштирок менамоянд.

Чӣ тавре ки қаблан ошкор намуда будем, барои такмили самараноки механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроквории мамлакат, дар раванди таҳияи стратегия мазкур ҳаҷм ё миқдори муайяни объектҳои ивазкунанда бо тавачҷух ба молу маҳсулотҳои хӯроквории истеҳсол мешуда мавқеи калидӣ дорад-воридотивазкунӣ набояд то сатҳи ниҳой бошад. Аз ин лиҳоз, зарур аст, ки асоси объекти воридотивазкунии маҳсулоти корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакатро бояд дар робита бо корхонаҳои КАС, ширкатҳои хизматрасон, логистика ва муассисаҳои илмию таҳқиқотӣ ташкил диҳанд. Стратегияи такмили механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ, гарчанде тасвири мураккаб ҳам дошта бошад, лекин вобаста ба омилҳои гуногунсатҳ ва гуногунаҳамият ба монанди тағйирёбии ғайриҷашмдошти бозори озуқаворӣ, беқурбшавии асъори ватанӣ, инчунин фаъолияти пурмаҳсули корхонаҳои кишоварзӣ бояд дар як тартиби мустақим таҳия ва татбиқ карда шавад.

Дар мавриди қабули қарор оид ба истеҳсоли маҳсулоти хӯроквории ватанӣ (худӣ) бояд ҳатман шаклу намудҳои дастгириву имтиёзҳо ва ҳавасмандиҳои давлатӣ таҳлил карда шаванд, сипас ба воситаҳои молиявии дохили корхона (бюджет, фондҳои иловагӣ, иқтисодии рушди инноватсионӣ, такмилдиҳии бизнес-нақша) тавачҷух намудан зарур аст, дар маҷмуъ инҳо маъмулан дар таркиби худӣ бизнес-нақшаи корхона тасвир мегарданд. Дар мавриди интиҳоби алтернативии стратегияи

ивазкунии баъзе низомҳои истеҳсоли ҷустуҷӯ, таҳлил ва интиҳоби молистеҳсолкунандагони ватанӣ муҳим мегардад.

Бояд махсус қайд намуд, ки новобаста аз интиҳоби алтернативии самти таъмини истеҳсолоти ватанӣ ё иваз намудани унсурҳои алоҳидаи истеҳсолоти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ, имконияти омехтагардонии (ҳамоҳангсозии) онҳо муҳим аст. Дар натиҷаи интиҳоби самти воридотивазкунии маҳсулоти саноати хӯрокворӣ, чораҳои зарурии дастгирии давлатӣ ё воситаҳои молиявии рушди дохили корхона, стратегияи такмили механизмҳои молиявии корхонаҳо таҳия мегардад ва бо ҳамин васила барои таҳияи барнома, нақша ё стратегияи истеҳсолоти маҳсулоти саноати хӯроквории мамлакат ба содирот нигаронида шуда заминаи мусоид таъмин мегардад.

Барои татбиқи бомуваффақи стратегияи такмили механизмҳои таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроквории мамлакат, ба ақидаи мо ба эътибор гирифтани чунин принципҳои заминавӣ зарур аст:

➤ васеъгардонии имкониятҳои истеҳсолии саноати хӯрокворӣ ва таъмини шароитҳои мусоид барои фаъолияти кооперативии онҳо бо дигар соҳаҳои дар раванди воридотивазкунии маҳсулоти хӯрокворӣ иштироккунанда;

➤ ҳавасмандгардонии талаботи дохила ба маҳсулоти саноати хӯроквории мамлакат бо таваҷҷуҳ ба нигоҳдории муътадили низоми нарх ва фармоишоти давлатӣ;

➤ чораҳои иловагии таъминкунандаи ҷолибияти зиёди сармоягузoron;

➤ рушди муносибатҳои кооператсионӣ бо шарикони хориҷӣ дар самти мубодилаи технологӣ, корҳои илмию таҳқиқотӣ ва таҷрибавию конструкторӣ барои таъсиси истеҳсолоти технологии пешқадам.

Механизми идоракунии татбиқи стратегияи такмили механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунии саноати хӯроквории мамлакат маҷмӯи чорабиниҳои имкондиҳандаи давра ба давра татбиқ

намудани стратегияи интихобгардидаро дар шароити муосир тасвир менамояд. Дар мадди аввал ташкили механизми идоракунии стратегияи мазкур шартҳои муҳими ноил гардидан ба мақсади стратегия мебошад. Барои ҳамин, дар давраи оғози стратегияи консепсияи воридотивазкунии маҳсулоти саноати хӯрокворӣ бо назардошти афзалиятҳои назаррас нисбат ба стратегияҳои воридотивазкунандаи дигар мамлакат таҳия мегардад.

Дар фасли аввали таҳияи нақшаи воридотивазкунии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ сатҳи рақобатпазирии худро дар бозорҳои дохилӣ ва беруна муайян намуда, ҳамзамон афзалиятҳои рақобатпазирии минбаъдаи худро арзёбӣ менамоянд. Баъдан оид ба мувофиқи мақсад будани татбиқи стратегияи такмили механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунии дар сегменти зарурӣ қарорҳои дахлдор қабул карда мешавад. Дар давраи оғози истеҳсолоти воридотивазкунандаи маҳсулоти хӯрокворӣ, дар асоси натиҷаҳои таҳлили бозорҳои гузаронидашуда, қарорҳои дахлдор оид ба ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноати хӯрокворӣ, мавҷудияти маҳсулоти воридотивазшаванда ва номгуӣ нави маҳсулоти хӯроквории воридотивазшаванда қарорҳои дахлдор қабул карда мешавад.

Марҳилаи мониторинги натиҷаҳо ва назорати иҷроиши нақшаи истеҳсоли корхонаҳои саноати хӯрокворӣ, бо мақсади арзёбии шумора ва сифати маҳсулоти истеҳсолшуда, арзёбӣ ва ҷустуҷӯи захираву имкониятҳои истифода нашудаи воридотивазкунанда гузаронида мешавад. Ин марҳила имконият фароҳам меоварад, ки дар асоси натиҷаи давраҳои (фаслҳои) қаблӣ ва вазъи ба амаломадаро чӣ дар сатҳи макро ва чӣ дар сатҳи микро баҳогузорӣ намуда, тағйиротҳоро ҷавран идора карда шавад.

Ҳамин тариқ, мебояд қайд намуд, ки идоракунии воридотивазкунии маҳсулоти саноати хӯроквории мамлакат на танҳо вақти муайяну захираҳои молиявӣ, балки таъминоти кадрӣ, иштироки ҳатмии корхонаҳои саноатӣ дар татбиқи барномаҳои воридотивазкунии, татбиқи

инноватсияҳо ва мутобиқшавии соҳаи саноати хӯрокворӣ ва ба муҳиту тағйиротҳои ба амал меомадаи муҳити беруна тақозо менамояд.

Ҳамин тавр, таҳқиқот нишон медиҳад, ки дар шароити муосир вобастагии воридотӣ яке аз мушкилоти асосӣ маҳсуб меёбад, ки на танҳо метавонад соҳаи саноати хӯрокворӣ, балки соҳаҳои гуногуни иқтисодӣро фарогир бошад ва ба рушди иҷтимоӣ-иқтисодии мамлакат монеаҳои зиёд эҷод намояд. Аз ин сабаб, вобаста ба вазъияти бозорҳои ҷаҳонии ашёи хом ва хӯрокворӣ таҳия ва татбиқи чораҳои стратегияи такмилдиҳандаи механизми таъминоти молиявии истеҳсолоти саноати хӯрокворӣ муҳимияти хосса дорад.

Дар асоси таҳқиқи зербоби мазкур чунин хулосаҳо намудан мумкин аст:

1. Маълум мегардад, ки муҳимияти махсуси афзалиятҳои содиротивазкунандаи воридотивазкунӣ ва омехтасозии захираҳои молиявӣ дар самтҳои афзалиятнок, ба монанди КАС, корхонаҳои саноати хӯрокворӣ ва соҳаи хизматрасониву логистика муайян мегардад. Ба ақидаи мо, барои татбиқи муваффақи стратегияи такмили механизми молиявии саноати хӯроквории мамлакат, инчунин ба омилҳои берунаи татбиқи стратегияи корхонаҳо-омилҳои бозорӣ (иқтисодии бозорҳои дохила ва беруна, мунҳанин нархҳо ба талаботи хӯрокворӣ, рақобати соҳавӣ ва ғ.) ва низоми танзими давлатии амалиётҳои воридотӣ-содиротӣ (сатҳи ҳимояи бозорҳои дохилӣ, сатҳи ҳавасмандгардонии содирот ва ғ.) диққати бештар зоҳир намудан лозим аст.

2. Муҳим мебошад, ки фаъолгардонии ҷолибияти сармоягузорӣ ба саноати хӯроквории мамлакат бо таваҷҷуҳ ба такмилдиҳии соҳибкории хурду миёна дар саноати хӯрокворӣ ба роҳ монда шуда, ҳамзамон механизми таъмини молиявӣ-субсидияҳо, қарзҳои имтиёзнок, таътилҳои андозӣ ва ғайраро ҷоннок карда шавад.

3. Зарур аст, ки шароитҳои беҳтаргардонии ҷалби сармоягузори саноати хӯрокворӣ бо назардошти ташаккули соҳибкории истеҳсолии хурду миёна

роҳандозӣ гардида, истифодаи механизми молиявии гуногун, ба монанди субсидияҳо, қарзҳои ғоизи паст дошта ё имтиёзнok, таътилу имтиёзҳои андозӣ ва ғайраҳо ҷоннок карда шавад.

3. Масъалаҳои дастгириҳои давлатии корҳои илмию таҳқиқотӣ дар самти саноати хӯрокворӣ ҳамчун механизми алоҳида баромад намуда, метавонад имконияти истифодаи технологияҳои навро ҷиҳати рақобатпазир гардонии маҳсулоти ватанӣ дар бозорҳои хориҷӣ фароҳам оварад.

4. Механизми дигар, ин афзоиши ҳаҷми содироти маҳсулоти саноатӣ мамлакат мебошад. Барои ин, бунёди шароитҳо ҷиҳати афзоиши иқтидорҳои истеҳсолии корхонаҳо ва баландбардории сифати маҳсулоти хӯрокворӣ зарур аст. Бо ин мақсад, истифодаи механизми гуногуни молиявӣ ва инчунин субсидия ба содирот, қарзҳои имтиёзнok ба содиркунандагон ва имконпазир мебошад.

5. Дар шароити имрӯзаи корхонаҳои саноати хӯроквории Тоҷикистон, дар баробари дигар механизмҳо, механизми такмили низоми сертификатдиҳии маҳсулоти хӯрокворӣ мавқеи муҳим дорад. Таъсиси шароитҳои зарурӣ барои баланд бардории сифати маҳсулот ва мувофиқати онҳо ба талаботҳои бозору стандартҳои ҷаҳонӣ муҳим гардида, барои ин истифодаи механизми молиявии субсидияҳои давлатӣ ба маҳсулоти сертификатсияшуда, қарзҳои имтиёзнok барои корхонаҳои саноатие, ки аз сертификатсия гузаштаанд, муҳим мегардад.

6. Таҳия ва татбиқи стратегияи такмили механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ, ҷузъи таркибӣ ва инчунин унсуре асосии мусоидаткунандаи татбиқи ҳадафҳои олии рушди мамлакат, бахусус таъмини амнияти озуқаворӣ ва дастрасии аҳоли ба ғизои хушсифат ва саноатикунонии иқтисодиёти мамлакат мебошад. Барои ноил гардидан ба мақсадҳои гузошташуда истифодаи стратегияи такмили механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ ҷиҳати таъмини шароитҳои рушди истеҳсолоти ватанӣ, бахусус афзоиши содироти маҳсулоти хӯрокаи, рушди шабакаи дистрибуторӣ ва баланд бардории сифати маҳсулоти хӯроквории ватанӣ тавсия мегардад.

ХУЛОСА

Вобаста ба натиҷаҳои ба даст оварда шуда, дар рисолаи диссертатсионӣ хулосаҳои зерин таҳия мегардад:

1. Аз заминаҳои пайдоиш, назарияҳои гуногунсатҳ ва равишҳои илмии мафҳуми воридотивазкунӣ хулоса намудан мумкин аст, ки ин мафҳум то ҳол дар адабиёти иқтисодӣ фаҳмиши ягонаи худро пайдо накардааст ва хело гуногунпахлӯ мебошад. Барои дарки дурусти назарияи воридотивазкунӣ дар саноати хӯрокворӣ, истифодаи равишҳои алоҳида ва фарзияҳои илмӣ муҳим мебошад [4-М].

2. Ҳар як звено ва ё самти механизми молиявии корхона қисми асосии механизми молиявии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ мебошад, чунки онҳо на танҳо бо ҳам алоқаманд ҳастанд, балки ҳангоми ташаккули онҳо дар раванди таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда аз якдигар вобаста мебошанд. Шарти муҳими механизми таъмини молиявиرو фаъолияти (ҳаракати) ҳамоҳанг кардашудаи онҳо ташкил медиҳад. Барои ҳамин, механизми молиявӣ дар шакли маҷмуи шаклҳо, усулҳо, воситаҳо ва инчунин фишангҳои истифодабарӣ ё ташаккулдиҳии фондҳои захиравӣ бо мақсади таъмини талаботи гуногунхусусияти давлат, аҳоли, бахусус корхонаҳои саноати хӯрокворӣ дар таъмини истеҳсолоти воридотивазкунӣ амалӣ карда мешавад [2-М].

3. Барои фаъолгардонии раванди воридотивазкунии маҳсулоти саноати хӯроквории Тоҷикистон дар баробари таҳияи барномаи давлатии мусоидат ба содирот ва воридотивазкунӣ, чорӣ намудани чораҳои ҳавасмандгардонӣ дастгириҳои маъмурии давлатӣ ташкили механизмҳои молиявӣ зарур мебошад [1-М].

4. Дар шароити муосири густариши бомароми муносибатҳои иқтисодӣ, тағйирёбии ғайриҷашмдошти вазъи бозорҳои ашёи хом ва дастгоҳу таҷҳизоти технологияи саноати хӯрокворӣ, дар доираи сиёсати воридотивазкунандаи иқтисодӣ, ҳамон намуд дастгириҳои молиявии саноати хӯрокворӣ натиҷаҳои мусбӣ меорад, ки ба механизмҳои молиявии

дохилиташкилотӣ диққат дода, нишондиҳандаҳои таъминкунандаи рақобатпазирии маҳсулоти озуқавориро дар бозорҳои дохилӣ таъмин карда метавонанд. Гузашта аз ин, барои беҳтаргардони сатҳи фондмусаллаҳӣ, фондбоздеҳӣ, таъмини бартариятҳои рақобатпазирии истеҳсолоти корхонаҳо равона карда зарур аст. Зеро дар пурра қатъ намудани ҳаҷми воридоти молу маҳсулоти хӯрокворӣ ба бозорҳои дохилӣ пайомадҳои манфии худро дорад [2-М].

5. Дар масири таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ, корхонаҳои соҳа зиёда аз 20 соҳаҳои истеҳсолӣ ва ғайриистеҳсолиро фарогир буда, дар он зиёда аз 500 намуд шаклҳои хоҷагидорӣ фаъолият намуда, ба миқдори 10383 млн. сомонӣ маҳсулоти соҳаи саноатро истеҳсол менамоянд, ки дар сохтори истеҳсолии соҳаи саноати мамлакат 24,1% ташкил медиҳад. Айни замон, истеҳсоли маҳсулоти гӯштӣ аз 0,74 т. дар соли 2015 то ба 17,5 т. дар соли 2022 расонида шудааст, ки дар маҷмуъ дар давраи таҳлили 60,1% афзоиши истеҳсолиро нишон медиҳад. Дар қатори нишондиҳандаҳои азфоишбандаи маҳсулоти корхонаҳои саноати мамлакат афзоиши истеҳсоли маҳсулотҳои ҳасиб, шир ва маҳсулоти ширӣ ва маҳсулоти макаронӣ тамоюлҳои мусбат доранд, ки мутаносибан афзоиши истеҳсоли ин намуди маҳсулотҳои хӯрокворӣ дар солҳои таҳлилӣ 10,41%, 60,1%, 41,1 % ва 100%-ро ташкил дода буд. Аммо вазъи ҳозира нишон медиҳад, ки бозори агроозуқаворӣ мамлакат аз бозорҳои беруна вобастагӣ дорад, инчунин ҳаҷми талаботи маҳсулоти хӯрокаи мамлакат нишон медиҳад, ки дар баробари тамоюлҳои мусбӣ, мушкилоти норасоии баъзе маҳсулотҳои хӯрокворӣ-ғалладонагӣ, шакар, рағғани растанӣ ва дигар намудҳои озуқа мушоҳида гардида истодааст, ки вобаста ба ин на танҳо ташаккулдиҳии механизми молиявӣ, балки механизми ташкилӣ-иқтисодии таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ мамлакат зарур мебошад [1-М].

6. Дар шароити муосир, асосноксозии заминаҳои назариявӣ стратегияи молиявӣ рушди саноати хӯроквориро дар мавҷудияти як

катор шароитҳои дохилию беруна, ба монанди сатҳи баланди динамикаи нишондиҳандаҳои макроиқтисодие, ки бо фаъолияти молиявии саноати хӯрокворӣ алоқаманд мебошанд, лапиши вазъи бозори молия, суръати рушди технологӣ ва фишангҳои нокифояи давлатӣ оид ба танзими фаъолияти молиявӣ хулосабарорӣ намудан мумкин аст [2-М].

7. Хулоса, дар соли 2022 дар сохтори воридотии мамлакат, ҳиссаи зиёдро маҳсулоти хӯроквории аввалиндараҷа ба монанди маҳсулоти ғалладонагӣ, орд, рағғани растанӣ, шакар ва дигар маҳсулоти хӯрокворӣ ташкил медиҳад. Маълумотҳои таҳлилии маҳсулотҳои хӯроквории аввалиндараҷа собит менамоянд, ки маҳз дар ҳамин самт, бахусус ҳамин номгӯи маҳсулоти хӯроквории саноати хӯроквории мамлакат норасогӣ доранд. Яке аз сабабҳои ҳаҷми зиёди сохтори воридотии маҳсулоти хӯроквории мамлакат дар норасогии заминаҳои ашёвӣ бошад, пас сабаби муҳими он дар нокифоягии механизми таъмини молиявии истеҳсоли саноати хӯроквории-ордкашӣ, рағғанбарорӣ, истеҳсоли шакару хӯроқи чорво, инчунин дигар маҳсулотҳои хӯрокворӣ дида мешавад [4-М].

8. Бо мақсади пайдо намудан маълумотҳои таҳлилӣ-иқтисодӣ чихати муайянсозии алоқамандии ғайрихатӣ байни нишондиҳандаҳои ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ ва ҳаҷми содироти маҳсулоти саноати хӯроквории мамлакат, методи бастаи (пакети) барномаҳои амалии самаранокро истифода карда шуд. Чунин моделсозӣ имкон фароҳам овард, ки тавсифҳои омории модели (1) доир ба сифати хуби онро гувоҳӣ дода ва заминагузори менамояд, ки модели регрессияи ғайрихаттии параболаи тартиби 2 (ду) барои таҳлилу пешгӯии истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ (млн сом.) ва ҳаҷми содироти маҳсулоти хӯрокворӣ (млн. долл. ИМА.) истифода карда шавад [4-М].

9. Такмилдиҳии механизми таъмини молиявӣ-дастгирӣ ва ҳавасмандгардонию истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроквории мамлакат дар дастгириҳои давлатии инноватсия ва бизнеси минтақавӣ ва соҳавӣ зуҳур меёбад. Инчунин дастгириҳои бурсиявӣ, ташаккули кластерҳои саноати хӯрокворӣ, кооператсияи таҳқиқотҳои

илмӣ ва бизнес-равандҳо, рушди технопаркҳои саноатӣ, бизнес-инкубаторҳо ва фондҳои венчурии минтақавӣ, молияи давлатӣ барои татбиқи лоиҳаҳои афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноати хӯрокворӣ ҳамчун механизмҳои таъмини молиявии калидии истеҳсолоти воридотивазкунии саноати хӯроквории мамлакат маҳсуб меёбад [1-М].

10. Маълум мегардад, ки муҳимияти махсуси афзалиятҳои содиротивазкунандаи воридотивазкунӣ ва омехтасозии захираҳои молиявӣ дар самтҳои афзалиятнок, ба монанди КАС, корхонаҳои саноати хӯрокворӣ ва соҳаи хизматрасониву логистика муайян мегардад. Ба ақидаи мо, барои татбиқи муваффақи стратегияи такмили механизми таъмини молиявии корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакат, инчунин ба омилҳои берунаи татбиқи стратегияи корхонаҳо-омилҳои бозорӣ (иқтисодии бозорҳои дохила ва беруна, мунҳаниии нархҳо ба талаботи хӯрокворӣ, рақобати соҳавӣ ва ғ.) ва низоми танзими давлатии амалиётҳои воридотӣ-содиротӣ (сатҳи ҷимояи бозорҳои дохилӣ, сатҳи ҳавасмандгардонии содирот ва ғ.) диққати бештар зоҳир намудан лозим аст [2-М].

11. Дар шароити имрӯзаи саноати хӯроквории Тоҷикистон, дар баробари дигар механизмҳо, механизми такмили низоми сертификатдиҳии маҳсулоти хӯрокворӣ мавқеи муҳим дорад. Таъсиси шароитҳои зарурӣ барои баландбардории сифати маҳсулот ва мувофиқати онҳо ба талаботҳои бозору стандартҳои ҷаҳонӣ муҳим гардида, барои ин истифодаи механизми молиявии субсидияҳои давлатӣ ба маҳсулоти сертификатсияшуда, қарзҳои имтиёзнок барои корхонаҳои саноатие, ки аз сертификатсия гузаштаанд, муҳим мегардад [5-М].

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо

Дар асоси муқаррароти илмии рисолаи таҳқиқот, татбиқи амалии ақидаҳои мушаххас, ҳамзамон натиҷаҳои ба дастмада ҷиҳати такмили механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯроквории мамлакат дар шароити муосир, чунин тавсияҳо пешниҳод мегардад:

1. Воридотивазкунӣ бояд ҳамчун стратегияи иқтисодӣ, тавассути интихоби воситаҳои татбиқи сиёсати иқтисодӣ-тиҷоратии давлат ба ҷанбаҳои назариявии рушди муносибатҳои иқтисодиву тиҷоратии давлат заминаи асосӣ гузарад [9-М];

2. Таркиби сохтори механизми таъмини молиявии саноати хӯрокворӣ унсурҳои алоҳидаро дар бар гирифта, зарур аст, ки фаъолияти онҳо ҳамоҳанг шуда самаранокии механизми таъмини молиявии саноати хӯроквориро таъмин намуда, ҳамзамон мақсадҳои асосии механизми молиявии соҳаро ҷиҳати таъмини истеҳсолоти воридотивазкунанда амалӣ менамоянд [6-М];

3. Дар қатори дастгириҳои молиявӣ ислоҳоти мунтазами ҷанбаҳои институтсионалӣ, нигоҳдории муътадили нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ, васеъгардонии имкониятҳо ё иқтидорҳои истеҳсолӣ дар раванди такмили механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ зарур ва муҳим мебошад [5-М];

4. Ҷиҳати таъмини самаранокии механизми молиявӣ дар ҳар як сикли истеҳсолӣ, бо назардошти бештар намудани ҳиссаи маҳсулот барои коркард нисбат ба маҳсулоти тайёри содиршаванда афзалтар мебошад. Барои ҳамин тавсия мешавад, ки барои ҳар як маҳсулоти корхонаи саноати хӯроквории ба воридотивазкунанда сафарбаршуда, бояд механизми таъмини молиявии муносибу мувофиқ таҳия карда шавад [8-М];

5. Вобаста ба таносуби зиёди фондҳои асосӣ ва сатҳи фондмусаллаҳии корхонаҳои саноати хӯрокворӣ сатҳи рақобатпазирии онҳоро таъмин карда

наметавонад, инчунин раванди босуръати таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯроквории мамлакатро кафолат намедиҳанд. Аз ин сабаб, пешниҳод кардан мумкин аст, ки ҷиҳати такмилдиҳии саривақти механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи соҳа, ҳамаи воситаҳои пулии мавҷудбударо барои беҳтаргардонии сатҳи фондмусаллаҳӣ, фондбоздеҳӣ, таъмини бартариятҳои рақобатпазирии истеҳсолоти корхонаҳо равона намудан муҳим аст [7-М];

6. Тавсия мегардад, ки ҳаҷми воридотивазкунии маҳсулоти хӯрокворӣ набояд ба пуррагӣ қатъ, ё ин ки мазмуни пурра маҳдуд намудани маҳсулоти воридотшавандаро дошта бошад, аниқтараш воридотивазкунии маҳсулоти корхонаҳои саноати хӯрокворӣ бояд як сатҳи муайяни лозимаро вобаста ба механизми молиявии мавҷуда ва ҳаҷми истеҳсолоти ватанӣ, инчунин сатҳи пардохтпазирии истеъмолии аҳоли бошад [10-М];

7. Истифодаи методикаи ҳисоби самаранокии механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи корхонаҳои саноати хӯрокворӣ тавсия мегардад, ки фарқияти самарани аз ҳисоби сарфакории воситаҳои молиявии (пулӣ) корхонаҳоро ҳангоми истифодабарии ҳаҷми маҳсулоти воридотивазкунанда бо назардошти ҳаҷми масрафоти маҳсулоти истеҳсолшаванда муайян карда шавад [4-М];

8. Масъалаҳои дастгириҳои давлатии корҳои илмию таҳқиқотӣ дар самти саноати хӯрокворӣ ҳамчун механизми алоҳида баромад намуда, метавонад имконияти истифодаи технологияҳои навро ҷиҳати рақобатпазир гардонии маҳсулоти ватанӣ дар бозорҳои хориҷӣ фароҳам оварад [8-М];

9. Барои ноил гардидан ба мақсадҳои гузошташуда истифодаи стратегияи такмили механизми таъмини молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ ҷиҳати таъмини шароитҳои рушди истеҳсолоти ватанӣ, бахусус афзоиши содироти маҳсулоти хӯрокаи, рушди шабакаи дистрибуторӣ ва баланд бардорӣ сифати маҳсулоти хӯроквории ватанӣ тавсия мегардад [9-М].

Рӯйхати адабиёти истифодашуда

Санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ

- [1]. Барномаи саноатикунони босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2020-2025 [Матн]. – Душанбе – 2020. – 103 с.
- [2]. Барномаи давлатии мусоидат ба содирот ва воридотивазкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз «26» ноябри соли 2016, № 503.- [Матн]. – Душанбе – 2020.
- [3]. Барномаи рушди саноати сабук дар ҚТ барои солҳои 2006-2015. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31-уми ноябри соли 2005- № 422 [Матн]. – Душанбе – 2005.
- [4]. Барномаи татбиқи дастовардҳои илмию техникӣ дар истеҳсолоти саноатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2010-2015. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 5-уми октябри соли 2009, № 574 [Матн]. – Душанбе – 2009.
- [5]. Барномаи давлатии рушди содироти Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 апрели соли 2021, № 169 [Матн]. – Душанбе – 2021.
- [6]. Концепсияи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз «30» декабри соли 2019. - № 642. [Матн]. – Душанбе. – 2021.
- [7]. Концепсияи рушди саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 04.12.2003 с., №523 [Матн]. – Душанбе. -2003.
- [8]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сиёсати давлатӣ дар соҳаи саноат» аз 30 майи соли 2017, №1415 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2017, № 5.
- [9]. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба

- Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. ш. Душанбе. 26.12.2019. [Матн]. – Душанбе – 2019.
- [10]. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. ш. Душанбе. 21.12.2021. [Матн]. – Душанбе – 2021.
- [11]. Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. ш. Душанбе. 28.12.2023. [Матн]. – Душанбе - 2023.
- [12]. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 // Бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 октябри соли 2016. - №392. - Душанбе: «КОНТРАСТ», 2016. – 105 с.
- [13]. Стратегияи идоракунии молияи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 апрели соли 2021, № 11. - Душанбе 2021. – С.2
- [14]. Стратегияи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2020, Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 майи соли 2015, № 354. - Душанбе 2015. – С.14.

Монографияҳо, маҷмӯи мақолаҳо, китобҳои дарсӣ

- [15]. Алексеев А.В., Казанцева Л.К. Инвестиционный процесс и структурная трансформация российской экономики. Монография / А.В. Алексеев, Л.К. Казанцева. Институт экономики и организации промышленного производства Сибирского отделения Российской академии наук. - Новосибирск: Изд-во ИЭОПП СО РАН, 2020. - 402 с.
- [16]. Балабанов И.Т. Основы финансового менеджмента [Текст] / И.Т. Балабанов // Учеб. пособие. - 2-е изд. допол. и перераб. - М.: Финансы и статистика, 2017. - 512 с.

- [17].Бобохонзода Р.Х. Механизми ҳифзи бозори дохилии Тоҷикистон дар доираи узвият ба Созмони Умумиҷаҳонии савдо [Матн] / Р.Х. Бобохонзода// Монография. Душанбе. 2021. ҶДММ «НУШОБОД», – 160с.
- [18].Ван дер ВееГ. История мировой экономики. 1945–1990 пер. с фр. [Текст] / ВееГ. В.//учебник. М.: Наука, 1994. - 413 с.
- [19].Сычева И. В. Экономика промышленного предприятия: учебное пособие для вузов [Текст] / И. В. Сычева, Н. Г. Абрамкина, Н. А. Сычева. - Москва: Издательство Юрайт. 2023. - 289 с.
- [20].Комилов С. Дж., Гафаров Ф. М. Инвестиционный потенциал региона: теория формирования и пути развития. Монография / С.Д. Комилов, Ф.М. Гафаров. Душанбе: Ирфон, 2017. - 215 с.
- [21].Комилов С.Дж. Теория инновационного развития. Монография / С.Дж. Комилов. Душанбе: «Шарки озод». 2019. – 278 с.
- [22].Комилов С.Дж., Файзуллоев М.К., Рахмонов Д.Р. Управление развитием инновационных процессов на промышленных предприятиях. Монография / С.Дж., Комилов, М.К. Файзуллоев, Д.Р. Рахмонов. Душанбе: «Типография ТНУ», 2020. – 246 с.
- [23].Лозовский Л.Ш. Импортозамещающий и экспорториентированный экономический рост [Текст] / Л.Ш. Лозовский/ Учебник – М.: Инфра-М, 2014. - С.122.
- [24].Мухина И. А. Экономика организации (предприятия) [Текст]: И.А. Мухина / учебное пособие. - М. ФЛИНТА, 2022. – 320 с.
- [25].Мирсаидов А. Б. Механизмы формирование и развития инновационных региональных промышленных систем в Республике Таджикистан. Монография /А.Б. Мирсаидов. Душанбе. Шарки озод. 2019. - 184 с.
- [26].Низомова Т.Д. Ташкили истехсолот дар корхона [Матн] / Т.Д. Низомова / Китоби дарсӣ. Душанбе, 2012. -236с.

- [27]. Низомова Т.Д., Мухсинова П.А. Стратегия развития легкой промышленности региона на основе кластерного подхода. Монография / Т.Д. Низомова, П.А. Мухсинова. Душанбе. - Из. ТНУ, 2021. - 176 с.
- [28]. Пичурин И. И. Обеспечение импортозамещения после вступления России в ВТО: Монография / И. И. Пичурин, Д. В. Блинов - Екатеринбург: Издательство УМЦ УПИ, 2014. - 142 с.
- [29]. Пирогов А.Н. Инженерная реометрия в производстве молочных продуктов Монография / А.Н. Пирогов / А.Н. Пирогов. – Кемерово: КемТИПП, 2013. – 242 с.
- [30]. Садыкова Г.И. Формирование и развитие рынка общественного питания в условиях трансформирующейся экономики. Монография. / Г.И. Садыкова. Худжанд: Ношир, 2019. - 124 с.
- [31]. Саидмуродов Л.Х. Экономическая теория открытого хозяйства и проблемы современного Таджикистана. Монография / Л.Х. Саидмуродов. Душанбе: «Ирфон», 2005. – 260с.
- [32]. Стародубцева Е.Б. Импортозамещение как экономического процесс [Текст] / Е.Б. Стародубцева/ Учебник. – М.: Инфра-М, 2016. С.15.
- [33]. Тагоев Дж.Х. Пути активизации инвестиционной деятельности предприятий Монография / Дж. Х. Тагоев. Душанбе: «Ирфон», 2009. –146 с.
- [34]. Фридман А. М. Экономика предприятий торговли и питания потребительского общества [Текст]: учебник / А. М. Фридман. – М.: «Дашков и К°», 2018. - 464 с

**Мақолаҳо дар нашриёти даврӣ, наشري маърузаҳои илмӣ дар
конференсияҳо ва маърузаҳои аналитикӣ**

- [35]. Александрова Е. Н., Сташ, Р. И. Обзор современных проблем и тенденций развития отрасли пищевой промышленности России [Текст]

/ Е. Н. Александрова, Р. И. Сташ // Экономика устойчивого развития. – 2018. – № 4 (36). – С. 99–102.

[36]. Андреева Т.В., Курлыкова А.В. Подходы, методы и инструментальные средства к управлению ценностной цепочкой продукта пищевой промышленности на микро- и мезоуровне [Текст] / Т.В. Андреева, А.В. Курлыкова // Экономика, предпринимательство и право. 2020. - № 4. - С. 1137-1150.

[37]. Андреева Т.В., Курлыкова А.В. Формирование системы показателей оценки эффективности управления ценностной цепочкой продукта пищевой промышленности [Текст] / Т.В. Андреева, А.В. Курлыкова // Экономические отношения. - 2019. - № 3. - С. 1987-2000.

[38]. Алиджанов Д.А. Механизмы внешнеторговой политики в стимулировании импортозамещающего роста [Текст] / Д.А. Алиджанов // Вестник ТГУПБП. Серия общественных наук. 2015 - №3 (3). – С.17-27.

[39]. Аличонов Ч.А. Инкишофи иктидори инвеститсионии рушди иктисодии воридотивазкунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] // Ч.А. Аличонов. Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. 2019.-№ 10 (2).– С. 161-169.

[40]. Алтухов А. Продовольственная безопасность России в условиях зарубежных санкций [Текст] / А. Алтухов // АПК: экономика, управление. 2014. № 12. С. 19-29.

[41]. Безпалов В.В. Импортозамещение: анализ подходов к определению понятия [Текст] / В.В. Безпалов // УЭКС. - 2016. - №11. - С. 9.

[42]. Байматов А.А. Инновационный маркетинг: стратегия создания новой потребительской ценности [Текст] / А.А. Байматов // Вестник ТГУПБП. 2018.- №1 (74). – С. 13-20

[43]. Банцевич Е. и др. Экспертная оценка эффективности экономической деятельности организации пищевой промышленности

через призму изучения финансового состояния [Текст] / Е. Банцевич и др. // Финансово-экономическое регулирование и развитие отраслей, комплексов, предприятий. 2020.-№ 4.– С. 5-11.

[44]. Бойматов А.А., Шарифзода, М. М. Роҳҳои баланд бардоштани самаранокии фаъолияти маркетингии корхонаҳои вилояти Суғд [Матн] / А.А. Бойматов., М. М. Шарифзода // Ахбори ДДҲБСТ. 2020.- №2. – С. 15.

[45]. Васильева Н. К., Мезина С. А., Воротникова А. М. Анализ финансового состояния предприятий пищевой промышленности [Текст] // Н. К. Васильева С. А. Мезина, А. М. Воротникова // Вестник Академии знаний. 2020. – №. 2 (37). – С. 105-110.

[46]. Воротников И. Л., Колотырин К. П., Романов А. В. Развитие отраслей пищевой и перерабатывающей промышленности АПК на основе цифровой трансформации [Текст] / И. Л. Воротников, К. П. Колотырин, А. В. Романов // Научное обозрение: теория и практика. 2022. Т. 12. Вып. 1.- С. 135-142.

[47]. Воротников И. Л., Колотырин К. П., Романов А. В. Совершенствование организационно-экономического механизма ликвидации накопленного экологического ущерба от деятельности предприятий пищевой промышленности [Текст] / И. Л. Воротников, К. П. Колотырин, А. В. Романов // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. 2020. – № 4. – С. 20-24.

[48]. Вихренко М. А. Проблемы импортозамещения и выявление факторов, влияющих на формирование стратегии импортозамещения на производственном предприятии [Текст] / М.А. Вихренко // Современные тенденции в экономике и управлении: новый взгляд. 2015. № 35.- С. 68

[49]. Волкодавова Е.В. Реализация стратегии импортозамещения продукции на российских промышленных предприятиях [Текст] / Е.В. Волкодавова // Экономические науки. - 2009. - №12. - С. 281-286.

- [50]. Воробьева И. В., Лукичёва Т. А., Пецольдт К. Возможности и риски импортозамещения для внешней и внутренней торговли продовольственными товарами [Текст] / И.В. Воробьева, Т.А. Лукичёва // Тенденции развития мировой торговли в XXI веке / Материалы VIII Международной научно-практической конференции, посвященной 55-летию учебного заведения¹⁷⁸ (Пермь, октябрь 2019 г.) / Пермский институт (филиал) ФГБОУ ВО «Российский экономический университет имени ГВ Плеханова». – РЭУ им. ГВ Плеханова, 2019. – С. 11-16.
- [51]. Гвоздикова Н.К. Импортозамещение или экспортоориентированность [Текст] / Н.К. Гвоздикова // Научно-методический журнал «Концепт». 2016. – Т. 34. – С. 34–36.
- [52]. Грицинина Е. С. Власова Н. В. Проблемы импортозамещения в отечественной экономике [Текст] / Е. С. Грицинина, Н. В. Власова // Современные тенденции развития экономики и управления: проблемы и решения/ Материалы международной научно-практической конференции. 2016. - С. 35-39.
- [53]. Гусева Т.И. Использование микрокапсулированных ингредиентов в пищевых продуктах // Научно-инновационные технологии как фактор устойчивого развития агропромышленного комплекса: сб. ст. по материалам Всерос. (нац.) науч.-практ. конф. – Курган. 2020. – С. 51-54.
- [54]. Дресвянников В.А., Страхов Е.П., Возмищева А.С. Анализ применения аддитивных технологий в пищевой промышленности // Продовольственная политика и безопасность. 2017. – № 3. – С. 133-139.
- [55]. Давлатов К.К. Методологические основы определения уровня конкурентоспособности промышленных предприятий [Текст] /К.К. Давлатов // Вестник ТНУ. Серия социально-общественных наук. 2013. – С.84.

- [56]. Дадоматов Д.Н. Перспективы развития экспортного потенциала промышленного предпринимательства в Регионах Таджикистана [Текст] / Д.Н. Дадоматов // Таджикистан и современный мир. 2018. - № 3 (62). - С.69-75.
- [57]. Дарингов К.П. Импортозамещение как фактор, способствующий индустриально-аграрному развитию страны [Текст] / К.П. Дарингов / Обеспечение импортозамещающей отечественной продукцией в условиях устойчивого развития Республики Таджикистан в сотрудничестве со странами средней Азии / Материалы международной научно-практической конференции (29-30 ноября 2019 года), Часть 2. Душанбе, 2019. – С. 45.
- [58]. Джамшедова Ф. Дж. Вопросы организации агромаркетинга в Республике Таджикистан [Текст] / Ф. Дж. Джамшедова // Известия Академии наук Республики Таджикистан. Общественные науки. 2018. - № 2 (250). – С. 101.
- [59]. Джурабаев Г.Д., Каюмова Ф.А., Неъматова М.Х. Вопросы становления и развития цифровой экономики в промышленности Республики Таджикистан [Текст] / Г.Д. Джурабаев, Ф.А. Каюмова, М.Х. Неъматова // Экономика Таджикистана. 2019. - № 2. - С. 22-26.
- [60]. Ершов П.А. Импортозамещение и политика импортозамещения: теоретический подход к определению понятий [Текст] / П.А. Ершов // Вестник Института экономики РАН. 2017. №2. - С.11.
- [61]. Жакевич А. Г. Импортозамещение: проблемы и перспективы [Текст] / А.Г. Жакевич // Вестник Международного института экономики и права. 2015. – №. 1.- С. 11-18.
- [62]. Зюкин Д.А. Состояние пищевой промышленности России: проблемы и перспективы развития в условиях пандемии [Текст] / А. Г. Жакевич // Вестник Курской государственной сельскохозяйственной академии. - 2021. - №6. - С. 102108: Дашков и К. 2023. С. – 656.

- [63]. Зияева М. Д. К вопросу о формировании инвестиционно-промышленной политики Республики Таджикистан [Текст] / М.Д. Зияева // Вестник БИСТ (Башкирского института социальных технологий). 2022. - № 1(54).- С. 29–37.
- [64]. Зияева М.Д. Инвестиционные аспекты индустриализации экономики Таджикистана [Текст] / М.Д. Зияева / Национальные экономические системы в контексте формирования глобального экономического пространства. (Симферополь, 4 апреля 2019 г.). Сборник научных трудов. В 2-х томах. Под общей редакцией З.О. Адамановой. ИП Хотеева Л.В. Симферополь. 2019. - С. 612.
- [65]. Зияева М. Д., Кодиров Ф. А. Некоторые аспекты разработки инвестиционной стратегии Республики Таджикистан в условиях глобализации [Текст] / М.Д. Зияева, Ф.А. Кодиров// Национальные экономические системы в контексте формирования глобального экономического пространства/ Сборник научных трудов. Материалы II Международной научно-практической конференции (Симферополь, 25 марта 2016 г.). ИП Хотеева Л. В., Симферополь: 2016. - С. 206–208.
- [66]. Зияева М. Д. Оптимизация налогообложения производственного предпринимательства как фактор обеспечения ускоренной индустриализации в Республике Таджикистан [Текст] / М.Д. Зияева // Таджикистан: экономика и управление. Научный журнал Таджикского национального университета. 2020. № 1. - С. 96-102.
- [67]. Иваненко И.А. Перспективы и эффективность применения smart-технологий в промышленности [Текст] / И.А. Иваненко//Информационно-компьютерные технологии в экономике, образовании и социальной сфере. 2020. - № 1 (27). - С.27-34.
- [68]. Итуэлл Д. Импортозамещающий и экспортноориентированный экономический рост [Текст] / Д. Итуэлл//Экономическая теория/Под ред. Итуэлла Дж., Милгейта М., Ньюмена П.-М.: ИНФРА-М. 2004. - С. 430-433.

- [69]. Каримова М.Т. Структурные сдвиги в промышленности регионов Республики Таджикистан [Текст] / М.Т. Каримова // Экономика Таджикистана. 2021. - № 4-1. - С. 193-198.
- [70]. Каюмова Ш.Т. Формы государственной поддержки промышленного предпринимательства в регионах Республики Таджикистана [Текст] / Ш.Т. Каюмова // Государственное управление. 2020. - № 2 (46). - С.36-46.
- [71]. Карлова Е. В., Полянин А. В. Перспективные направления производства побочной продукции сахарной промышленности [Текст] / Е. В. Карлова, А. В. Полянин // Вестник Орловского государственного аграрного университета. 2012. – № 5 (38). – С. 51–53.
- [72]. Кайдарова С. Е. Пищевая промышленность в системе обеспечения продовольственной безопасности [Текст] / С. Е. Кайдарова // Сибирский торгово-экономический журнал. 2014.- № 1 (19). С. 34-37.
- [73]. Киров А.В., Толстель М.С., Сусойкина А.А. Совершенствование финансовых механизмов поддержки и стимулирования импортозамещения в современных условиях [Текст] / А.В. Киров, М.С. Толстель, А.А. Сусойкина // Современные проблемы науки и образования. 2015. – № 2-1.- С. 147.
- [74]. Комилов С.Д., Мирзоева Е.Ш. Теоретические аспекты инновационно-инвестиционного развития промышленных предприятий в Республике Таджикистан / С.Д. Комилов, Е.Ш. Мирзоева // Вестник РТСУ. 2019. - № 1 (65). - С.12-21.
- [75]. Кудратов Р.Р., Раджабов К.К. Развитие свободных экономических зон как форма вовлечения страны в среду мирохозяйственных связей [Текст] / Р.Р. Кудратов, К.К. Раджабов // Вестник ТНУ. Серия экономических наук. 2014. - №2/10, ч.1. - С.91-96.
- [76]. Курбонов А.К. Регулирование инвестиционных механизмов в условиях рыночных отношений [Текст] / А.К. Курбонов // Таджикистан и современный мир. 2015. - №4 (47). – С. 38.

- [77]. Қурбонов Г.А. Фаъолгардонии равандҳои воридотивазкунӣ дар саноати хӯроквории Тоҷикистон: ҷанбаҳои молиявӣ [Матн] / Г.А. Қурбонов // Маҷаллаи назариявӣ ва илмию истеҳсолии «Кишоварз». 2021.- № 4 (93) – С. 148-152.
- [78]. Қурбонов Г.А. Дастгирӣ ва ҳавасмандии молиявии истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ асоси саноатикунонии иқтисоди миллӣ [Матн] / Г.А. Қурбонов / Маводи конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ дар мавзӯи «Саноатикунонии иқтисоди миллӣ: вазъи муосир, мушкилот ва дурнамои он» (2-майи соли 2023. ш. Душанбе.2023) - Душанбе: Матбаии ДМТ. 2023. – С.49.
- [79]. Қурбонов Г.А. Зарурияти такмили механизми молиявии рушди саноати хӯрокворӣ дар шароити муосир [Матн] / Г.А. Қурбонов // Паёми донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. 2021.- №7. - С.127.
- [80]. Қурбонов Г.А. Сарчашмаҳои молиявии таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Г.А. Қурбонов // Паёми молия ва иқтисод. 2023.- №3 (37). – С. 176-184.
- [81]. Қурбонов Г.А. Зарурияти такмили механизми молиявии рушди саноати хӯрокворӣ дар шароити муосир [Матн] / Г.А. Қурбонов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. 2021. - №7. - С.127.
- [82]. Макаров А.Н. Импортозамещение как инструмент индустриализации экономики региона: Инновационный аспект. На примере Нижегородской области [Текст] / А.Н. Макаров // Экономика и бизнес. Инновации. 2011. - №5. - С. 90-93.
- [83]. Мадаминов А. Перспективы развития и размещения предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан [Текст] / А. Мадаминов // Экономика Таджикистана. 2021. - № 2. - С.201-206.

- [84]. Мулоджонов Б.А. Стратегические направления развития промышленного предпринимательства в условиях ускоренной индустриализации в Республике Таджикистан [Текст] / Б.А. Мулоджонов // Вестник Таджикского государственного университета коммерции. 2020. - № 3 (32). - С.102-107.
- [85]. Низомова Т.Д. К вопросу об оценке инновационного потенциала региона [Текст] / Т.Д. Низомова // Вестник ТНУ. Серия социально-экономических и гуманитарных наук. 2022.- №1. – С.65.
- [86]. Низомова Т.Д., Чумаева Х.Ю. Таҳияи стратегияи рушди корхона [Матн] / Т.Д. Низомова, Х.Ю. Чумаева // Иқтисодиёти Тоҷикистон. 2021. - №3- С-65.
- [87]. Павлова А. В., Капнинова О. С., Полянин А. В. Повышение конкурентоспособности предприятий пищевой промышленности: кластерный подход [Текст] / А. В. Павлова, О. С. Капнинова, А. В. Полянин // Естественно-гуманитарные исследования. 2020. – № 31 (5). – С. 170–181.
- [88]. Панкова Е. О., Андреев С. Ю. Инструменты и механизмы регулирования импортозамещения [Текст]/ Е. О. Панкова, С. Ю. Андреев. - Текст: непосредственный // Молодой ученый. 2016. - № 8.8 (112.8) - С. 21-23.
- [89]. Панин А.Ю. Планирование деятельности предприятия: его особенности и факторы, влияющие на него [Текст] / А.В. Полянин // Актуальные научные исследования в современном мире. 2021. - №10-13. - С. 310-312.
- [90]. Рахимов А.М. Проблемы импортозамещения в экономике Республики Таджикистан [Текст] / А.М. Рахимов // Международный научный журнал «Вестник науки». 2020.- №11 (32), Т.3.– С.97.
- [91]. Рахмонов Дж. Р., Оценка современного состояния инновационной активности предприятий пищевой промышленности Республики Таджикистан [Текст]/ Дж. Р. Рахмонов // Таджикистан: экономика и

управление. Научный журнал Таджикского национального университета. 2020. - № 1. С. 96-102.

[92]. Рахмонов Дж. Р., Файзуллоев М.К. Инновационная стратегия на предприятиях промышленности Республики Таджикистан: необходимость разработки и выбор [Текст] / Дж. Рахмонов, М.К. Файзуллоев // Россия: тенденции и перспективы развития. Ежегодник. РАН ИНОН. Отд. Науч. Сотрудничества: отв. Ред. В.И. Герасимов. 2017. – №2. ч. 1. - С.636-641.

[93]. Рамазанова А.Е. Мизанбекова С.К. Финансовые механизмы воздействия на сектор корпораций [Текст] / А.Е. Рамазанова, С.К. Мизанбекова // Фундаментальные исследования. 2019. – № 6 – С. 132-136.

[94]. Радзиевская Т. В. Глобальное регулирование мировой экономики: Россия и ВТО [Текст] / Т.В. Радзиевская // Современная экономика: проблемы и решения. 2014. -№ 2 (50). С. 122-129.

[95]. Рябова Т. Ф. Рост инновационного уровня производства и импортозамещения как основные составляющие экономической и продовольственной безопасности России [Текст] / Т. Ф. Рябова // Пищевая промышленность. 2014.- № 12. С. 22-25.

[96]. Романова О.А. Современная конкурентная промышленная политика [Текст] / О.А. Романова // Современная конкуренция. 2008. - №3. - С. 32-44.

[97]. Садекова Н.Х. Развитие пищевой промышленности России в условиях импортозамещения [Текст] / Н.Х. Садекова // Продовольственная политика и безопасность. 2016. –Т.3.-№2.- С.77-90.

[98]. Савенко О.Л. Финансовый механизм развития малого и среднего предпринимательства: концептуальные основы и инструменты реализации [Текст] / О.Л. Савенко // Государственное и муниципальное управление. Ученые записки. 2018.- №3.- С.58.

- [99]. Савинов Ю. А. Усиление протекционизма во внешней торговле США [Текст] / Ю. А. Савинов, А. Н. Зеленюк, Е. В. Тарановская [и др.] // Российский внешнеэкономический вестник. 2019. – № 1. – С. 36–51.
- [100]. Семикин В. А., Сафронов В. В., Терехов В. П. Импортозамещение как эффективный инструмент оптимального развития рыночной экономики [Текст] / В.А. Семикин // Вестник Курской государственной сельскохозяйственной академии. 2019. - № 7. - С. 1-7.
- [101]. Сухарников С.С. Анализ финансового состояния и механизмы управления финансами промышленных предприятий [Текст] / С.С. Сухаркин / Финансирование и кредитование в экономике России: методологические и практические аспекты. Материалы XIII Всероссийской научно-практической конференции / Ин-т проблем упр. им. В.А. Трапезникова Рос. Акад. Наук, Самар. нац. исслед. ун-т им. С. П. Королева; гл. ред. Д. А. Новиков – Самара: Изд-во СамНЦ РАН. 2019. - С. 167-171.
- [102]. Старовойтов В. И., Старовойтова О. А., Звягинцев П. С., Лазунин О. Т. Культура многоцелевого использования [Текст] / В.И. Старовотов, О.А. Старовойтова, П.С. Звягинцев, О.Т. Лазунин// Пищевая промышленность. 2013.- № 4. - С. 22-25.
- [103]. Сухарников С.С. Анализ финансового состояния и механизмы управления финансами промышленных предприятий [Текст]/ С.С. Сухарников / Проблемы экономики современных промышленных комплексов; Финансирование и кредитование в экономике России: методологические и практические аспекты: [сб. ст.] XIII Всерос. науч.-практ. конф. / Ин-т проблем упр. им. В.А. Трапезникова Рос. Акад. Наук, Самар. нац. исслед. ун-т им. С. П. Королева; гл. ред. Д. А. Новиков – Самара: Изд-во СамНЦ РАН. 2019. - С. 167-171.
- [104]. Трошин А. С., Суханинский Д. А. Экономические взгляды Фридриха Листа [Текст] / А.С. Трошин, Д.А. Суханинский // XIII

Прохоровские чтения «Водный транспорт: проблемы возрождения». 2018. - С. 155.

[105]. Татаркин А.И., Романова О.А. Промышленная политика. Генезис, региональные особенности и законодательное обеспечение [Текст] / А.И. Татаркин, О.А. Романова // Экономика региона. 2014. - №2. - С. 9-21.

[106]. Трифонова Е. Н., Дерунова Е. А. Классификация регионов по влиянию инновационных процессов на поставки продукции пищевой промышленности [Текст] / Е. Н. Трифонова, Е. А. Дерунова // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. 2020. – №. 1. – С. 56-62.

[107]. Ушачев И. Г. Новая доктрина продовольственной безопасности и меры по реализации ее основных положений / И. Г. Ушачев, В. С. Чекалин // АПК: экономика, управление. – 2020. – № 4. – С. 4–12.

[108]. Файзуллоев М.К. Индустриализация как базис инновационно-промышленной политики и драйвер модернизации экономики Таджикистана [Текст] / М.К. Файзуллоев // Таджикистан: экономика и управление. 2020. - № 1. - С. 60-67.

[109]. Федорова Е. А. Экспортная и импортная деятельность российских компаний с ПИИ в условиях санкций [Текст] / Е. А. Федорова, А. Э. Николаев, Ю. С. Широкова, Ф. Ю. Федоров // Финансовый журнал. – 2019. – № 3. – С. 75–90.

[110]. Хамидова С.Х. Индустриальный сценарий развития экономики в вопросе моделирования потребностей промышленного комплекса выпускников вуза [Текст] / С.Х. Хамидова, Р.А. Мавлонов, С.А. Истамова / Процесс индустриализации страны: история и современное состояние: материалы областной научно-практической конференции. – Худжанд: Издательство «Нури маърифат», 2019. – С.259-263.

- [111]. Хейфец Б. А. Система оценки эффективности и мониторинга результатов политики импортозамещения [Текст] / Б. А. Хейфец, В. Ю. Чернова // Экономика региона. – 2019. – № 4. – С. 1266–1278.
- [112]. Хейфец Б. А. Потенциал экспортоориентированного импортозамещения в агропромышленном комплексе ЕАЭС [Текст] / Б. А. Хейфец, В. Ю. Чернова // Вопросы экономики. – 2019. – №4. – С. 74–89.
- [113]. Шамсиев Ф.К., Каримова М.Т. Баҳодиҳии низоми саноати Вилояти Суғд дар шароити ташаккулёбии муносибатҳои корпоративӣ [Матн] / Ф.К. Шамсиев, М.Т. Каримова // Иқтисодиёти Тоҷикистон. 2019. - № 1. - С.38-43.
- [114]. Шамсиев Ф.К. Теоретические аспекты региональной промышленной системы в условиях становления корпоративных отношений [Текст] / Ф.К. Шамсиев, Д.А. Ходиев // Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. Серия общественных наук. 2019. - № 1 (78). - С.71-83.
- [115]. Эпштейн Д. Б. Эмбарго, аграрная политика и смена парадигм государственного управления [Текст]/ Д.Б. Эпштейн // Экономическое возрождение России. 2014. № 4. С. 45-52.
- [116]. Юсупов Х.М. Основные направления государственной поддержки развития промышленности в переходной экономике [Текст]/ Х.М. Юсупов// Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. Серия гуманитарных наук. Экономика и бизнес. 2013. – С.8.

Маҷмуаҳои оморӣ ва натиҷаҳои таҳқиқоти оморӣ

- [117]. Маҷмуаи оморӣ. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон 2023. Душанбе 2023. – С. 418 с.

- [118]. Маҷмӯаи оморӣ. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. 2022. Душанбе 2022 – 414 с.
- [119]. Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе. 2020. 92 с.
- [120]. Саноати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе. 2023. – С. 414.
- [121]. Тоҷикистон: 30-соли Истиклоли давлатӣ. Маҷмуаи оморӣ. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе 2021. – С.437.

Диссертатсияҳо ва автореферати диссертатсияҳо

- [122]. Садекова Н.Х. Развитие пищевой промышленности России в условиях импортозамещения // Продовольственная политика и безопасность. - 2016. - Т. 3. - № 2. - С. 77–90
- [123]. Садекова Н.Х. Развитие пищевой промышленности России в условиях импортозамещения // Продовольственная политика и безопасность. 2016. - Т. 3. - № 2. - С. 77–90.
- [124]. Садекова Н.Х. Развитие пищевой промышленности России в условиях импортозамещения // Продовольственная политика и безопасность. 2016. - Т. 3. - № 2. - С. 77–90.
- [125]. Алиджонов Д.А. Импортозамещающий экономический рост в условиях переходной экономики (на примере Республики Таджикистан) [Текст]: дисс. ... док. экон. наук: 08.00.01/ Дж.А. Алиджонов. - Худжанд, 2015. - 240 с.
- [126]. Алиев А.Р. Инновационное развитие сферы общественного питания в условиях рыночной экономики (на материалах Согдийской области Республики Таджикистан) [Текст]: автореферат дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.05. / А.Р. Алиев. – Душанбе, 2021. – 24 с.

- [127]. Беликова М.П. Статистическое исследование продовольственной безопасности Российской Федерации в условиях глобализации [Текст]: автореф. дис. ... канд. эконом. наук: 08.00.05 / М.П. Беликова. - М., 2019. - 23 с.
- [128]. Жаманкулов Б.С. Импортзамещение в Республике Казахстан в условиях рыночных отношений: теория, практика и перспективы [Текст]: автореферат дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.05. / Б.С. Жаманкулов - Алматы, 2004. - 30 с.
- [129]. Зайцев Д.Н. Организация производства импортзамещающей продукции как направление экономического развития региона [Текст]: дисс. экон. наук: 08.00.05. / Д.Н. Зайцев. - Оренбург, 2002. - 175 с.
- [130]. Исмагилова Л.Р. Развитие экспортоориентированных и импортзамещающих производств как фактор интеграции региона в систему мирохозяйственных связей [Текст]: дисс. канд. экон. наук: 08.00.05/ Л.Р. Исмагилова. - Казань, 2004. - 202 с.
- [131]. Комилов А. Ф. Особенности формирования политики импортзамещения в промышленности Республики Таджикистан [Текст]: автореф. дисс. канд. экон. наук: 08.00.05// А.Ф. Комилов. – Душанбе, 2011. – С. 13.
- [132]. Мельников Б.А. Приоритетные направления обеспечения продовольственной безопасности России [Текст]: автореф. дис. ... канд. эконом. наук: 08.00.05 / Б.А. Мельников.- К., 2018. - 26 с.
- [133]. Назарчук Е.Н. Теоретические и методические основы эффективного импортзамещения на российских промышленных предприятиях [Текст]: дисс. канд. экон. наук. 08.00.05/ Е.Н. Назарчук - Самара, 2007. - 137 с.
- [134]. Перегородиева Л.Н. Развитие управления импортзамещением на отечественных промышленных предприятиях [Текст]: автореф. дис. канд. экон. наук: 08.00.05/ Л.Н. Перегордиева. - Саратов, 2013. - 22 с.

- [135]. Савицкая Ж.С. Обеспечение продовольственной безопасности региона [Текст]: автореф. дис. ... канд. эконом. наук: 08.00.05 / Ж. С. Савицкая - М., 2019. - 19 с.
- [136]. Садыков Г. И. Формирование и развитие рынка общественного питания в условиях трансформирующейся экономики (на примере Согдийской области Республики Таджикистан) [Текст]: автореферат дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.05. / Г.И. Садыкова. – Душанбе, 2016. – 23с.
- [137]. Смирнов Д.А. Методы организации инновационного развития электросетевого комплекса России на основе импортозамещения оборудования [Текст]: дисс. канд. экон. наук: 08.00.05/ Д.А. Смирнов. - СПб., 2012. -188 с.
- [138]. Старовойтова О.В. Импортозамещение в условиях малой открытой экономики [Текст]: автореф. дис. канд. экон. наук: 08.00.14/ О.В. Старовойтова. – Минск., 2006. - 143 с.
- [139]. Сучкова Н.А. Импортозамещение в продовольственном секторе России [Текст]: автореф. дис. канд. экон. наук: 08.00.14/ Н. А. Сучкова. - М., 2009. - 26 с.
- [140]. Чернова В.Ю. Импортозамещение как фактор модернизации внешнеторговой и структурной политики России в современных условиях (на примере агропродовольственного сектора) [Текст]: дисс. д-ра экон. наук: 08.00.14 / В.Ю. Чернова. М., 2020. - 395 с.
- [141]. Муртазоев О.К. Совершенствование организационно-экономического механизма развития региональной инновационной промышленной системы (на материалах Центрального региона Республики Таджикистан) / О.К. Муртазоев // дисс. канд. экон. наук: 08.00.05./ О.К. Муртазоев. – Душанбе, 2018. – 194 с.

Захираҳои электронӣ

- [142]. Бонки миллии Тоҷикистон. Нишондиҳандаҳои устувории молиявии низоми бонкӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон [Сарчашмаи

электронӣ] / низоми дастрасӣ: URL: <https://www.nbt.tj/tj/subotimoliyavi/submenu/>(санаи мурочиат 26.02.2022).

[143]. Бонки миллии Тоҷикистон. Дурнамои сиёсати пулию қарзии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2022 ва давраи миёнамуҳлат. Душанбе 2021. – С.7. [Сарчашмаи электронӣ]. Низоми дастрасӣ: URL: (https://nbt.tj/tj/monetary_policy/projection.php).

[144]. Глобальный стратегический механизм в области продовольственной безопасности и питания // Комитет по всемирной продовольственной безопасности. – URL:<http://www.fao.org/3/MR173RU/mr173ru.pdf> (дата обращения:17.12.2019).

[145]. ГК «Русагро» [Электронный ресурс] / Режим доступа: URL: <https://www.rusagrogrouper.ru/> (дата обращения: 17.08.2021).

[146]. Динамика развития пищевой промышленности РФ в I полугодии замедлилась – аналитики [Электронный ресурс] / Режим доступа: URL: <http://www.finmarket.ru/news/5773722>). (дата обращение 25.02.2022.)

[147]. Доклад Государственного совета Российской Федерации «О развитии отечественного бизнеса и повышении его конкурентоспособности на мировом рынке в условиях членства России во Всемирной торговой организации» // Президент России [Электронный ресурс] / Режим доступа: URL: www.kremlin.ru/events/president/news/46636 (дата обращения 21.12.2020).

[148]. Евдокимова О. В., Иванова Т. Н. Проблемы импортозамещения и безопасности регионального потребительского рынка ОГУ им. И. С. Тургенева: [Текст] / О.В. Евдокимова материалы форума / [Электронный ресурс] / Режим доступа: URL: <http://www.oreluniver.ru> (дата обращения 21.12.2020).

[149]. Кумитаи меъморӣ ва сохтмонӣ назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон [Сарчашмаи электронӣ] / низоми дастрасӣ: URL:

<https://tajsotmon.tj/tj/navidho/9523-tashabbusi-navbatii-peshvoi-millat> (санай мурочиат 18.12.2022).

[150]. Мансурова С.А. Систематизация подходов к понятию «импортозамещение» и его экономическая сущность [Текст] / С.А. Мансурова / Международный журнал гуманитарных и естественных наук. 2017. [Электронный ресурс] - Режим доступа URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sistematizatsiya-podhodov-k-ponyatiyu-importozamescheniei> (дата обращения: 20.10.2021).

[151]. Меры поддержки импортозамещения // Минпромторгроссии. [Электронный ресурс] — Режим доступа URL: <https://minpromtorg.gov.ru/> (дата обращения 18.12.2020).

[152]. Маълумотҳои дастраси КВД «Саноатсодиротбонк» (ССБ). [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми дастрасӣ: URL: <https://ssb.tj/ru?type=1> (санай мурочиат 10.03.2024).

[153]. Маълумотҳои дастрас аз Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми дастрасӣ: URL: <https://ssb.tj/tj/bershtar/isoboti-moliyav/>.

[154]. Маълумотҳои дастрас: [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми дастрасӣ: URL: <http://www.finmarket.ru/news/5773722>). Санай мурочиат 25.02.2023.

[155]. Маълумотҳои кушода аз Бонки миллии Тоҷикистон. Сомонаи расмӣ: [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми дастрасӣ: URL: <https://www.nbt.tj/tj/> (санай мурочиат 24.06.2022)

[156]. Низомномаи Агентии содироти назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Сомонаи расмӣ: [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми дастрасӣ: URL: <https://export.tj/informservice> (санай мурочиат 26.01.2024).

[157]. Нуъмон Абдуғаффорзода. Ташаббуси навбатии Пешвои Миллат доир ба эълон намудани мораторий – иқдоми шоиста ба рушди соҳибкорӣ. Сомонаи расмӣи Кумитаи меъморӣ ва сохтмонӣ назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Тоҷикистон [Сарчашмаи

- электронӣ] / Низоми дастрасӣ:
URL:<https://tajsotmon.tj/tj/navidho/9523-tashabbusi-navbatii-peshvoi-millat> (санаи муроҷиат 18.12.2022).
- [158]. Обзор «280 крупнейших инвестиционных проектов строительства пищевых производств РФ» Проекты 2021–2024 гг. // [Электронный ресурс] - Режим доступа URL: <https://infoline.spb.ru/news/index.php?news=210439> (дата обращения: 17.08.2021).
- [159]. Объемы реализации мяса и мясных продуктов // Официальный интернет-портал Министерства сельского хозяйства РФ. // [Электронный ресурс] - Режим доступа URL: <http://www.mcx.ru> (дата обращения 14.12.2020).
- [160]. Оценка эффективности инвестиционного проекта: методы и рекомендации // Бизнес.ру. URL: www.business.ru/article/1829-otsenka-effektivnosti-investitsionnogo-proekta (дата обращения: 06.02.2023).
- [161]. Показатели, характеризующие импортозамещение в России // Федеральная служба государственной статистики [Электронный ресурс] - Режим доступа URL: <https://rosstat.gov.ru/folder/11188#> (дата обращения 21.12.2020).
- [162]. Постановление Администрации Волгоградской области от 14 сентября 2015 г. № 527-п об утверждении концепции импортозамещения в Волгоградской области на 2015-2020 гг. и плана мероприятий по содействию импортозамещению в Волгоградской области на 2016-2020 гг. [Электронный ресурс] - Режим доступа URL: <http://docs.cntd.ru/document/441515973> (дата обращения 21.12.2020).
- [163]. Пищевая промышленность. Аналитическая справка 2019 // ВНИИ труда, 2019. – 94 с. [Электронный ресурс] - Режим доступа URL: https://spravochnik.rosmintrud.ru/storage/app/media/Pishevaya%20promeshlennost_2019.pdf (дата обращения: 16.08.2021).
- [164]. Сайдамирзода Д. Саноатикунонии босуръати кишвар. Бонувони Тоҷикистон. Маҷаллаи хармоҳаи давлатии сиёсӣ,

ичтимой ва фарҳангӣ [Текст]/ Д. Сайдамирзода/ [Сарчашмаи электронӣ] / Низоми дастрасӣ URL: <http://www.bonuvon.tj/index.php/tj/fe-rist/i-tisod/4854-sanoatikunonii-bosur-ati-kishvar>. (санаи муроҷиат 15.12.2022).

[165]. Сомонаи расмии Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии Тоҷикистон. Захираи электронӣ. Режими дастраскунӣ ба маълумотҳо: <http://industry.tj/tj/services/> (санаи муроҷиат ба сомона: 01.11.2022)

[166]. Соколова О.Ю. Колотырин Е.А, Скворцова В.А. Импортозамещение как стратегия промышленной политики [Текст]/ О.Ю. Соколова // Известия вузов. Поволжский регион. Общественные науки. 2017. № 1 (41). [Электронный ресурс] - Режим доступа URL: <https://cyberleninka.ru> (дата обращения: 08.09.2020).

[167]. Таджикистан: Программный обзор государственных расходов. МБРР [электронный ресурс]. – URL: <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/country/tajikistan/publication/tajikistan-programmatic-public-expenditure-review> (дата обращения: 13.12.2021).

[168]. Фальцман В.К. Предпосылки импортозамещения и развития экспорта продукции высоких технологий // ЭКО. 2016. №4 (502) [Электронный ресурс] - Режим доступа URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/predposylki-importozamescheniya-tehnologiy> (дата обращения: 20.10.2021).

[169]. Червинский Е.А. Импортозамещение в Республике Беларусь: методы анализа и направления совершенствования. Минск: Белорусская наука, 2015. 198 с. [Электронный ресурс] - Режим доступа URL: <http://www.iprbookshop.ru> (дата обращения: 20.07.2020).

[170]. Bussell J. Import substitution industrialization [Text] / J. Bussell // Encyclopedia Britannica. [Electronic resource] - Access mode URL: <https://www.britannica.com> (дата обращения: 22.07.2020).

- [171]. Chervinski E. A. Import substitution policy: concepts, methods of analysis and main areas for improvement [Text] / E. A. Chervinski // Nauchnyj rezul'tat: setevoy nauchno-prakticheskij zhurnal. 2015. № 2.- С.
- [172]. [Electronic resource] - Access mode URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/importsustitution-policy-concepts-methodsof-analysis-and-mainareas-for-improvement>.
- [173]. Jayanthakumaran K. I. Industrialisation: Import Substitution to Export Promotion. University of Wollongong, 2000 [Text] / K. I. Jayanthakumaran // Research online. [Electronic resource] - Access mode URL: <http://ro.uow.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1029&context=commwkpapers>.
- [174]. Vries P.H. (2001). Are coal and colonies really crucial? Kenneth Pomeranze and the great divergence [Text] / P.H. Vries //Journal of World History, vol.12, no. 2, 443. [Electronic resource] - Access mode URL: <http://www.jstor.org/stable/20078914>
- [175]. Mukherjee S. Revisiting the Debate over Import-substituting vs. Export-led Industrialization // Trade and Development. Review. 2012. № 5. P. 64-76.
- [176]. Trade and Development ReviewVol. 5, Issue 1, 2012, 64 – 76. [Electronic resource] - Access mode URL: <http://www.tdrju.net>.
- [177]. Nelson B. A. Comprehensive Dictionary of Economics [Text] / B. A. Nelson Chandigarh: Abhishek Publications, 2009. 88 p. [Electronic resource] - Access mode URL: <https://books.google.com.tj/books?id=oGnfvvGEACAAJ>
- [178]. Neumann, Stefan. Import substitution industrialization and its conditionalities for economic development -a comparative analysis of Brazil and South Korea. Budapest, 2013. C. 10. [Electronic resource] - Access mode URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/Import-substitution-industrialization-and-its-for>.

- [179]. Raúl Prebisch and the development agenda at the dawn of the. Twenty-first century and the development agenda at the dawn of the twenty-first century José Antonio Ocampo [Text] / Prebisch Raúl // Cepal review 75. december 2001. page 36. [Electronic resource] - Access mode URL:https://www.researchgate.net/publication/329779535_Raul_Prebisch_and_the_development.
- [180]. Raúl Prebisch, Gerald M. Meier, Dudley Seers [Text] / Prebisch Raúl // *Pioneers in Development*. - NY: Oxford university press, 1984. - P. 173-174. [Electronic resource] - Access mode URL: https://www.researchgate.net/publication/329779535_Raul_Prebisch.
- [181]. Truel J.-L., Pashchenko Ya.N. Under which conditions can an import substitution policy be a driver for re-industrialisation [Text] / J.-L. Truel, Ya.N. Pashchenko // *Review of business and economics studies*. 2016. Vol. 4. № [182]. [Electronic resource] - Access mode URL: <https://cyberleninka.ru> (Accessed 08.09.2020).
- [182]. Vorotnikov I.L., Muravyova M.V., Petrov K.A. Theoretical basis of import substitution in the Agroindustrial complex [Text] / I.L. Vorotnikov, M.V. Muravyova., K.A. Petrov // *European Research Studies Journal*. 2018. Vol. XXI. Is. 3. P. 751-759. [Electronic resource] - Access mode URL: https://www.researchgate.net/publication/330036087_Theoretical_Basis_of_Import_Substitution_in_the_Agro-Industrial_Complex
- [183]. Zhu T. Rethinking Import-Substituting Industrialization: development strategies and institutions in Taiwan and China [Text] / T. Zhu // *Research paper*. Helsinki: UNU-WIDER, 2006. [Electronic resource] - Access mode URL:<https://www.wider.unu.edu/sites/default/files/rp2006-76.pdf>.
- [184]. Isabella Paola Schiatti-Siso, Somaris E. Quintana, Luis Alberto Garcia-Zapateiro J. Stevia (*Stevia rebaudiana*) as a common sugar substitute and its application in food matrices: an updated review// *Food Science Technology*. 2022. <https://doi.org/10.1007/s13197-022-05396-2>.

[185]. The use of alternative sweeteners (sucralose and stevia) in healthy soft-drink beverages, enhances the bioavailability of polyphenols relative to the classical caloric sucrose // Food Chemistry. 2011. No. 370 (2). P. 131051. DOI: 10.1016/j.foodchem.2021.

ИНТИШОРОТ АЗ РҶӢИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

I. Феҳристи интишороти муаллиф доир ба мавзуи диссертатсия:

A) мақолаҳои илмие, ки дар нашрияҳои тақризшавандаи тавсиянамудаи ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр гардидаанд:

[1-М] Қурбонов Г.А. Фаъолгардони равандҳои воридотивазкунӣ дар саноати хӯроквории Тоҷикистон: ҷанбаҳои молиявӣ [Матн] / Г.А. Қурбонов // Маҷаллаи назариявӣ ва илмию истеҳсолии «Кишоварз». № 4 (93) 2021. – С. 148-152.

[2-М] Қурбонов Г.А. Зарурати тақмили механизми молиявии рушди саноати хӯрокворӣ дар шароити муосир [Матн] / Г.А. Қурбонов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. 2021. №7.- С.124-130.

[3-М] Қурбонов Г.А. Сарчашмаҳои молиявии таъмини истеҳсолоти воридотивазкунандаи саноати хӯрокворӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]/ Г.А.Қурбонов // Паёми молия ва иқтисод.Маҷаллаи илмӣ-амалӣ. 2023. №3 (37). – С. 176-184.

[4-М] Қурбонзода А.А. Таҳлили раванди истеҳсолоти воридотивазкунанда дар корхонаҳои саноати хӯроквории Тоҷикистон // [Матн]/ А. А. Қурбонзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. 2024. №5. – С. 101-108.

**Б) мақолаҳои илмие, ки дар нашрияхои дигар ҷоп
шудаанд:**

[5-М] Қурбонов Г.А. Вазъи имрӯза ва дурнамои рушди саноати хӯрокворӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Г.А. Қурбонов // Тоҷикистон: иқтисод ва идора. Маҷаллаи илмии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Душанбе. 2020 - №1. – С. 111-117.

[6-М] Қурбонов Г.А. Пищевая промышленность Республики Таджикистан и его роль в обеспечении продовольственной безопасности: современное состояние и приоритетные направления развития [Текст] / Г.А. Қурбонов // Национальные экономические системы в контексте формирования глобального экономического пространства: сборник научных трудов / под общей редакцией д. э.н., профессора З.О. Адамановой. – Выпуск 7. - Симферополь: ИТ «АРИАЛ», - 2021. – С. 94-97.

[7-М] Қурбонов Г.А. Дастгирӣ ва ҳавасмандии молиявии истеҳсолоти воридотивазкундаи саноати хӯрокворӣ асоси саноатикунонии иқтисоди миллӣ [Матн] / Г.А. Қурбонов // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ дар мавзӯи «Саноатикунонии иқтисоди миллӣ: вазъи муосир, мушкилот ва дурнамои он» (2-майи соли 2023. ш. Душанбе.2023)- Душанбе: Матбаии ДМТ. - 2023. – С.44-53.

[8-М] Қурбонов Г.А. Мавқеи саноати хӯрокворӣ дар рушди иқтисодиёти кишвар [Матн] / Г.А. Қурбонов / Маводи конференсияи байналмилалӣ илмию амалӣ дар мавзӯи «Саноатикунонии босуръат ва масоили амалигардонии он дар Тоҷикистон» (17 феввали соли 2023) – Душанбе, Матбаии ДМТ.- 2023. – С. 400-404.

[9-М] Қурбонов Г.А. Мухимияти механизмҳои молиявӣ-бучетӣ дар раванди таъмини воридотивазкунии маҳсулоти хӯрокворӣ [Матн] / Г.А. Қурбонов // Маводи конференсияи илмӣ-амалии

байналмилалӣ ДДМИТ, дар мавзӯи «Арзёбии ҳолати фаъолияти соҳибқории хурд ва миёна дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», ш. Душанбе, (6-уми майи соли 2023). – С. 155-162.

[10-М] Курбонов Г.А. Состояние пищевой промышленности Таджикистана: финансовые механизмы [Текст]/ Г.А. Курбонов // Инновационная парадигма экономических механизмов хозяйствования [Электронный ресурс]: Сборник научных трудов IX Международной научно-практической конференции / научн.ред. С.П. Кирильчук; редкол.:Г.А. Штофер, Н.А. Логунова. – Электрон.дан. – Симферополь: ИТ «АРИАЛ», - 2024. – С. 631-634.